KANSALAIS-
FOORUMI

Santeri Alkion kasvatusajattelu

Tuomo Laitila

2. painos

KANNEN KUVA
P. O. Welin / Museovirasto
Joni Sivonen

TAITTO
Joni Sivonen

JULKAISIJA
Kansalaisfoorumi 2023

ISBN
978-951-9461-70-0

SISÄLLYS

LUKIJALLE 5

1 JOHDANTO 6

1.1 Tutkimuksen tarkoitus ja ongelmat 7

1.2 Henkilö- ja taustatietoja Santeri Alkiosta 8

1.3 Voimakastahtoinen itsensä kasvattaja 10

1.4 Suomen sivistys- ja kouluolot Alkion aikana 12

1.5 Sivistys- ja kouluolot Alkion lähiympäristössä 16

1.6 Alkion aikana maassamme vaikuttaneista pedagogisista virtauksista 19

1.7 Tutkimuksen lähteistä ja luotettavuudesta 20

2 ALKION IHMISIHANNE 22

2.1 Kasvatuksen lähtökohta ja päämäärä 23

2.2 Yksilöllisyys, kriittisyys ja aktiivisuus 24

2.3 Epäitsekkyys ja vastuullisuus 26

2.4 Huonojen ominaisuuksien alistaminen 29

2.5 Voimakas tahto 30

3 ALKION KÄSITYKSIÄ IHANNEYHTEISKUNNASTA JA YHTEISKUNNALLISESTA KASVATUKSESTA 32

3.1 Paras yhteiskuntamalli löytyy vähitellen itsekasvatuksen avulla 33

3.2 ”Tutki kaikki ja pidä se mikä hyvä on!” 36

4 IHANTEEN JA TODELLISUUDEN RISTIRIITA 38

4.1 Kasvatuksen tulokset vielä vähäisiä 39

4.2 Ajan koulukasvatus yksilöllisyyttä latistavaa joukkokasvatusta 42

4.3 Koulutuksen pelättiin sekoittavan luokkajakoa! 43

5 ALKION KÄSITYKSIÄ KASVATUKSEN MAHDOLLISUUKSISTA 45
5.1 Perintötekijät ja ympäristö 46
5.2 Alkion evoluutio-ajattelu 47
5.3 Fatalismin torjuminen 49
5.4 Kansan syvissä riveissä piilevät kasvatusmahdollisuudet 50
5.5 Ihmisihanteen saavutettavuus 51
6 KASVATUSTOIMINNAN INTENSIIVISYYS JA HERÄTTÄVÄ LUONNE 57
7 KASVATUKSEN KEINOT 61
7.1 Itsekasvatus 62
7.2 Luonnonläheisyys ja työkasvatus 65
7.3 Koti- ja koulukasvatuksen vuorovaikutus 68
7.4 Millaista opettajuutta Alkio kannatti? 70
7.5 Lukuharrastuksen herättäminen, esitelmät ja keskustelut 75
8 TIEDOLLINEN JA LUONTEEN SEKÄ KÄYTÄNNÖN KASVATUS 77
9 ALKION KASVATUSAJATUSTEN SUHDE ERÄIDEN EDELTÄJIEN JA AIKALAISTEN KASVATUSAJATUKSIIN 82
9.1 Leo Tolstoi ja Alkio 83
9.2 Alkion kasvatusajatusten suhde Snellmanin, Pestalozzin ja Cygnaeuksen kasvatusajatuksiin 87
9.3 Mikael Soininen ja Alkio 89
10 SADAN VUODEN AIKAMATKA 92
LÄHTEET 100

Lukijalle

Psykohistorioitsija Juha Siltala toteaa massiivisen Suomalaisen ahdistuksen historia -projektin toisessa julkaisussa: ”Lukijana toivoisin joskus kaikkitietävän kertojan panevan asiat paikalleen ja alleviivatusti osoittavan oman suhtautumisensa tapahtumiin. Mutta ainakaan tässä kirjassa en osaa tehdä toisille sitä palvelusta, jonka toivoisin heidän tekevän minulle.” Sen sijaan Siltala toteaa koettaneensa panna esiin arviointinsa lähtökohdat.

Olen tässä Santeri Alkion kasvatusajattelua koskevassa tutkimuksessani antanut Siltalan tavoin tutkimuskohteeni puhua itse paljon. Näin lukija voi pitkälti itse tutustua tutkittavaan kohteeseen ja arviointini juuriin. Teoriakehikkoa olen koettanut kuljettaa tutkittavan sisällön lomassa, usein ilman erityistä korostusta. Tällainen käsittelytapa saattaa joidenkin mielestä jättää liiaksi tilaa tutkittavan puheen epäloogisuuksille ja poleemisille pyrkimyksille. Uskon lukijani oivaltavan – ilman jatkuvaa opastusta – että Santeri Alkio oli tietoisesti herättäjä ja julistaja, joka muutoksiin pyrkiessään käytti kiistattomia retorisia kykyjään usein vähemmän tiedemiesmäisesti asioita maalaillen ja paisutellen, pyrkien herättämään kiinnostusta niitä kohtaan.

Alkion kasvatusajattelua koskevat johtopäätökseni ovat kypsyneet pitkän ajanjakson aikana. Uutta ja virkistävää ajateltavaa kypsymisprosessin loppuvaiheessa antoi etenkin mainitsemani Siltalan tutkimus.

Toivotan menestystä Vapaan sivistystoiminnan liiton piirissä syntyneelle pyrkimykselle käydä sen perustehtävään liittyvää arvokeskustelua. Kiitän minuun kohdistuneesta luottamuksesta ja toivon, että tämä julkaisu täyttää joitakin odotuksia keskustelun virittäjänä. Alkion kasvatusajatusten kanonisointi ehdottomina totuuksina olisikin verrattain epäalkiomaista.

Ilmajoella keväällä 2001

Tuomo Laitila

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tarkoitus ja ongelmat

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kuvata kokonaisvaltaisesti Santeri Alkion kasvatusajattelua hänen kirjallisen tuotantonsa perusteella. Varsinkin Alkion nuorisoseuratyössään julki tuomia kasvatusajatuksia on selvitetty aikaisemmin lukuisissa julkaisuissa. Tällaisia ovat mm. Jaakko Nummisen (1961) Suomen nuorisoseuraliikkeen historia I, M. E. Mäen (1948) Santeri Alkio, Aulis J. Alasen (1976) Santeri Alkio, Armo Nokkalan (1958) Tolstoilaisuus Suomessa, Paavo Tuomarin (1930) Santeri Alkion yhteiskunnalliset aatteet ja Pekka Hämäläisen (1977) Santeri Alkio poliitikkona. Jukka-Pekka Takala (1980) on tarkastellut Santeri Alkion yhteiskunnallista ajattelua marxilaisesta teoriakehikosta käsin. Juha Siltalan (1999) kirjassa Valkoisen äidin pojat on muun ohella Alkiota ja nuorisoseuraliikettä tarkasteltu psykohistorian kannalta.

Lehtimiehenä, kirjailijana sekä nuorisoseuraliikkeen aatteellisena ja käytännöllisenä johtajana Alkio esitti kasvatusajatuksiaan monipuolisesti ja monissa yhteyksissä. Tähän moninaisuuteen pyritään tässä tutkimuksessa saamaan järjestystä muun muassa Urpo Harvan esittämän kokoavan teoreettisen viitekehyksen avulla.

Urpo Harva[1] toteaa tahallisen kasvatuksen päämääränä olevan aina ja kaikkialla ihmisihanteen todellistamisen. Harvan mukaan tahallista kasvatusta on vain siellä, missä ihminen ei tyydy siihen, miksi luontoperäinen elämä hänet muokkaa, vaan missä hänen eteensä nousee kuva siitä, minkälainen ihmisen pitäisi olla, ja missä ihminen määrätietoisesti pyrkii tätä kuvaa todellistamaan kasvavassa ihmisessä. Tämä on Harvan mukaan kasvatuksen päämäärän alati samana pysyvä muoto ja vain tämä muoto pysyy muuttumattomana, sillä eri aikoina ja eri paikoissa ihmisihanne on nähty eri tavoin.

Alkion kasvatukselle asettamia päämääriä kuvataan tässä tutkimuksessa hahmottamalla Alkion kasvatuksen päämääräksi asettamaa ihmisihannetta. Ihmisihanne on kasvatusjärjestelmää koskevassa keskustelussa pakostakin yhteydessä yhteiskuntaihanteen määrittelyyn. Hahmottamalla teoreettinen ihmisihanne ja yhteiskuntaihanne – tai ainakin niiden piirteitä – saadaan lähtökohta näiden ihanteiden ja reaalimaailman vertaamiselle.

Keinot, joilla ihmis- ja yhteiskuntaihanteen ja reaalimaailman välistä eroa pyritään supistamaan, muodostavat hyvin monenlaisen kirjon. Santeri Alkion kasvatusajatuksia analysoitaessa kuvataan tässä tutkimuksessa mm. toisaalta niitä jokaisen ihmisen ulottuvilla olevia kasvatuskeinoja, joita Alkio nuorisoseurojen johtajana

1 Harva 1968, 46

suositteli, toisaalta yhteiskunta- ja kasvatusjärjestelmän suuria linjoja ja rakenteita koskevia Alkion näkemyksiä.

Santeri Alkion kasvatusajattelun ymmärtämisen kannalta on olennaista, että lähtökohdaksi otetaan monipuolinen käsitys kasvatuksesta. Alkiolle kasvatus ei ollut vain toiseen ihmiseen, kasvattiin, suuntautuvien kasvatusvaikutusten organisointia, vaan Alkion kasvatusajattelussa on tärkeä merkitys itsekasvatuksella, ihmisen itsensä kasvattamisella. Alkion kasvatusajattelun ymmärtämisessä on lähdettävä myös siitä, että kasvatusvaikutukset voivat olla tahallisen toiminnan lisäksi tahattomia.[2] Luontokin – vaikka ihminen suljetaan kokonaan pois – voi olla kasvattaja.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on etsiä vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

1. Millainen oli Santeri Alkion kasvatuksen päämääräksi asettama ihmisihanne?
2. Millaisessa yhteiskunnassa ja ympäristössä Alkion asettama kasvatuksen päämäärä hänen mielestään parhaiten saavutettaisiin?
3. Kuinka etäällä Alkion mielestä hänen aikanaan oltiin kasvatuksen päämäärän saavuttamisesta?
4. Millaisia käsityksiä Alkiolla oli kasvatuksen päämäärän saavuttamisen mahdollisuuksista?
5. Millaisia keinoja Alkio suositteli kasvatuksen päämäärän saavuttamiseksi?

Lisäksi tarkoituksena on arvioida

6. voidaanko Alkion kasvatusajattelua järkevällä tavalla liittää tämän päivän kasvatus- ja koulutuskysymysten käsittelyyn.

1.2 Henkilö- ja taustatietoja Santeri Alkiosta

Santeri Alkio syntyi 17.6.1862 ja kuoli 24.7.1930. Hän oli eteläpohjalainen kirjailija, lehtimies ja poliitikko. Hänet tunnetaan sekä nuorisoseuraliikkeen että maalaisliiton alullepanijana, ohjelmanlaatijana ja pitkäaikaisena johtomiehenä. Alkio toimi kansanedustajana vuosina 1907–1908, 1910–1912 ja 1914–1922. Sosiaaliministerinä hän toimi vuosina 1919–1920. Poliitikkona hän mm. merkittävällä tavalla vaikutti tasavaltaisuuden voittoon hallitusmuototaistelussa.[3]

Alkion molemmat vanhemmat kuuluivat laihialaisiin talonpoikaissukuihin. Isä oli käsityöläinen, myöhemmin maanviljelijä ja kauppias, äiti maanviljelijän tytär.

2 Vrt. Harva 1968, 121

3 Pulliainen & Laitinen 1975, 7

Alkion ollessa kahdeksan vuoden ikäinen aloitti vuonna 1870 Laihian ensimmäinen kunnallinen kansakoulu toimintansa. Koulu sijaitsi lähellä Alkion kotia. Alkio aloitti koulunkäyntinsä tämän koulun ensimmäisten oppilaiden joukossa ja oli koulun kirjoissa kymmenen lukukautta. Alkion ollessa 12-vuotias perhe aikoi lähettää hänet Vaasan ruotsinkieliseen lyseoon. Suunnitelma kuitenkin raukesi, koska pappi eväsi häneltä varattomuustodistuksen, joka olisi alentanut koulunkäyntikustannuksia. Myöhemmin Alkio pyrki Vaasan reaalikouluun, mutta ruotsin kielen taidon puuttumisen takia hän ei tullut sinne hyväksytyksi.

Vuonna 1880 Alkio toimi tammikuusta kevääseen opettajana Laihian kirkolla olleessa lastenkoulussa, joka oli perustettu poistamaan kansanopetuksen puutetta. Koulussa oli oppilaita lähes sata.[4]

Alkion koulunkäynti rajoittui kansa- ja rippikouluun. Itseopiskelun avulla hän kuitenkin hankki erittäin laajan yleissivistyksen. Kouluasioihin Alkio sai läheisen kosketuksen lisäksi mm. opettajavaimonsa ja kansakoulun johtokunnan puheenjohtajan tehtävien hoitamisen (1890–1903) välityksellä.[5]

Nuorisoseuraliikkeen äänenkannattajan Pyrkijän päätoimittajan tehtäviä Alkio hoiti sivutoimisesti vuosina 1890–1917. Tässä lehdessä hän hahmotteli nuorisoseuraliikkeen aatteellisen perustan.[6] Suureksi osaksi Alkion ansiosta Etelä-Pohjanmaan nuorisoseura muodostui liikkeen keskukseksi. Nuorisoseuratyön aatteellista kehitystä ja käytännön toimintamuotoja ohjailemaan Alkio oli kypsynyt Laihian nuorisoseura- ja raittiusseuratoiminnassa.[7]

Alkio kirjoitti nuoruudestaan saakka sanomalehtiin. Hän toimi Vaasassa ilmestyneen Pohjalaisen vakinaisena avustajana. Samoin hän kirjoitteli Päivälehteen ja Helsingin Sanomiin. Vuonna 1906 alettiin Vaasassa julkaista maalaisliiton sanomalehteä Ilkkaa, jonka päätoimittajaksi Alkio tuli. Ilkan ympärille kerääntyneet henkilöt olivat yleensä kuuluneet nuorsuomalaiseen puolueeseen ja sen mukaan heidän syksyllä 1906 perustamansa maalaispuoluekin otti nimekseen Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalainen Maalaisliitto. Tämä puolue asettui Alkion johdolla nuorsuomalaisen puolueen yhteyteen. Vuonna 1907 tämä puolue liittyi Suomen Maalaisväestön Liittoon.[8]

Näin syntyneen maalaisliiton ohjelman johtavia periaatteita koskeva osa oli kokonaan Alkion kirjoittama. Se on sellaisenaan tiivis yhteenveto Alkion eräistä

4 Mäki 1948, 13, 17–18

5 Seppälä 1921, 174

6 Pulliainen & Laitinen 1975, 7

7 Alanen 1976, 172

8 Mäki 1948, 201–202; Hämäläinen 1977, 28

yhteiskunnallisista ajatuksista. Siinä Alkio kritisoi sekä kapitalistista että sosialistista talousjärjestelmää ja kulttuuria. Hänen yhteiskuntafilosofiaansa kuului maaseudun elinehtojen valvominen, luokkataistelun lieventäminen erityisesti sivistyksenviljelyn avulla ja kotimaisen työn ja tuotannon tukeminen ja varjeleminen.[9]

Ilkasta Alkio sai maaseudun asiaa ajavan äänenkannattajan ja omien aatteidensa levittäjän. Vaikka lehteä ei perustettukaan minkään puolueen äänenkannattajaksi, tuli siitä sittemmin maalaisliiton johtava lehti.[10] Ilkan päätoimittajana Alkio toimi kuolemaansa saakka.

Koska Alkion elämäntyö oli suurelta osalta tavoitteellista julistamista, johtamista ja politikointia, on hänen kannanottojaan tarkasteltava tätä taustaa vasten. Tällöin tulee osaltaan ymmärretyksi se, että Alkio käytti voimakasta ja liioittelevaakin ilmaisutapaa.

1.3 Voimakastahtoinen itsensä kasvattaja

Paavo Tuomari kirjoittaa, että aatteellisuudessaan ja ihanteellisuudessaan Alkio ei ole hentomielinen haaveilija, vaan hän on henkiseltä rakenteeltaan ennen kaikkea tinkimätön tahtoihminen, taistelija ja toiminnan mies. Tuomari jatkaa: ”Hänessä on tarmoa, voimaa, siveellistä ryhtiä ja harvinainen annos miehekästä, valoisaa elämänuskoa. Hänelle ei kelpaa mikään pintapuolinen, vaan hän perehtyy asioihin ja ilmiöihin perusteellisesti, syvällisesti. Itseopiskelun ankarassa koulussa hän järkähtämättömästi toteuttaa itseään, laajentaa ja syventää tietojaan ja elämänkatsomustaan. …Hän oli herkkä innostumaan uusien aatteiden tuulahduksille, mutta henkisen sulatuskykynsä ahjossa hän niistä muovasi käyttökelpoista oman elämänkatsomuksensa rakennusainetta. Todellinen itsenäisyys ilmeni hänessä mitä vakuuttavimmalla tavalla. Persoonallisuutena, hengen ja aatteen suurmiehenä Alkio kohoaa yli päivän arvomittojen. Terästynyt tahto on virittynyt kestävään, pitkäjännitteiseen toimintaan, sydämen ja älyn sähköistävät voimat suuntautuvat todella yleviin päämääriin. Ja hänen näkijän-katseensa tunkeutuu syvälle ajan elämänoloihin.”[11]

J. H. Hollo kirjoittaa Santeri Alkion Valittujen teosten esipuheessa: ”Väitetään varsin yleisesti, että ihmisen kokonaishahmoa, hänen persoonallisuuttansa, määrää kaksi tekijää: sukuperintö ja ympäristö. Näiden erilaisten ulottuvuustekijöiden mahtava vaikutus on tunnustettava, mutta mikään näiden tekijöiden perusteella tehty

9 Pulliainen & Laitinen 1975, 8

10 Hämäläinen 1977, 24

11 Tuomari 1971, 31–33

laskelma ei silti riittäne yksin ratkaisemaan persoonallisuuden ongelmaa. Laskuista jää pois tekijä, joka täytyy katsoa keskeiseksi, nimittäin tietoinen, ainutlaatuinen itseys saadun perinnön, ympäristövaikutusten ja myös oman 'minän' muovaajana. Kaikkien Santeri Alkiosta saamieni välittömien vaikutelmien perusteella uskallan väittää, että mainittu keskeinen tekijä oli hänessä harvinaisen voimakas. Se ilmeni ennen muuta tahdon lujuutena ja teki hänestä sen mikä hänen tuli olla – oman vakaumuksensa mukaisesti. Sellaisena hänet näen elävästi vielä nyt, samoin kuin monta vuosikymmentä sitten: itsensä kasvattajana, itsensä kasvattaneena miehenä. Suuressa kiitollisuudenvelassa ovat hänelle kaikki, jotka aikoinaan saivat kokea hänen velvoittavan ja aina vielä enemmän itseänsä kuin muita velvoittavan elämänkatsomuksensa ja elämäntyönsä vaikutusta."[12]

Niilo Liakka kirjoittaa Alkion kuoleman johdosta julkaistussa kirjassa: "Kuinka paljon olemmekaan velkaa miehelle, joka on niin suurella antaumuksella, niin uupumattomasti, niin intohimoisesti tehnyt työtä kansalaisten valveuttamiseksi ja kansanvallan vahvistamiseksi. Olihan hän ihailtava, verraton työmies. Onhan hänen aikaansaannoksensa hämmästyttävää sekä laatunsa että paljoutensa puolesta. Yhtä ihailtava oli hänen aatteellinen mielensä. Hän oli kauas kantavan katsomuksen ja laajojen näköalojen mies. Hänen kilpensä oli tahraton. Ei kukaan uskalla nousta syyttämään häntä halpamaisesta menettelystä. Uljaasti ja ritarillisesti hän taisteli. Vastustajatkin ovat valmiit tunnustamaan, että hän oli kunnian mies."[13]

M. E. Mäki kirjoittaa myös voimakastahtoisen itsekasvatusmiehen persoonan varjopuolesta. Hänen mukaan Alkion itsekasvatustaistelun vaikein koetinkivi oli kiivaan luonteen hillitseminen. Kaikista ponnisteluista huolimatta pääsi Mäen mukaan luonne aina silloin tällöin kuohahtamaan. "Kiivastumisen ohi mentyä Alkio pyrki sovittamaan jyrkän esiintymisensä seurauksia. Jos hän huomasi erehtyneensä, pyysi hän anteeksi menettelyään." Tuntien luonteensa Alkio Mäen mukaan "valmisti työtovereitaan ymmärtämään mielenpurkauksensa heikkoutena, ottamatta niitä liian raskaalta kannalta". Mäki kertoo Alkion valittaneen, että hänen luonteensa "on kuin lasia, se ei kestä yhtään taittamista".[14]

Tuomari toteaa, että politiikka ei merkinnyt Alkiolle milloinkaan taloudellista tai muuta etulaskelmointia. Hän viittaa Alkion kirjoitukseen vuodelta 1918: "Ja kun ne kuuluvat jossakin agiteeraavan silläkin järjettömyydellä, että muka minä ajan tasavaltaa sen vuoksi, että pääsisin – presidentiksi! Se on jo motiivi, jota vain halvat luonteet voivat käyttää. Ainakin se nyt pitäisi olla niille, jotka minua jonkunkin verran tuntevat, tiettyä, etten ole niitä, jotka politiikalla palvelevat itseänsä. Siksi

12 Hollo 1967, V–VI

13 Liakka 1930, 13

14 Mäki 1948, 167

epäkiitollinen on poliittinen urani ollut. Minun tehtäväni on vain 'maalaisliittolainen asevelvollisuustehtävä', joka loppuu rintamasoturin vaatimattomaan uraan. Minä en ikinä uhraa itseäni minkäänlaiseksi virkamieheksi, sillä silloin olen lakannut olemasta aatteenmies ja – se on ajamalleni aatteelle isku siksi, että se osoittaisi minun olevan tavallinen nousukas."[15]

Edellä olevat luonnehdinnat Santeri Alkion persoonasta on epäilemättä esitetty ihailun sokaisemina ja sellaisissa yhteyksissä, joissa ihmisestä puhutaan lähinnä hyvää. Tästä huolimatta niidenkin kautta Alkiosta välittyy ja vahvistuu sellainen kuva, että hän oli hyvin vahva persoonallisuus, joka piiskasi itseään ja muita kovaan työntekoon ja itsekasvatukseen ja että hänen pyrkimyksensä yhteiskunnallisen tasa-arvon ja kansanvallan edistämiseen olivat aitoja. Yksistään hänen laaja kirjallinen tuotantonsa riittäisi osoittamaan hänet hyvin ahkeraksi ja voimakkaaksi tahtoihmiseksi. Näillä seikoilla on merkitystä yrittäessämme myöhemmin ymmärtää hänen itsekasvatusajatteluaan, käsitystään ihmisen koulutettavuudesta ja kehitysmahdollisuuksista sekä voimakkaan tahdon merkityksen korostamista itsekasvatustyössä.

1.4 Suomen sivistys- ja kouluolot Alkion aikana

1860-luvulla – jolle Santeri Alkion syntyminen ja varhaislapsuus ajoittuvat – suomalaisessa yhteiskunnassa oli uusi aikakausi alkamassa ja maatalousvaltaisen, alkukantaisen, pysähtyneen sääty-yhteiskunnan kausi päättymässä. Seuraavien viiden vuosikymmenen kuluessa tapahtui teollistumisen läpimurto, mikä ilmeni ennen kaikkea teollisuuden monipuolistumisena ja sen teknisen tason kohoamisena. Lännestä tulevat liberalistiset aatevirtaukset alkoivat vaikuttaa mm. henkiin herätettyjen valtiopäivien lainsäädäntätyöhön. Ammattikuntasiteet ja kaupan kahleet katkaistiin sekä elinkeinovapaus toteutettiin.

Nälkävuosien jälkeen 1870-luvulla alkoi kiihtyvän väestönkasvun kausi. Liikkuvuuden ja erilaistumisen myötä alkoi urbanisoituminen. Talouselämän kehitystä ja sosiaalisia suhteita säätelivät suhdannevaihtelut ja tsaarinvallan ajan poliittisen ilmaston muutokset.

Aleksanteri II:n tultua Venäjän hallitsijaksi vuonna 1855 oli poliittinen ja henkinen ilmapiiri Suomessa nopeasti muuttumassa. Uusi hallitsija vieraili Suomessa ja saneli senaatin pöytäkirjaan uudistusohjelman, jonka mukaan senaatin oli ryhdyttävä toimenpiteisiin mm. kansansivistysolojen kehittämiseksi. Mm. sensuurin lieveneminen ja suomenkielisen kirjallisuuden vapautuminen lisäsivät ajattelun ja uudistusten mahdollisuuksia. Tämä merkitsi myös koulukysymyksiä

15 Tuomari 1971, 130

koskevan keskustelun lisääntymistä. Myös ulkomaiden kouluoloja kohtaan tunnettiin mielenkiintoa. Koulusta käyty keskustelu sai uudistuksiin pyrkivän luonteen. Keskustelua käytiin toisaalta oppikoulun, toisaalta kansakoulun tehtävästä ja asemasta. Kansanopetuksen tehtäväksi nähtiin entistä korostuneemmin ihmisen oikeuden ja vapauden edistäminen sekä kansallisen kehityksen tukeminen. Eri tahoilta saatujen virikkeinä toimineiden ajatusten mukaisesti ajatukset laajasta ja monipuolisesta kansanopetuksesta voittivat nopeasti alaa.[16]

Vuoden 1866 asetukseen kansakouluista, joka oli voimassa pienehköin lisäyksin vuoteen 1921, oli suurin vaikutus Cygnaeuksen käsityksillä. Kansakouluasetuksen merkittävin muutos aikaisempaan verrattuna oli kansanopetuksen hallinnon erottaminen kirkosta. Asetus määräsi kaupunkikunnille koulupakon. Senaatin vuonna 1871 antama käsky, jolla kuvernöörit määrättiin kehottamaan kaupunkeja perustamaan asetuksen mukaisia kansakouluja, johti 1870-luvun alkupuolella kaupunkikansakoulujen perustamisaaltoon. Maalaiskunnat voivat asetuksen mukaan saada yleisistä varoista apua, mikäli halusivat perustaa ”ylhäisemmän kansakoulun”.

Kansakouluverkoston laajeneminen osoittautui kuitenkin hitaammaksi kuin oli yleisesti odotettu. Tämä johtui mm. kansan vastarinnasta uutta koulua kohtaan, maaseudun johtohenkilöiden kokemattomuudesta asioinnissa ylempien viranomaisten kanssa ja valtiopäivien poliittisten ryhmien liian vähäinen panostus koulujen taloudelliseen tukemiseen.[17] Vaikka asetus periaatteessa teki kansakoulun koko yhteiskunnan laitokseksi, kesti siis vielä kauan – kuten myöhemmin esitettävästä Alkion lähiympäristön kouluolojen kuvauksestakin käy ilmi – ennen kuin kansakoulut yleistyivät. Kaupungeissa oli edelleen oppikouluun valmistavia kouluja, joihin ylempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvat varakkaat perheet lähettivät lapsiaan.

Tsaarinvallan poliittisen puristuksen väliaikaisesti höllentyessä toteutettiin vuonna 1906 Suomessa Euroopan jyrkin kansanedustuslaitoksen uudistus: säätyvaltiopäivät väistyivät ja yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuva yksikamarinen eduskunta syntyi. Kuten yleensä Euroopassa, voi itsenäistyvän Suomenkin teollistumisen läpimurtovaiheen katsoa tulleen päätökseen ensimmäisen maailmansodan vuosina. Suomalaisen yhteiskunnan sisintä olemusta järkyttivät sisällissota vuonna 1918 ja sen katkerien jälkiselvittelyjen kausi.

Alkavan teollistumisen vaikutukset elinkeinorakenteeseen olivat ennen Suomen itsenäistymistä vielä vähäisiä. Vaikka vanhojen nelisäätyisten säätyvaltiopäivien

16 Iisalo 1968, 111–113

17 Laamanen, 2000, 34–52

vuosisatainen historia Suomessa päättyi radikaaliin kansanedustuslaitoksen muutokseen, 1800-luvun jähmettyneen sääty-yhteiskunnan jäänteet leimasivat kuitenkin myöhempienkin aikojen yhteiskunnallisia oloja.[18]

Mm. Pestalozzi (1746–1827) oli ollut sitä mieltä, että jokainen kansalainen kykenee oppimaan ja jokaisen tulee opiskelulla ja harrastuksella parantaa fyysistä ja henkistä suorituskykyään, ja siksi tuli yleisellä kansanopetuksella kohottaa koko väestön taloudellista, älyllistä ja moraalista tasoa.[19] Myös esimerkiksi Leo Tolstoi, jolta Alkio on epäilemättä saanut paljon vaikutteita, ymmärsi kasvatuksen kiinteän yhteyden muuhun yhteiskuntaan. Armo Nokkalan mukaan Tolstoin voimakas moraalinen vastuu kansastaan ja hänen avoin silmänsä sosiaaliselle hädälle ilmenee hänen hyväntekeväisyystoimintansa ohella juuri pedagogisena toimintana.[20]

Uno Cygnaeus oli Pestalozziin pohjautuvan pedagogiikan suomalainen tulkki. J. V. Snellmanin esittämästä kansakoulunäkemyksestä Cygnaeuksen käsitys poikkesi mm. siinä, että Cygnaeus korosti koulun siveellistä ja ruumiillista kasvatustehtävää, kun Snellmanin mielestä koulun keskeisenä tehtävänä tuli olla tiedollinen kasvattaminen siveellisen ja fyysisen kasvatuksen kuuluessa lähinnä kodille. Cygnaeuksen omaksumassa kansakoulukäsityksessä oli yhtenä osatekijänä filantrooppinen pyrkimys parantaa rahvaan tilaa. Myötätunto ja sääli yhteiskunnan vähäosaisia kohtaan vaikutti Cygnaeukseen niin, että hän tahtoi herättää heitä pyrkimään pois hädänalaisesta asemastaan. Snellman, jonka kansallista toimintaa Alkio usein ihaili, antoi kansakoululle muita enemmän arvoa kansallisen kulttuuripyrinnön tukijana.

Kansakoulukeskustelussa esiintyi myös vaihtoehto, jonka mukaan kansakoulun olisi tullut toimia aikaisemman kansanopetuksen tavoin lähinnä kirkollisia päämääriä palvelevana rippikouluun valmistavana uskontokouluna.

Oppikoulut, jotka vasta vuonna 1869 tulivat kirkosta riippumattoman kouluylihallituksen alaisiksi, olivat hallinnollisesti sekä tehtävänsä että saamansa arvostuksen perusteella erillään kansakoulusta. Vuonna 1872 – Alkion ollessa 10-vuotias – astui voimaan oppikoulujärjestys.

Koulujärjestyksen mukaisista kolmenlaisista oppikouluista yliopistoon valmistavat lyseot olivat yleisin oppikoulutyyppi. Kansa- ja oppikoulun erillään oloa kuvaa sekin, että lyseon pääsyvaatimukset ja ikäraja olivat ristiriidassa kansakoulun opetusohjelman ja kansakoulun ikärajojen kanssa. Koska kansakoulu ei näin voinut

18 Waris 1974, 9–35

19 Hirsijärvi, Löfman & Tahvanainen 1976, 46

20 Lahdes 1961, 7; Nokkala 1958, 11

toimia normaalilla tavalla lyseon pohjakouluna, saivat tähän tehtävään mukautetut valmistavat koulut entistä suuremman merkityksen.

Toista oppikoulutyyppiä edustavien reaalikoulujen tarkoituksena oli jatkaa ja laajentaa kansakoulun kurssia. Näiden koulujen lyseoista eristetty asema kuitenkin rajoitti niiden antaman opetuksen suppealle alueelle. Kolmanteen oppikoulutyyppiin kuuluvien naisväenkoulujen yhteys kansakouluun oli ruotsin kielen esitietoja edellyttävien pääsyvaatimusten takia vieläkin heikompi kuin lyseoiden.[21]

Kuten aikaisemmin todettiin, kilpistyi Alkion pyrkiminen Vaasan lyseoon papin varattomuustodistuksen eväämiseen ja Vaasan reaalikouluun pääseminen ruotsin kielen taidon puuttumiseen. Kuten Alkio myöhemmin epäili papin varattomuustodistuksen eväämisen syynä olleen pelon oppineesta köyhälistöstä,[22] on myös vuoden 1872 koulujärjestyksen katsottu ensi sijassa ilmentäneen pyrkimyksiä, joiden tavoitteena oli yhteiskunnallisten olojen säilyttäminen ja säätykierron jarruttaminen. Tsaarinvallan edustaman konservatiivisuuden on katsottu olleen hyvin sopusoinnussa ruotsalaisen ylemmän luokan etujen kanssa sen yrittäessä säilyttää vanhat oikeutensa.[23]

J. V. Snellmanin ajattelulla on ollut läheinen yhteys suomalaiskansallisessa liikkeessä tapahtuneisiin muutoksiin. Suomenmielisten käsityksiin koulusta on Onni Niemi arvioinut juuri Snellmanin ajatuksilla olleen suurimman vaikutuksen. Suomalaisuuden ja ruotsalaisuuden välinen kielitaistelu oli sen kulttuuriluonteen takia läheisessä yhteydessä kouluun. Vallankumouksellisen muutoksen hylkäävän ja asteittaista kehitystä korostavan filosofisen peruskatsomuksensa mukaisesti Snellman edellytti kansakoululta massojen sivistystarpeen tyydyttämisen lisäksi säätykierron edistämistä. Saman vaatimuksen hän esitti mm. reaalikoululle vuoden 1872 koulujärjestystä vastaan suuntaamassaan polemiikissa. Silti Snellmankin halusi säilyttää kansakoulun ja oppikoulun erillään eikä hänen aikakaudellaan edellisen muodostaminen jälkimmäisen pohjakouluksi näyttänyt yleensäkään realistiselta.[24]

Kuten Erik Allardt on todennut, 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuolen yhteiskunta oli niin voimakkaasti karsinoitu, että vain voimakkaan kansallistunnon avulla yksilöt, jotka eivät kuuluneet samaan yhteiskunnalliseen kerrostumaan tai samaan alueeseen, pystyivät omaksumaan veljeyden tunteen. Alkion ollessa nuorukainen oli siis menossa kansakoululaitoksen perustaminen ja sen

21 Iisalo 1968, 114–117, 275; Niemi 1969, 19–25, 39, 40; Kyöstiö 1974, 1

22 Alanen 1976, 36

23 Niemi 1969, 41; Kyöstiö 1974, 1

24 Niemi 1969, 56, 63–64

vaikutuksen vähitellen tapahtuva laajeneminen vuonna 1866 annetun kansakoulu-asetuksen pohjalta. Uudistuksen tarpeellisuuden verrattain yleisestä tunnustamisesta huolimatta puuttui monella taholla halua uudistuksen suorittamiseen. Niinpä Alkion ollessa mukana oppivelvollisuuslakia säätämässä vuonna 1921 kansakoulua kävi vasta 68 % maalaislapsista.[25]

Alkion ajan yhteiskunnallisessa tilanteessa oli siis monenlaisia voimakkaita jännitteitä ja vastakohtaisuuksia. Sivistystyölle yhteiskunnallisten raja-aitojen ja yhteiskuntaluokkien vastakohtaisuuksien vaimentajana oli todella kotoperäistä tilausta, mutta myös muualta saadut mallit vaikuttivat sivistystyön merkityksen korostumiseen.

1.5 Sivistys- ja kouluolot Alkion lähiympäristössä

Kansakoulujen edeltäjänä Alkion synnyinkunnassa Laihialla oli pastori Jaakko Cederbergin perustama koulu, joka toimi talvikauden 1855–1856 (noin kuusi vuotta ennen Alkion syntymää) kahtena päivänä viikossa. Seppälän mukaan tämä koulu jossain määrin raivasi alaa tulevalle kansakoululle.[26]

Ensimmäinen kansakoulun perustamiseen tähtäävä kokous Laihialla pidettiin Alkion ollessa viisivuotias vuonna 1867. Vaikka pitäjän oman miehen Antti Tarkkasen tiedettiin pian pääsevän Jyväskylän seminaarista, kihlakunnan lautamiehen koulun rakentamista koskevan ehdotuksen ”kaikki muut pitäjänmiehet, vähän osan eroittamalla, kokonaan vastaan sanoit tämän kouluhuoneen rakentamista, edestuoden, että tämä koulu on aivan tarpeeton, kun heidän lapsensa tarpeelliseen lukutaitoon kyllä saadaan ilman tällaista koulua, jonka vielä sanoit vahingolliseksikin siinä että lapset siellä kulkiessa eivät tule parhaalla ijällänsä maanviljelystyötä oppimaan ja koulusta päästyänsä ylönkatsovat koko sanotun työn, josta he luulivat köyhyyden ja häviön seuraavan”.[27]

Kun Tarkkanen pääsi seminaarista, hän perusti itse koulun ostamaansa taloon. Tarkkasen aloitteesta pidettiin uusi kokous, mutta Tarkkasen kirjoituksen mukaan ”seurakunnan enemmistö ei tahtonut kuulla koulusta sanaakaan” ja loppupäätös oli: ”emme huoli koulusta, emme millään ehdolla”. Tarkkanen lisäksi huomauttaa, että vastustajat epäilivät tämän edulliselta näyttävän tarjouksen takana piilevän jonkin kavaluuden ja että hankkeella sittenkin aiotaan seurakuntalaisia rahallisesti rasittaa.[28]

25 Allardt 1966, 131–133

26 Seppälä 1921, 93

27 Katkelma kokouksen pöytäkirjasta. Seppälä 1921, 97–98

28 Seppälä 1921, 99–101

Tarkkasen yksityinen kansakoulu oli siis ensimmäinen kansakoulu Laihialla. Koko Etelä-Pohjanmaalla oli aloittanut toimintansa aikaisemmin vain kaksi kansakoulua: toinen Vähässäkyrössä vuonna 1858 ja toinen Ilmajoella vuonna 1859.[29] Tarkkasen koulussa oppilasmäärä oli ensin 30, mutta kasvoi pian 50:een. Opetus järjestettiin silloisen kansakoulun tapaan, kuitenkin ilman käsityön ja piirustuksen opetusta. Papiston, sen enempää kuin muidenkaan säätyjen, suosioon Tarkkanen ei onnistunut pääsemään, ja kun kunnan koulua ei Laihialle vielä perustettu, Tarkkanen kaksi vuotta koulua pidettyään hakeutui muualle.

Alkion ollessa kahdeksan vuoden ikäinen perustettiin vuonna 1870 Laihialle kunnan toimesta ensimmäinen vakinainen kansakoulu. Kuten edellä todettiin, kuului Alkio tämän koulun ensimmäisten oppilaiden joukkoon. Vaikka kunnan varoja ei haluttu perustamiseen käyttää, ei tämän Isokylän kansakoulun perustamiseen tähtäävässä kokouksessa Seppälän mukaan ”enää yhtään ääntä noussut ilmoille koulun vastustamisen merkeissä”.[30] Tämä koulu muodostui heti niin sanotuksi sekakouluksi ja toimi sellaisenaan vuoteen 1882, jolloin erillinen tyttökoulu perustettiin samaan koulutaloon. Oppilasmäärä oli ensimmäisenä syyslukukautena 44 ja kevätlukukautena 61. Koulun oppilasmäärä oli keväisin, jolloin valmistauduttiin papiston pitämille kinkereille, huomattavasti suurempi kuin syksyisin, jolloin syystyöt estivät monia pääsemästä kouluun.

Seppälä toteaa, että Isokylän koulua perustettaessa ”tuskin monikaan ajatteli useampia kouluja kunnassa tarvittavan” ja että ”tämä johtui siitä, että kansakoulu-sivistystä ei vielä katsottu tarpeelliseksi läheskään kaikille”, vaan riitti, että ”vain muutamat joka kylässä pääsivät siitä osallisiksi”. Opettaja Tarkkanenkin ajatteli, että kansakoulun käyneet kansalaiset muodostaisivat sivistyneen ja sivistyksessä edelläkäyvän kansanluokan, joka taidoissa, hyvissä tavoissa ja elämässä yleensä olisi esikuvana kaikille muille ja samalla opettaisi heille kaikkea sitä hyvää, mitä on itsekin oppinut. Näin koulu heidän kauttansa välillisesti jakaisi sivistystä laajempiin kansanpiireihin.

Seppälän mukaan kaikki, jotka sanomalehdissä ajatuksiaan julki toivat, olivat jo 1880-luvun alkupuolella aivan yksimielisiä siitä, että kansakouluja tarvittaisiin lisää. Seppälän mielestä tämä aika Laihian kansakoulun historiassa herättää sangen paljon mielenkiintoa, sillä ”yleinen kansakouluharrastus ja innostus puhkesi tällöin kauniimpaan kukkaan kuin milloinkaan tätä ennen ja tämän jälkeen”. Kolmea kansakoulua vaadittiin perustettavaksi yhtä aikaa ja ne myös perustettiin, vaikkakin vain yksi kunnan toimesta. Tällöin alkoi ”se käsitys, että vain muutamat

29 Isolauri 1973, 55

30 Seppälä 1921, 103, 105–107, 109–115

kansakoulua käyneet voisivat olla siinä määrässä maan suolana, että kansakoulu välillisesti heidän kauttansa voisi suuremmassa määrässä kohottaa kansan sivistystasoa, olla jo kokonaan voitettu kanta". Kun neljä kansakoulua oli perustettu paikkakunnalle, taukosivat koulujen puutetta koskevat valitukset pitkäksi aikaa. Kouluissa oli aluksi oppilaita 60–70 opettajaa kohti. Vuosisadan vaihteessakin vielä yleensä selvästi yli 40.[31]

Verrattuna muihin Etelä-Pohjanmaan kuntiin lähti Alkion kotikunnassa Laihialla kunnan ylläpitämien kansakoulujen perustaminen siis käyntiin keskimääräistä aikaisemmin. Isolaurin mukaan kansakoulun päästötodistuksen saamiseen ja neljän vuoden kansakoulunkäyntiin ei Etelä-Pohjanmaalla ollut sellaista intoa kuin koko maassa ainakaan vuosina 1890–1920. Isolauri arvelee, että kun koulunkäynti ei merkinnyt mitään selvää etua ja kun eteläpohjalaiset olivat luonteeltaan vanhoillisia ja epäluuloisia, lienee vahvasti perää siinä Liakan väitteessä, että kasvatusvelvollisuuden käsite ei vielä 1910-luvullekaan tultaessa ollut riittävästi selvinnyt. Isolaurin mukaan on ilmeistä, että päätös kouluun lähettämisestä oli taloudellisten tekijöiden vuoksi kielteinen ensi sijassa vähävaraisten keskuudessa.[32]

M. E. Mäki toteaa, että henkinen elämä oli Alkion lapsuuden ja nuoruuden aikana Laihialla voimakkaassa nousussa tarkoittaen muutakin sivistystoimintaa kuin koulujen perustamista. Vuonna 1858 perusti rovasti Inberg Laihian kirkolle lainakirjaston ja lautamies Tarkkanen muutamaa vuotta myöhemmin toisen Jokikylään. Kansakoulun tultua perustetuksi siirrettiin kirjastot Isoonkylään. Alkion koti oli kirjastosta puolen kilometrin etäisyydellä. Alkio olikin ahkera kirjaston käyttäjä. Vuonna 1879 perustivat Potilan kylän isännät lukuyhdistyksen, jonka toimesta tilattiin yhteiseen lukutupaan kahdeksan eri aikakaus- ja sanomalehteä.[33]

Vuonna 1884 perustettiin Laihialle raittiusseura, joka toiminnaltaan Jaakko Nummisen mukaan oli 1880-luvun parhaita. Numminen arvelee, että aikansa yleisiin olosuhteisiin katsoen oli varsin pitkälle edistynyt ja valistunut se yhteiskunta, josta nuorisoseuraliikkeen syntysanojen lausuja Juho Hietanen ja Santeri Alkio lähtivät. Hietanen ja Alkio kutsuivat vuonna 1882 koolle Laihian nuorisoyhdistyksen perustavan kokouksen. Vanha polvi ei jaksanut ymmärtää herännyttä kokoontumis- ja esitelmöimishalua, ja lestadiolaisen liikkeen taholta sitä vasten hyökättiin ankarasti. Yhdistys toimi vain pari vuotta. Vuonna 1892 Alkio hahmotteli perustettavalle Laihian nuorisoseuralle toimintasuunnitelman, jonka mukaan sen haaraosastoina tulisivat toimimaan eri kyläkuntien lukuyhdistykset.[34]

---

31 Seppälä 1921, 132–142, 183–186

32 Isolauri 1973, 55–113

33 Mäki 1948, 25–26

34 Numminen 1961, 77, 202

Nuorisoseuraliikkeen tuon ajan vaiheita on Jaakko Numminen laajasti selvittänyt kirjoittamassaan Suomen nuorisoseuraliikkeen historia I:ssä.

1.6 Alkion aikana maassamme vaikuttaneista pedagogisista virtauksista

Alkion miehuusaika oli Suomessa vanhan ja uuden koulun keskinäisen taistelun aikaa. Vanhan koulun tyypillisin edustaja oli herbart-zilleriläisyys. Uuden koulun tunnetuin suunta oli työkoulu. Tätä taistelua on Lahdes (1961) monipuolisesti kuvannut tutkimuksessaan Uuden koulun vaikutus Suomen kansakouluun.

Kuten myöhemmin todetaan, Alkio toi julki ihailunsa työkoulua kohtaan. Alkion ajatuksilla oli selvä yhteys myös Leo Tolstoin ajatuksiin. Pedagogisena ajattelijana Tolstoita on pidetty ruotsalaisen Ellen Keyn rinnalla äärimmäisen individualistisen vapaan kasvatuksen uranuurtajana. Tolstoi ei hyväksynyt pestalozzilaista eikä herbartilaista opetusmenetelmää, vaan omaksui Rousseaun vapauspedagogiikan ja toteutti sitä itsekin toimiessaan opettajana 1860-luvulla maatilalleen perustamassaan rahvaankoulussa. Tolstoin mukaan lapsille tuli antaa täysi vapaus tulla kouluun, opetussuunnitelman tuli olla hyvin väljä ja oppilaiden osoittaman harrastuksen tuli olla metodin valinnan onnistumisen kriteeri.

Jo Cygnaeus oli korostanut työn merkitystä kasvatuksessa ja antanut – kuten Lahdes toteaa – kansanopetuksellemme perinnöksi annoksen työkoulun henkeä. Herbart-zilleriläisyys levisi kuitenkin pääasiassa Alkion ikätoverin Mikael Soinisen ansiosta ja hänen muokkaamassaan muodossa Suomen kansakouluun. Opettajakeskeisyys, individualistisuus ja oppilaiden riittämätön toiminta olivat Lahdeksen mukaan herbart-zilleriläis-soinislaisuuden valtapiirteitä.

Ensimmäiset tiedot uudesta koulusta tulivat Suomeen 1910-luvun alussa ja työkouluinnostus saavutti huippunsa vuosikymmenen puolivälissä. Työkoululiikkeen keskeisin hahmo oli Alkiota kahdeksan vuotta vanhempi saksalainen aktiivisuus- ja sosiaalipedagogi George Kerschensteiner, joka halusi tehdä ruumiillisesta työstä yleisen opetuskeinon, jonka avulla lapsen luovat kyvyt pääsisivät esille. Työkoulussa sivistystuotteiden omaksumisen tuli tapahtua itsenäisen työn avulla niin, että se vetoaa sielunelämään kokonaisuudessaan. Luonteenkasvatuksen tuli olla muuta kasvatusta tärkeämpää.

Esiintyi myös pyrkimystä sulattaa uusi koulu vanhaan. 1910-luvulta lähtien työkoulu ja koko saksalainen pedagogiikka alkoivat menettää vaikutusvaltaa maassamme.[35]

35 Lahdes 1961, 7–8, 12, 27–31, 34, 38, 224–225; Bruhn 1966, 320–322

1.7 Tutkimuksen lähteistä ja luotettavuudesta

Alkion kirjoitukset nuorisoseuraliikkeen pää-äänenkannattajassa Pyrkijässä ja sanomalehti Ilkassa, Alkion kirjoituksistaan kokoamansa kirjat Nuoriso ja elämä, Yhteiskunnallista ja valtiollista ja Maalaispolitiikkaa I–II sekä Alkion kirjoittama kirja Ihminen ja kansalainen muodostavat tämän tutkimuksen keskeisen empiirisen aineiston.

Johtaessaan ja ohjatessaan nuorisoseuratoimintaa Alkio otti usein nuorisoseuraliikkeen lehdessä Pyrkijässä kantaa kasvatuskysymyksiin. Sanomalehti Ilkan tehtävä ei luonnollisesti painottunut samalla tavalla kasvatustehtäväksi, mutta esimerkiksi vuonna 1908 Alkio julkaisi Ilkassakin monta kasvatus- ja koulukysymyksiin liittyvää kirjoitustaan.

Jaakko Numminen, joka Suomen nuorisoseuraliikkeen historiaa tehdessään on laajasti perehtynyt Santeri Alkion tuotantoon, arvelee Alkion yhteenlaskettujen tekstien määrän olevan jopa kymmeniä tuhansia sivuja. Numminen toteaakin, että tuskin kukaan on rohjennut ehdottaa, että kaikki Santeri Alkion tunnetut tekstit olisi julkaistava.[36]

Kirjallisen aineiston runsaus on pakottanut tämänkin tutkimuksen tekemisessä rajoittumaan pääasiassa edellä mainittuihin lähteisiin, joiden valinnalle voidaan esittää seuraavia perusteluja:

1. Kirjoittaessaan suhteellisen laajalle leviäviin lehtiin Alkio todennäköisesti harkitsi tarkoin kirjoitustensa sisältöä.
2. Kootessaan aikaisemmin julkaistuista kirjoituksistaan kirjat Nuoriso ja elämä, Yhteiskunnallista ja valtiollista sekä Maalaispolitiikkaa I–II Alkio valitsi niihin itse keskeisenä pitämäänsä tuotantoaan.
3. Kirjoittaessaan kirjan Ihminen ja kansalainen suomalaisen yhteiskunnan olemusta järkyttäneen sisällissodan jälkeisessä tilanteessa Alkio todennäköisesti hyvin määrätietoisesti pyrki kasvatuksellisiin tavoitteisiin. Kirjansa esipuheessa Alkio toteaakin: ”Tuntuu siltä, että ihmisen ja kansalaisen omaan voimaan perustuvaan itsekasvatustyöhön on Suomessa nyt entistä voimakkaammin vedottava.”[37]

Tutkimuksen luotettavuudesta on pyritty huolehtimaan edellä esitetyn lähdevalinnan, suhteellisen runsaiden suorien lainausten sekä eri aikakausilta poimittujen näytteiden turvin.

Viitattaessa myöhemmin Pyrkijään ja Ilkkaan tarkoitetaan aina niissä julkaistuja Alkion kirjoituksia. Mainitsemalla viittauksessa lehden nimi pyritään helpottamaan

36 Numminen 1961, 10

37 Alkio 1919a, 5

lukijaa sen havaitsemisessa, kumman lehden lukijakunnalle Alkio kulloinkin kirjoitti. Viitattaessa Alkion eri aikoina julkaistuista kirjoituksista koottuihin teoksiin Maalaispolitiikkaa I–II (1919b), Yhteiskunnallista ja valtiollista (1919c) ja Nuoriso ja elämä (1922) mainitaan suluissa vuosi, jona kirjoitus on alun perin julkaistu.

2 Alkion ihmisihanne

2.1 Kasvatuksen lähtökohta ja päämäärä

Seuraavassa pyritään hahmottelemaan Alkion ihmisihannetta, kasvatuksen päämäärän sisältöä (vrt. Harva ed.). Valitusta tarkastelutavasta seuraa, että ihmisihannetta hahmoteltaessa lausutaan samalla jotakin yhteiskuntaihanteesta, ihanneyhteiskunnasta. Ihanneyhteiskunnassa ajatellaan ihmisihanteeseen kuuluvien ja ihmisihanteen arvostamien ominaisuuksien todellistuvan.

Alkio ottaa Harvan tapaan (ks. ed.) kasvatuksen teoreettiseksi lähtökohdaksi ”luontoperäisen elämän”, tilanteen, jossa ei ole kasvatustahdolla varustettuja kasvattajia. Alkion mukaan ”kaiken kasvatuksen tulisi tarkoittaa ihmisen tekemistä paremmaksi kuin mitä hän lähempänä luonnontilaa ollessaan on”.[38] Luonnontilana Alkio pitää tilaa, jossa vaikuttavat villit intohimot ja luonnonvoimat.[39] Vihan valta asuu ihmisessä perinnöllisenä luonnonvoimana.[40] Kateus on jäännettä ”villeydentilan sielunominaisuuksista”.[41] Itsekkyyden ”kasvattamattomat raakalaisvaatimukset” vaikuttavat ihmisessä.[42] Raa’assa, sivistymättömässä joukkosielussa vaikuttavat materialistinen elämänkäsitys ja materialistiset vaistot.[43] Ihmisellä, joka elää ”luonnon lailla”, on yleensä taipumus laiskuuteen.[44] Tällainen ihminen ”uinailee välinpitämättömyyden, itsekylläisyyden ja itsekkyyden unessa”.[45]

Millainen on sitten Alkion hahmottelema ihmiskuva, kuva siitä, millainen ihmisen pitäisi olla?

Alkion ihmisihanne on hyvin korkealla, hyvin etäällä ”luonnontilassa” olevasta ihmisestä. Alkio toteaa, että ”ihminen ei ole Jumala, mutta Jumalan sukua hän on”.[46] Jumalan kuva ei Alkion mukaan voi koskaan hävitä ihmisestä. Se on usein kyllä syvässä liassa, mutta se on silti olemassa ja kaipaa vain puhdistamista.[47] Kasvatuksen tavoitteeksi asettamastaan ihmisihanteesta Alkio käytti usein nimityksiä ”hyvä ihminen” ja ”kunnon kansalainen”[48]. Tavoitetta kohti pyrkimistä Alkio nimitti usein ihmisyyden kasvattamiseksi.[49]

---

38 Alkio 1919a, 124

39 Esim. Alkio 1919a, 54

40 Alkio 1919a, 113

41 Alkio 1919a, 119

42 Alkio 1922, 24–25 (1905)

43 Alkio 1919a, 68–69

44 Pyrkijä 1915, 241–242 (Kuten edellä huomautetaan, viittaus Pyrkijään ja Ilkkaan viittaa aina Alkion kirjoitukseen näissä lehdissä.)

45 Alkio 1919a, 79–84

46 Alkio 1923, 3

47 Nokkala 1958, 252; Mäki 1948, 165; Numminen 1961, 208

48 Esim. Alkio 1919a, 67–73; 1922, 26–32 (1911); ks. myös Numminen 1961, 212–213

49 Esim. Alkio 1919a, 59, 70–73; 1922, 27–28 (1911)

2.2 Yksilöllisyys, kriittisyys ja aktiivisuus

Yksilön ja yhteiskunnan suhteita voidaan kuvata individualismin ja kollektivismin käsitteiden avulla. Kollektivismin taustalla on organismiteoria, joka selittää yhteiskunnan organismiksi, jonka jäseniä tai soluja ovat yksilöt. Yksilöt saavat merkityksensä, tarkoituksensa ja arvonsa vain yhteiskunnassa, ja ovat siten alisteisessa asemassa yhteiskuntaan. Individualismi puolestaan korostaa yksilön ensisijaisuutta ja itsetarkoitusta. Harva esittää näistä painotuksista johdettuna seuraavat moraaliset perusnäkemykset: Individualismista tullaan siihen, että yhteiskunnan tarkoituksena pitää olla yksilön olemuksen todellistamisen tukeminen, kun taas kollektivismin näkemys on se, että yksilön pitää palvella yhteiskuntaa sen alisteisena osana.[50]

Alkion ihmiskäsitys oli individualistinen, joskin toisaalta ankarasti sosiaaliseen vastuunottoon itseään velvoittava. Niinpä Alkio pahoitteli sitä, että yhteiskunta näytti tarvitsevan vain ”mekaanisia jäseniä”.[51] Kansalaissodan jälkeisessä tilanteessa Alkio moitti sitä, että sosialidemokratia (tarkoittaen yleensä vasemmistolaisuutta) harjoitti ”uuden yhteiskunta-ihmisen kasvatustaan”, sillä ”se asettaa henkilökohtaisuuden tarpeet kokonaan syrjään tuottaakseen järjestökasvatuksellaan vain joukkoihmisiä”.[52] Alkio pahoitteli sitä, että vain harvat löytävät itsensä suuresta ihmismerestä. Niinpä ”suuren suuri enemmistö virtautuu virran mukana, aaltoilee meren mukana, tuntee ja ajattelee niinkuin enemmistö”.[53] Alkion mielestä nuorisoseurojen tehtävänä on kasvattaa nuorisolle arvostelukykyä valitsemaan hyvän ja pahan välillä tai – kuten Alkio täydentää – hyvän ja hyvältä näyttävän välillä.[54]

Vaikka Alkio vuosisadan alun yhteiskunnallisten muutosten jälkeisessä tilanteessa arveli, että poliittisten kysymysten syrjäyttäminen nuorisoseurojen ohjelmista ei onnistuisi, vaikka siihen olisi tahtoakin, hän silti korosti, että ”vapaamielisen nuorison ei sovi koskaan ottaa mitään yleistä tahi puolue-näkökohtaa ehdottomana totuutena”, vaan nuorten tulee ”epäillä jokaista tyrkytettyä mielipidettä, esiintyköön mielipide kuinka hyvältä näyttävän asian puolesta tahansa”.[55] Vielä vuonna 1927 Alkio muistutti Pyrkijässä, että nuorisoseuralainen ei ole koskaan oikeutettu ”ulvomaan sutten joukossa sutten lailla” ja että hän ei saa olla joukkoihminen siinä mielessä, että hän eläisi niin kuin näkee enemmistön elävän.[56] Alkio

50 Harva 1978, 110–111; 1973, 69–77

51 Alkio 1919a, 70

52 Alkio 1919a, 71

53 Alkio 1922, 83 (1913)

54 Alkio 1922, 27 (1911)

55 Pyrkijä 1905, 358–359

56 Pyrkijä 1927, 68

vaati myös, että ”uskonto on tunnustettava yksityisasiaksi, jolloin kaikenlainen uskontokäsityksen halveksiminen ja pilkkaaminen julistetaan nuorisoseurapiireissä arvottomaksi ja halpamaiseksi teoksi”.[57]

Alkion ihmisihanteen ominaisuuksiin kuuluvat siis yksilöllisyys, itsenäisyys, kriittisyys, aktiivisuus ja luovuus. Niinpä Alkio pahoitteli vuonna 1908 sitä, että koulukasvatus on muuttunut kotiteollisuudesta tehdasteollisuudeksi, jolloin tuloskin vastaa tehdasteollisuuden tuotetta: ”Koulu antaa meille yleismalliin valetuita ihmisiä, joiden yksilöllisyys on hävinnyt yleisen, vallitsevan sivistysihanteen painon alle.”[58] Alkio iloitsi siitä, että kansallinen valistusliike oli pistänyt ”tyytymättömyyden sytykkeen” pinnalta rauhalliseen, reformeja torjuvaan kansanelämään julistaen ”ajattelemisen kallista oikeutta”.[59] Nuorisoseuratyön Alkio väitti eroavan muista ajan valistusliikkeistä siinä, että ”sen kautta tahdotaan nuori ihminen ennen kaikkea saada heräämään, tuntemaan henkilökohtainen suhteensa elämään yleensä, ihmisenä ja kansalaisena muihin ihmisiin suhtautuessa erittäin”.[60] Yliopistoihmisten Alkio toivoi olevan muutakin kuin ”tieteellisiä fonograafeja, jotka tietävät yhtä sun toista miten maailman viisaat Saksassa ja Kreikassa ovat ajatelleet, mutta joille omintakeinen ajatus on yhtä tuntematon kuin ikiliikkujan rakenne”.[61]

Urpo Harva toteaa, että individualismista ja kollektivismista (ks. ed.) päädytään erilaiseen käsitykseen siitä, miten on saatavissa aikaan parannusta elämässä. Koska kollektivismin mukaan yksilöt ovat sosiaalisten olosuhteiden tuotteita, on muutoksen lähdettävä yhteiskunnasta. Hyvässä yhteiskunnassa yksilötkin tulevat hyviksi ja onnellisiksi. Individualismi taas korostaa, että se, millainen yhteiskunta on, riippuu siitä, millaisista jäsenistä se koostuu. Uudistuksen täytyy lähteä yksityisistä ihmisistä. Hyvät yksilöt luovat hyvän yhteiskunnan.[62]

Alkio edustaa hyvin selväpiirteisesti individualismista johdettua käsitystä, jonka mukaan uudistuksen on aina lähdettävä ihmisestä itsestään. Tätä käsitystä Alkio toisti hyvin usein ja sitä voidaan pitää hänen itsekasvatusajattelunsa perustana. Alkio piti suurena erehdyksenä sitä marxismiin kuuluvaa käsitystä, että kehityksen ensimmäisenä edellytyksenä on yhteiskunnan vallankumouksellinen muuttaminen, sillä Alkion mielestä ”ensin pitää kaikkien arvonnauttimiseen

57 Pyrkijä 1906, 217

58 Ilkka 8.8.1908

59 Alkio 1919c, 60–61 (1906)

60 Pyrkijä 1923, 176

61 Alkio 1919c, 109 (1911); Fonografi on alkeellinen tallentava ja toistava sanelukoje.

62 Harva 1976, 75

pyrkiväin yhteiskunnan jäsenten olla hyviä ihmisiä, ennen kuin voi edellyttää, että yhteiskunta heidän käsissään paranisi”.[63]

2.3 Epäitsekkyys ja vastuullisuus

Alkion usein käyttämän ilmaisun ”ihmisyyden kasvattaminen” keskeinen merkitys on se, että kasvatuksen avulla pyritään alistamaan yksilössä egoismi ja kohottamaan pyrkimystä yhteisen edun hyväksi. Sanoja ”kunnon kansalainen” Alkio käytti tarkoittaessaan juuri ihmisihanteensa sosiaalista ja yhteisvastuullista puolta.

Harva mainitsee vastuullisuuden moraaliarvostelmia analysoidessaan legalistisen etiikan, jonka mukaan vastuuta arvioidaan suhteessa moraalilakiin, tulos- eli seurausetiikan, jonka mukaan tekoa arvosteltaessa kiinnitetään huomio siihen, mitä se on saanut aikaan ja mielialaetiikan, joka selittää, että ihminen on vastuussa vain siitä mielentilasta, josta teko kumpuaa.[64] Alkio tuomitsi legalistisen etiikan mukaisen ajatustavan riittämättömäksi ja vaati tulos- eli seurausetiikan näkökohdan huomioonottamista. Hän moitti sitä, että porvarillisessa yhteiskunnassa on vapaan kilpailun perusteella yksilö voinut lunastaa oikeuden oman edun valvomiseen ”vain sillä, että on asettunut noudattamaan valtion lakeja ja suorittanut veronsa”.[65]

Harva viittaa myös saksalaisen filosofin Karl Jaspersin käyttämään käsitteeseen ”vastuullinen solidaarisuus”, jonka mukaan yksilö ei ole vastuussa ainoastaan siitä, mitä hän tekee, vaan myös siitä, mitä jättää tekemättä.[66] Alkio esitti usein tämän vastuullisen solidaarisuuden vaatimuksen. Hänen mielestään syvin kiusaus, mikä ihmistä vaanii, on jo edellä mainittu ”välinpitämättömyyden, itsekylläisyyden ja itsekkyyden uni”.[67]

Alkio tuntui nuoruudessaan välillä menettäneen kasvatusoptimismissaan kosketuksensa ihmisen raadollisuuteen. Hän kirjoitti Pyrkijässä, että kaikki yhteiskunnallinen harrastus on paljasta rakkauden työtä. Jos itsekkäät tarkoitukset pääsevät esimerkiksi nuorisoseuratoiminnassa vaikuttamaan, seuraa siitä itsekkään palkka: kukistuminen ennemmin tai myöhemmin.[68] Alkio totesi, että poliittiset liikkeet ”perustavat siveellisetkin maailmankatsomuksensa ulospäin kohdistuvaan valloitustyöhön, luvaten saalista todellisuuden maailmassa ilman varsinaista, omaa siveellistä ponnistusta”. Nuorisoseura-aate sitä vastoin vetoaa etupäässä itsensä velvoittamiseen. ”Se vaatii kansalaista ensin kasvattamaan itsestään kunnon

63 Alkio 1919a, 71

64 Harva 1975, 16–17

65 Alkio 1919a, 67

66 Harva 1975, 18–19

67 Alkio 1919a, 84

68 Pyrkijä 1893, 85

kansalaisen, luvaten vasta tämän tehtyä palkintona yhteiskunnallisia oikeuksia ja etuja."[69]

Alkio vaati, että koulu ja yhteiskunnalliset järjestöt on velvoitettava palvelemaan ihmisyyden kasvatusvaatimusta.[70] Hän esitti, että nuorisoseuraväen tulisi toteuttaa kristillisyyden, veljeyden, rakkauden ja tasa-arvoisuuden ihanteita yksityisessä arkielämässäänkin.[71] Jo ensimmäisessä Pyrkijässä vuonna 1890 Alkio toivoi, että "mielikuvitus loisi kunkin nuorukaisen ja neidon eteen kuvia siitä kansallisesta tulevaisuudesta, jolloin sana alhaisemman sortaminen on jätetty muinaismuistojen joukkoon".[72] Myöhemmin Alkio kirjoitti, että kansannuorisolle kuuluu siveellinen, humaani työskentely, jonka tarkoituksena on poistaa eri kansankerrosten väliltä niitä esteitä, jotka tekevät mahdottomiksi "sisarus- ja veljeys-tunteen olemisen kaikkia, ylhäisiä ja alhaisia, rikkaita ja köyhiä suomalaisia yhdistävänä voimana". Tämän voiman laatu, kasvaminen ja voitto riippuvat Alkion mukaan siitä, kuinka puhtaat ja itsekkyydestä vapaat yhteiskunnalliset katsantotavat nuorisolle opetuksen ja kasvatuksen kautta annetaan.[73] Alkio toivoi, että myös henkisen ja ruumiillisen työn tekijät, jotka hänen mukaansa taistelevat eri leireissä olemassaolonsa puolesta, niin ikään voivat lähestyä toisiaan sellaisen kasvatuksen seurauksena, joka kasvattaa ihmisille "jalostuneemmat, vallanhimosta ja itsekkyydestä vapaat, todellisen veljeyden innostamat sydämmet ja mielet".[74]

Alkion ihmisihanteen ominaisuuksiin kuuluvat siis epäitsekkyys, yhteisvastuullisuus, halu toimia rakkauden, veljeyden ja tasa-arvoisuuden hengessä. Alkion ihmisihanne velvoittaa ensisijaisesti itseään. Vaikka Alkio vaati individualismin toteuttamista kasvatuksessa eikä hyväksynyt "ihmisten valamista samaan yleismalliin", vastuun kantaminen toisista ihmisistä ja itsensä velvoittaminen toimimaan rakkauden ja veljeyden hengessä ei voinut kuitenkaan hänen yhteisvastuuta korostavan käsityksensä mukaan olla ihmiselle yksityisasia. Niinpä Alkion mukaan "yhteiskunnan edun kannalta on jokaisella oikeus vaatia, että kukin yksilö pidättää itsensä sellaisista vehkeistä, jotka tuottavat onnettomuutta ja pahoinvointia yhteiskuntaan".[75]

69 Alkio 1922, 56 (1909)

70 Alkio 1919a, 72

71 Pyrkijä 1901, 227

72 Pyrkijä 1890, 2

73 Pyrkijä 1896, 177–178

74 Pyrkijä 1901, 294–296

75 Pyrkijä 1896, 150

Toisaalta individualismin, toisaalta yhteisvastuun vaatimukset tulevat yhteensovitettuina esiin mm. seuraavasta, kansalaissodan jälkitunnelmissa laaditusta Alkion kirjoituksesta poimitusta katkelmasta:

> ”Henkilökohtainen vakaumukseni on, että ulospääsyä ei valkene, ennen kuin syntyy uusi yhteiskunnallinen ihminen. Sellainen, joka käsittää tämän elämän jokaisen edesottamisensa tapahtuvan Jumalan palveluksessa. Sellainen, joka uuden valtion tehtävänä pitää kansanluokkien ja kansojen veljestyttämisen. Sellainen, joka uuden yhteiskunnan kehityksessä tahtoo nähdä jumalallisen luomisen jatkuvaa jalostumista. Sellainen, joka talouselämää kykenee pitämään vain yhteiskunnan toimeentulon välttämättömänä keinona, jonka avulla ihminen pysyy pystyssä, kehittyy ja valmistuu yhä korkeampiin Jumalan palvelustehtäviin. Tätä ei voida toteuttaa kuin siten, että ihminen johdetaan taasen yhteiskunnallisesta suurteollisuustuotteesta käsityön alaiseksi. Että persoonallinen itsekasvatustehtävä tunnustetaan tärkeimpäin elämänarvojen joukkoon. Että Jumalan ja ihmisen suhde tulee tietoisen, älyllisen toiminnan kautta läheisemmäksi. Että henki nousee materian herraksi.”[76]

Toisaalta Alkion korostaman individualismin ja yksilöllisyyden vaatimusten ja toisaalta yhteisvastuullisuutta korostavan toisten huomioon ottamisen vaatimusten takia Alkiota on ongelmallista sijoittaa ulottuvuudelle, jonka toinen pää muodostuu individualismin ja liberalismin kannattajista, toinen pää sosiaalisen vastuun ja kommunitarismin kannattajista. Siltalan johtopäätös tästä yhteensovituksesta on: ”Tässä Kant ja Hegel yhdistyvät: vapaa ihminen vaikuttaa kollektiivisubjektissa.”[77] Tuekseen Siltala ottaa muun muassa seuraavan sitaatin Alkion Nuorisoseurakirjasta: ”Suhde toisiin ihmisiin otetaan keskinäisen edun eikä, kuten nyt, persoonallisen edun kannalta, koska jalostunut ihminen ei saata elää kilpaillakseen veljiensä kanssa vallasta ja eduista.”[78]

Alkion taipumus korostaa yhtä aikaa molempia asioita kertoo Alkion vahvasta uskosta ihmisen kasvatettavuuteen – myös sosiaalisen vastuun kehittymisen osalta – ja sivistyksen voimaan. Osaltaan edellä kuvattu julistus voidaan nähdä tien etsimisenä rikkinäisen kansakunnan eheyttämiseksi.

76 Pyrkijä 1920, 349

77 Siltala 1999, 523

78 Alkio 105, 19

2.4 Huonojen ominaisuuksien alistaminen

Alkion ihmisihanne pyrkii alistamaan myös vihan, kateuden, himot, ylpeyden, ylellisyyden kaipuun ja vallanhalun ja vapautumaan myös näistä luonnontilassa olevaa ihmistä vaivaavista tekijöistä.

Vihan voimaa tulee hillitä ”painamalla tahdonvoimin alas kuohuvia tunteita”.[79] Alkio kirjoitti Pyrkijässä vuonna 1896: ”Tulla intohimon herraksi nuorena on jaloa, suurta ja laajaperäistä vapautta, sillä se takaa elämän onnen monista vaaroista koko elämänajaksi.”[80] Vuonna 1902 Alkio vetosi Pyrkijässä nuoriin maanviljelijöihin vaatien heitä ”pitämään valvovaa silmää huonojen taipumustensa ylitse” sekä karttamaan sellaista seuraa, jonka vaikutuksesta siveys joutuu vaaranalaiseksi”.[81] Vuonna 1907 Alkio kirjoitti, että ”siveellisen itsekasvatuksen tärkein tehtävä on rajoittaa vallattomia mielitekoja ja vahvistaa kykyjä kieltämään sellaisia nautintoja, joita pidetään ihmisille vaarallisina ja huonoina”. Tämä ilmaisu havainnollistaa sitä, että Alkio antoi sanalle siveellinen laajemman merkityksen kuin ne, jotka nykyään rajoittavat sen tarkoittamaan sukupuolielämää. Taistelu mielitekoa ja himoa vastaan on tärkeää niin rikkaalle kuin köyhälle. Alkio palasi taas ”luontoperäisen” ihmisen kasvattamiseen: ”Ihminen on kasvatettava himojensa herraksi, luonnon herraksi. Viekottelevain halujen tyydyttäminen on lopetettava. Himojen orjuuttava ies on päältään heitettävä. Ylellisyyden ja helpon elämän ihannoiminen on hylättävä.”[82] Vuonna 1919 Alkio kirjoitti, että tottumusten ja intohimojen toimintaa on aina ”tarkasteltava, silmälläpidettävä ja ohjattava”.[83] Alkion ihmisihanne ei ole myöskään ”kunniasta ja arvoasemasta kilpaileva pikkusielu”. Itsensä velvoittaminen ja veljeyden hengessä toimiminen edellyttää myös vallanhimosta vapautumista.[84]

Alkion mielestä vaatimatonta, pöyhkeilemisestä vapaata esiintymistä pidetään sivistyneen ihmisen välttämättömänä velvollisuutena.[85] Alkio kirjoitti vuonna 1901: ”Jos kansa on köyhää ja sen elämänehdot vaikeat, älköön sivistyneet käyttäkö etuoikeuksiaan elääkseen ylellisesti, sillä he herättävät kateutta yksinkertaisessa kansassa, ja tekevät heistä sivistyksen vihollisia. Sivistyneet jakakoon kansalle valistusta ja tietopuolista oppia, vaan oppikoon ja omistakoon vastapainoksi kansalta, miten voidaan tulla toimeen yksinkertaisissa oloissa.”[86] Myöhemmin

79 Alkio 1919a, 118

80 Pyrkijä 1896, 180–181

81 Pyrkijä 1902, 133

82 Alkio 1922,1907, 36–38 (1907)

83 Alkio 1919a, 82

84 Pyrkijä 1904, 229; 1901, 296

85 Pyrkijä 1894, 52

86 Pyrkijä 1901, 99–100

samana vuonna Alkio palasi aiheeseen Pyrkijässä kirjoittaen: ”Maalaisnuorison ihanteet on suunnattava kerrassaan pois loiston, ylöllisyyden ja kaupunkilaisuuden puolesta yksinkertaisuuteen, vaatimattomuuteen ja maalaisuuteen. Sillä loistossa tuntee niin harva itsensä kodistuneeksi, tyydytyksen sijaan saa tyytymättömyyttä, rauhan ja levon sijaan rauhattomuutta ja unettomia öitä, hyvän omantunnon sijaan kalvaavia tuskia ja sydämmellisen ilon sijaan teeskentelyä. Siellä polttaa luonnollinen henki-ihminen, Jumalan kuvaksi luotu luonnonherra, siipensä. Hän tulee luonnottomien tapojen orjaksi, etääntyy ihanteellisesta alkuperästään yhä kauemmaksi eksyksiin.”[87]

Vuonna 1919 Alkio kirjassaan Ihminen ja kansalainen pahoitteli sitä, että koreilua ja herkuttelua pidetään elämänilon antajana ja kirjoitti: ”Mutta jos haluaisimme aloittaa vapautusliikkeen, jonka tarkoituksena olisi auttaa sivistysihminen löytämään elämäniloa yksinkertaisista puvuista ja yksinkertaisesta ravinnosta, mitä tulisi tehdä? Opetella vain olemaan häpeämättä, kun on yksinkertaisesti ja vaatimattomasti puettu. Niin ikään opettaa vatsa tyytymään yksinkertaiseen, kunnolliseen ravintoon.[88]

Vaikka Alkio edellyttää kasvatukselta individualismin kunnioittamista, Alkion kasvatuksen päämääräksi asettama ihmisihanne siis velvoittaa itseään ankarasti. Voisi ajatella, että tällaiseen itsekasvatukseen taipuvaiset tekevät elämänsä tylsäksi. Alkio kuitenkin vakuuttaa, että tämä takaisi elämän onnen monista vaaroista koko elämän ajaksi. Alkion julistus on hyvä nähdä puukkojunkkarien ja heidän jälkeläistensä sivistäjän ja juoppoutta kauhistelevan, myöhemmän kieltolakimiehen julistuksena.

Tolstoilainen asketismi löysi siis Alkiossa kaikupohjaa. Ylellisyyden alistamisen vaatimus sopi hyvin yhteen itseään velvoittavan itsekasvatusohjelman kanssa. Se kuvaa myös Alkion pyrkimystä löytää yhteiskuntaluokkien välille sovintoa vaatimalla, että molempien on otettava oppia toisistaan. Vaikka Alkio toi esiin rikkaiden ja köyhien, kaupunkilaisten ja maalaisten vastakohtaisuuksia, hänen ohjelmansa pyrki ratkaisemaan eriarvoisuuden valistuksen ja sivistyksen avulla.

2.5 Voimakas tahto

Alkio kirjoitti vuonna 1905 Pyrkijässä otsikolla ”Kasvatettu tahto elämän liikevoimana”: ”On niin monta nuorta miestä, joilla on kykyä, älyä, jopa neroakin, mutta puuttuu näiden ominaisuuksien liikkeelle-panovoimaa, tahtoa. Ja mitä tekee ihminen kyvyillä, älyllä ja nerolla, ellei ole tahdonvoimaa, jolla näitä lahjoja

87 Pyrkijä 1901, 324

88 Alkio 1919a, 94

johtaisi liikkeelle?” Alkion mukaan ”tuhansissa tapauksissa nuori mies, joka ei ole harjaantunut hallitsemaan tahdonvoimaa, on reestänsä pudottanut kaikki nämä lahjat pitkin tietä”.[89]

Alkio kirjoitti kasvatetusta tahdosta elämän liikevoimana. Vaikka tahdonvoiman hyväksikäyttö ihmisihanteen todellistamisessa voidaan ymmärtää myös kasvatuksen menetelmäkysymykseksi, jäisi Alkion ihmisihanteen ominaisuuksista tärkeä tekijä pois, jos voimakasta tahtoa ei korostettaisi myös Alkion kasvatusohjelman yhtenä tärkeänä tavoitteena. Alkion ihmisihanteen ominaisuuksiin kuuluu halu harjaantua hallitsemaan tahdonvoimaansa. Alkion mielestä pitäisi jo varhaisessa nuoruudessa ”opetella tahtomaan jotain oikein todella”, sillä ”sen kautta persoonallinen itsetietoisuus kasvaisi ja tusinaihmisten suuri lukumäärä harvenisi”.[90]

Tahdonvoima oli käyttövoimaa yksilön itsensä kehittämiseksi, mutta ei vain yksikön itsensä, vaan ympäristön ja yhteiskunnan kehittämiseksi. Siltala ilmaisee tämän – Alkion ajattelussa hyvin tärkeän järjestyksen – näin: ”Moraalinen itsetarkkailu kohdistui tahdonvoimaan, kykyyn kohota olosuhteiden yläpuolelle, jotta olosuhteetkin muuttuisivat.”[91]

Tahdonvoiman korostaminen sopi hyvin yhteen itsekasvatusohjelman kanssa ja tuntuu luonnolliselta maanlaajuisen nuorisokasvatusliikkeen käytännöllisen johtamisen näkökulmasta. Jotta nuoriso olisi kykenevä ottamaan vastaan ne haasteet, joita yhteiskunnallisten olojen kohentaminen sekä ihmisihanteen ja todellisuuden välimatkan kaventaminen edellyttivät, täytyi nuorison olla varustettu sisäisellä, eteenpäin ajavalla motivaatiolla.

Tahdonvoimaa voidaan siis Alkion mukaan kehittää. ”On vain aluksi yksinkertaisesti totuttauduttava siihen, ettei mitään jätetä huomiseksi, joka tänään voidaan tehdä.”[92] Huomionarvoinen on myös Alkion väite: ”Kun he (nuoret) joutuvat kasvamisaikanaan toimimaan etupäässä käskevän vaikutuksen alaisina, käy tavallisesti että samalla, kun mahdollisesti löytyvät luonnonlahjat jäävät kehittämättä, jää oma tahto myöskin kasvattamatta.”[93]

Tahdonvoima merkitsee siis Alkiolle eräänlaista sisäistä motivointikeinoa, sisäistä yrittäjyyttä, jota ihminen voi itsessään kasvattaa.

89 Pyrkijä 1905, 33

90 Mm. Alkio 1922, 15–16 (1905)

91 Siltala 1999, 525

92 Alkio 1919a, 101

93 Pyrkijä 1905, 33

3 Alkion käsityksiä ihanneyhteiskunnasta ja yhteiskunnallisesta kasvatuksesta

3.1 Paras yhteiskuntamalli löytyy vähitellen itsekasvatuksen avulla

Urpo Harva perustelee ihmisihanteen todellistamisen asettamista kasvatuksen päämääräksi sillä, että ennen kuin humaniteettiin, yhteiskunnan jäsenyyteen yms. voidaan kasvattaa, on ajateltava, minkälaisia ominaisuuksia kasvatilla pitää olla, jotta hän täyttäisi noiden päämäärien asettamat vaatimukset.[94] Edellä on pyritty tekemään selkoa Alkion ihmisihanteen ominaisuuksista. Individualistisen lähtökohdan mukaan se, millainen yhteiskunta on, riippuu siitä, millaisista jäsenistä se koostuu.[95] Lausuttaessa jotakin ihmisihanteesta lausutaan siis samalla jotakin ihanneyhteiskunnasta. Edellä esitetyn perusteella voidaan sanoa, että Alkion ihanneyhteiskunnassa toteutuu persoonallisuuden, omintakeisuuden, kriittisyyden ja aktiivisuuden kunnioitus. Yhteiskunta on järjestetty niin, että siinä toteutuvat tasa-arvo ja yhteisvastuu. Vallanhimo, viha, kateus ja ylellisyyden kaipuu eivät Alkion ihanneyhteiskunnassa myrkytä sen jäsenten välisiä suhteita jne. Alkio totesi: ”Yksilöt muodostavat yhteiskunnan. Yhteiskunnan, samoin kuin yksilöjenkin onni riippuu siitä siveellisestä tarmosta mitä yhteiskunnan jäsenet omaavat.”[96]

Alkio otti kantaa yhteiskuntamalleihin ja hahmotteli omaa yhteiskuntamalliaan. Alkion yhteiskunnallisia näkemyksiä on laajasti analysoitu.[97] Seuraavassa käsitellään lähinnä sellaisia Alkion yhteiskuntaa koskevia käsityksiä, joilla on relevanssia kasvatuksen kannalta.

Kapitalistista yhteiskuntajärjestelmää Alkio kritisoi mm. sen väärän vapauden korostuksen takia (edellä mainitun legalistisen etiikan mukainen näkemys vastuusta). Vuonna 1901 Alkio kirjoitti, että taistelu vallasta on yhdeksännentoista vuosisadan historiaan painanut syvät jäljet. ”Mutta samassa suhteessa kun kansat ovat tätä ikävöityä valtaa ja vapautta olleet saavinaan, on sitä käytetty kuin valtaa ainakin. Yksilön persoonallinen vapaus on julistettu niin rajattomaksi, että mikään siveellinen syy ei ole estänyt häntä tällä kansanvaltaisella vuosisadalla toteuttamasta, mitä rahan – tahi vallanhimoisimpia pyyteitä tahansa, kun toiminta on vaan pysynyt eräissä rajoissa, joita n.s. lainsäädännön kautta on eri aikoina siirretty sinne, tänne.”[98]

94 Harva 1968, 150

95 Harva 1976, 75

96 Pyrkijä 1896, 150

97 Esim. Tuomari 1971; Alanen 1976; Hämäläinen 1977

98 Pyrkijä 1901, 97–98

Kapitalismin ohella sai kirkkokin osuutensa Alkion kritiikistä: ”Yhä räikeämmäksi käy ristiriita, kun kirkko, kehittyen olevien olojen mukaan, asettuu puolustamaan kapitaalivaltaa.”[99]

Sosialismia Alkio syytti mm. luokkavihan lietsomisesta: ”Vapaus, veljeys, tasa-arvo. Kasvattaisiko luokkaviha tätä uskontunnustusta noudattamaan? Vai pitääkö tämän polven kylvää vihassa, että seuraava polvi, kumotun yhteiskunnan raunioilla saisi niittää rakkaudessa?” Alkion mukaan sosialistista ihanneyhteiskuntaa ei voida luoda sen vuoksi, että viemme sinne ”vaatimuksia, vaan ei uhrautuvaisuutta, enempi vihaa vanhaa yhteiskuntajärjestelmää vastaan kuin rakkautta uuteen, veljeyden kaipuun, vaan ei veljeyttä”.[100]

Takala on esittänyt marxilaista luokkakäsitystä soveltaen, että ”jos Alkiolle oli olemassa jokin olennainen luokkaraja tai yhteiskunnallinen juopa, niin se kulki talonpojan yläpuolelta ja että Alkio ei asiallisesti tunnustanut talollisten ja maattoman väestön luokkaeroa ja sen jyrkentymistä”.[101] Arvostelua voidaan varmaan pitää oikeutettuna varsinkin, jos otetaan huomioon ne Suomen osat, joissa maaseudulla talollisen ja maattoman väestön elämisenmahdollisuudet poikkesivat toisistaan enemmän kuin Etelä-Pohjanmaalla ja jos toiminnan kriteerinä on nopea ratkaisu. Toisaalta koko Alkion kasvatusohjelma tähtäsi yhteiskunnallisen tasa-arvon lisääntymiseen, kuitenkin niin, että itseään kehittäneet ihmiset vähitellen luovat myös paremman yhteiskunnan.

Alkio tuomitsi materialistisen lähtökohdan. Tästä seurasi kasvatuksen merkityksen korostuminen. Alkio kirjoitti: ”Yhtä vähän kuin almu parantaa lopullisesti yhteiskunnan haavaa, yhtä vähän voi tavaran tasan jako olla yhteiskunnallisessa uudistuksessa mistään arvosta. …Yhteiskunnallista uudistusta toimeenpantaessa on tavaran omistuksella hyvin vähän merkitystä, mutta oikeuksien ja velvollisuuksien tasaisella jaolla sitä enempi. Niiden jakamiseen voidaan kypsyä vain tarkoitetun kasvatuksen kautta.”[102] Vuonna 1918 Alkio kirjoitti: ”En ollenkaan ihmettele, että sellaisen ajanjakson jälkeen, mikä Suomessa on eletty viimeisinä parina vuosikymmenenä, että täällä nyt ovat rikkinäiset olot. Päin vastoin syyt siihen ovat ymmärrettävät. Sosialistinen kasvatus on ollut järjestelmällisesti rikkovaa, sekä siveellisesti rikoksellista laatua. Porvarillinen henkinen turtuneisuus on veltostuttanut ja lamauttanut siinä määrin kaikki kansaa lähentelevät kasvatusharrastukset,

99 Pyrkijä 1905, 266

100 Pyrkijä 1904, 363

101 Takala 1980, 45

102 Pyrkijä 1906, 367

että nuoriso on siltä taholta saanut tulla pelkillä almuilla ja vaivaisavuilla toimeen."[103]

Kasvatukselle Alkion yhteiskunnallisessa ajattelussa antaa erityisen suuren merkityksen se, että Alkio sovelsi kehitysoppia myös yhteiskuntaan. Niinpä hän ei pyrkinyt hahmottelemaan ihanneyhteiskuntaa tarkasti, lopullisesti, vaan hän katsoi, että itsekasvatuksen kautta itsensä hyviksi ihmisiksi kasvattaneet yksilöt kykenevät sellaisen vähitellen muodostamaan. Vuonna 1906 Alkio kirjoitti, että tulevaisuus pitää huolen muodoista. "Niitä ei kukaan kehitysoppiin uskova ihminen mene ennakolta määrittelemään, mutta hän tuntee itsessään syvän tarpeen muodostaa oma käsitys kehityksen suunnasta." Optimisti ei Alkion mukaan "kysy kehityksen päämäärää, kaikkein vähimmin sen muotoja, sillä hän ymmärtää, etteivät ne ole kenenkään tiedossa".[104]

Vuonna 1906 Alkio kirjoitti myös Ilkassa, että ihmisten yksilöllisyys ja persoonallisten halujen luontainen voima murtaa filosofisesti suunniteltujen yhteiskuntajärjestelmien rautaisen lain.[105] Kolme vuotta myöhemmin hän jatkoi samaa ajatuksenkulkua: "Olemme varmasti vakuuttuneita siitä, että syvien rivien epäluottamus tähänastisille talous- ja yhteiskuntapoliittisille suunnille on ensi askel parempien suuntien etsimistiellä. Jos oikeat suunnat eivät heti löydykään, löytää leivän ja elämänkatsomuksen puutetta kärsivä mies ne joka tapauksessa helpommin itse kuin – asianajajien kautta. Sillä etsiminen, oikean ratkaisukeinon etsiminen kasvattaa etsijästä itsenäisen miehen. Samoin tapahtuu, jos kokonainen kansanluokka tai kokonainen kansa etsii pulansa syyt itse".[106]

Vaikka Alkio ei halunnutkaan esittää ihanneyhteiskunnan lopullista muotoa, hän asetti yhteiskunnalle myös ehdottomia vaatimuksia. Samoin kuin Alkio katsoi, että individualistiselle, persoonalliselle ihmisihanteelle ei ollut kuitenkaan vastuullisen solidaarisuuden toteuttaminen yksityisasia, täytyi ihanneyhteiskunnankin olla sellainen, että tasa-arvo saattoi siellä toteutua. Paavo Tuomari kirjoittaa, että Alkio ei jättänyt perinnökseen ikuisesti kestäviä poliittisia ratkaisu- ja menettelyohjeita, vaan hän tajusi monia aikalaisiaan paremmin, että ajan virran vieriessä kaikki muuttuu ja uudistuu. "Älkää unohtako köyhän asiaa", sisältää Tuomarin mielestä Alkion yhteiskunnallisen julistuksen ytimen.[107]

103 Pyrkijä 1918, 138

104 Pyrkijä 1906, 299

105 Ilkka 27.9.1906

106 Ilkka 10.5.1909

107 Tuomari 1971, 131

3.2 ”Tutki kaikki ja pidä se mikä hyvä on!”

Edellä kuvattu, yhteiskunnalliseen evoluutioon perustuva näkemys yhteiskunnasta korostaa yhteiskunnallisen kasvatuksen merkitystä. Alkio suhtautui kuitenkin kriittisesti puolueiden suorittamaan kasvatustyöhön. Vuonna 1911 hän kirjoitti olevan välttämätöntä, että nuorisokasvatus tapahtuu valtiollisista puoluevaikuttimista riippumattomassa hengessä. Alkio katsoi, että nuoret eivät ole vielä valtion jäseniä ja ennen kuin he niiksi tulevat, tulee heidän saada ”siveellinen ja tiedollinen kasvatus, jonka maailmankatsomuksen perustana on tunnuslause: Tutki kaikki ja pidä se mikä hyvä on”. Tämän tulee Alkion mukaan olla ohjeena koululle, tieteelliselle tutkimukselle ja nuorisokasvatuksesta huolehtiville valistusjärjestöille.[108]

Puolueisiin sidoksissa olevaa kasvatustyötä on torjuttu mm. sillä perusteella, että nuoret eivät vielä ymmärrä yhteiskunnallisia asioita ja heidän tulee odottaa kypsymistään. Alkion ajattelu poikkeaa tällaisesta ajatuksenkulusta. Alkiohan painotti yhteiskunnallisen kasvatuksen merkitystä kansanvallan toteutumisen ehtona. Kenenkään ei saanut jäädä kylmäksi yhteiskunnallisten kysymysten – varsinkaan yhteiskunnallisten epäkohtien – edessä. Tämä edellytti yhteiskunnallisten asioiden tuntemista. Alkion kirkkoakin kohtaan suuntaaman kritiikin kärki osuu tähän samaan asiaan: se on välinpitämätön yhteiskunnallisten epäkohtien edessä. Puolueisiin sidoksissa oleva kasvatus ei Alkion mukaan riittänyt, koska se oli valtapyyteidensä takia liian rajoitettua eikä rohkaissut tutkimaan yhteiskunnallisia kysymyksiä eri näkökannoilta.

Vuonna 1905 Alkio uumoili, että nuorisoseurat tulevat asettumaan ”kansanvaltaisen edistyksen lippujen alle” ja totesi: ”Mutta niiden kokoukset eivät tietysti voi, ei edes tässä suhteessa, muodostua yllytyskokouksiksi tavallisessa merkityksessä, kokouksiksi, missä toisinajattelevia alashuudetaan ja ulosajetaan, vaan neuvottelukokouksiksi, missä eri ajatuskannoilla olevat ihmiset antavat aatteittensa turnata, – ilman silmitöntä suuttumusta. Silloin on mahdollisuus toivoa, että poliittinen keskustelu hyödyllisellä tavalla valmistaa ja kasvattaa kansalaisia valtiolliseen toimintaan.” Individualistisen, mutta yhteisvastuun toteuttamista vaativan lähtökohtansa mukaisesti Alkio jatkoi: ”Me toteutamme vain ihmisoikeuden korkeinta valtaa. Ken sitä käy loukkaamaan, me käymme taisteluun häntä vastaan. Ja siksi tulee meidän kasvattaa itseämme siihen, että uskallamme säilyttää itsellemme ehdottoman päättämisvapauden yleisen mielipiteen yläpuolellakin, ja puolustamaan sitä kun tarve vaatii, mutta samalla, että kykenemme myös harkitsemaan, milloin yleinen etu ja yhteinen tarkoitus velvoittaa meitä

108 Alkio 1919c, 138 (1911)

mielipiteinemme alistumaan. Sellaisiakin tapauksia sattuu. Siten voimme olla puolue-ihmisiä, olematta silti äänestyskoneita."[109]

Alkio vaati, että vakavan valtiollisen toiminnan aikaansaamiseksi tulee nuorisoseurojen ryhtyä osaltaan kasvattamaan jäsenistössään niitä ominaisuuksia, joita itsehallintoon ja valtiolliseen toimintaan kypsyneeltä kansalta edellytetään.[110] Hän huomautti vähän myöhemmin, että ainoastaan nuorissa kansalaisissa herännyt itsenäinen harrastus voi tehdä syvät kansankerrokset kykeneviksi pitelemään käsissään vallanohjaksia ja estämään niiden joutumista uudelleen muodostuvien harvain ryhmien käsiin.[111]

Vuosisadan alun yhteiskunnalliset tapahtumat (suurlakko, yksikamarisen kansaneduskunnan perustaminen) saivat Alkion erikoisesti teroittamaan yhteiskunnallisen kasvatuksen merkitystä ja individualismin korostuksestaan huolimatta suosittelemaan nuorisoseuroille yhteiskunnallisen tasa-arvon puolustamista. Vuonna 1906 hän kirjoitti Pyrkijässä, että nuorison kasvattaja ei saata milloinkaan olla puolueeton, vaan hänen täytyy olla "joko entisyyden tahi tulevaisuuden ihailija: hänen persoonallinen käsityksensä joka tapauksessa värittää hänen antamansa opetuksen". Alkio totesi myös: "Emme pääse siitä mihinkään: Meidän on nuorisoseuroissakin ratkaistava käsityskantamme siitä: onko se yhteiskunta-taloudellinen ihanne, joka on n.s. porvarillisen ja kapitalistisen siveysopin ytimenä ja joka perustuu vapaaseen kilpailuun leivästä ja vallasta, se ihanne, jota nuorisonliikkeenkin sopii ja tulee vastaisissa valistusharrastuksissaan suositella muuttumattomana yhteiskunta-taloudellisen elämän lakina?"[112]

Pyrkijän seuraavassa numerossa Alkio toisti saman kysymyksenasettelun ja asettui sille kannalle, että nuorisoseuroilla on "siveellinen oikeus ja syy omistaa sellainen maailmankatsomus, jonka mukaan ihmisen aurinko on parhaillaan nousemassa ja tämän nousun suurimpana yhteiskunnallisena ilmiönä: yhteiskunnan, s.o. veljien velvoittaminen huolta pitämään toisten veljien hyvinvoinnin mahdollisuudesta".[113] Alkio moitti vuonna 1911 lasten kasvatuksen painopisteen olevan ajankohtaisten yhteiskunnallisten kysymysten sijasta menneisyydessä: "Me kasvatamme lapsiamme henkisessä pimeydessä, elämän tempaaville, suurille kysymyksille vieraina". Sen sijaan "lapsille opetetaan kaikkea sitä, mitä vanhoissa kulttuurikansoissa ennen katsottiin tarpeelliseksi."[114]

109 Pyrkijä 1905, 359

110 Pyrkijä 1905, 360

111 Pyrkijä 1906, 2

112 Pyrkijä 1906, 331

113 Pyrkijä 1906, 366

114 Alkio 1919c, 110 (1911)

4 Ihanteen ja todellisuuden ristiriita

4.1 Kasvatuksen tulokset vielä vähäisiä

Millaiseksi Alkio koki aikansa kasvatustodellisuuden? Missä vaiheessa Alkion mielestä oltiin matkalla luonnontilasta, jossa ei ollut kasvatustahtoa, Alkion hahmotteleman ihmisihanteen todellistumiseen? Kuinka syvässä liassa Alkion mielestä Jumalan kuva (ks. ed.) oli? Oliko sen puhdistamisessa onnistuttu?

Alkio huudahti vuonna 1906 Pyrkijässä, että ”kuinka monta tulista intoa uhkuvaa sanaa onkaan nuorisoseuroissa vuosien kuluessa sanottu kansan nuorison velttoudesta ja välinpitämättömyydestä oman elämänsä asiassa”, mutta hänen mukaan suurin osa on ”elänyt ennallaan” kaikesta huolimatta. Ihmisen viljelemätön eläinpuoli on ”tuhansia kertoja tehnyt suurtekojaan ja pannut 18-vuotiaat valistusmiehet epäilemään itsekin, eikö koko nuorison itsekasvatus-ajatus olekin vain kaunis unelma, joka aina todellisuudessa särkyy”.[115] Vielä vuonna 1925 Alkio pahoitteli Pyrkijässä sitä, että puhutun ja kirjoitetun sanan kautta tehtävä valistava ja herättävä itsekasvatustyö ei verrattain runsaanakaan tehoa.[116]

Alkion ihmisihanteen mukaisen omintakeisen, itsenäisen, kriittisen ja luovan ihmisen kasvattaminen kohtasi hänen mukaan monia esteitä. Aikaisemmin todettiin, että Alkion mukaan vain harvat löytävät itsensä suuresta ihmismerestä. Alkio kirjoitti, että puhumattakaan lapsesta on nuorukaiskasvatti suureksi osaksi ”itsetiedoton tekele”, joka ei itse tiedä, miten hänen mielipiteensä ja tapansa muodostuvat vähitellen lähimmän ympäristön ja seurapiirin mielipiteiden ja tapojen kaltaisiksi. Hän omaksuu mielipiteet ja tavat vaistomaisesti eikä voi muuta kuin luulla niitä omikseen. Alkion mielestä suurin osa ihmisiä ”pysyy koko elämänsä tällä kannalla”.[117] Vuonna 1919 Alkio kirjoitti, että nousevien kansanjoukkojen persoonallinen maku ja arvostelukyky on vielä kasvattamaton, sillä niille kelpaa ”markkinatavara, tusinatavara hengenravinnoksikin”.[118] Vielä kolme vuotta ennen kuolemaansa Alkio tunnusti, että nuorison on melkoisen vaikea tottua aivan helposti ”omien tapojensa lahjomattomiksi tuomareiksi”, sillä ympäristön ja aikakauden vaikutusvoima on monelle ylivoimainen.[119]

Ajan yleinen ilmapiiri ei Alkion mukaan tukenut kyseenalaistavaa, herättävää ja innostavaa kasvatusta. Vuonna 1908 hän kirjoitti Ilkassa katkerana: ”Jokainen itsenäisyyden ilmaus, oli kysymys uskonasiasta, yhteiskunnallisesta, valtiollisesta tahi taloudellisesta puolensa pitämisyrityksestä, on leimattu rikolliseksi ja

115 Pyrkijä 1906, 166

116 Pyrkijä 1925, 227

117 Pyrkijä 1904, 290

118 Alkio 1919a, 95

119 Pyrkijä 1927, 68

uppiniskaiseksi. Oman mielipiteensä salaava, mateleva, totteleva ahkera narri, siinä koko sivistyneessä maailmassa herrasväen mielestä talonpojan ja työmiehen oivallinen mallikuvaus."[120]

Vuonna 1919 Alkio kirjoitti, että sen enempää kirkon kuin sosialistisen ja kapitalistisen maailmankatsomuksenkaan edustajat eivät ole kantaneet huolta ihmisihanteen sosiaalisesta puolesta:

> "... Kasvatuksessa näet ovat kaikki nämä valtamahdit pitäneet päämääränään vain omia, lähimpiä tarkoitusperiään. Porvariyhteiskunta on pitänyt kyllä ihmisyyttä hyveenä, mutta se on vapaasti laskenut johtovallan huonojen käsiin, jos ne vain ovat ottaneet palvellakseen vallanpitäjäin tarkoituksia. Kirkon suhde hyveeseen, korkeaan ihmisyyteen on ollut epämääräinen sekin. Varsinkin jos sillä on ollut korkeaan ihmisyyteen pyrkimyksien yhteydessä vainuttavana opillista kerettiläisyyttä."[121]

Alkio koki individualismia korostavan kasvatuksen esteeksi myös kasvatusharrastuksen vähäisyyden, joka aiheutui kiireestä, taloudellisista huolista ja muista ajan ilmiöistä, jotka vetivät huomiota puoleensa. Alkio arveli, että kun hädissään haparoiva nuori perheenisä tai äiti arvioi, että sivistys ja itsekasvatus näyttävät hyvin vähän rahan tai leivän ansaitsemiseen kelvolliselta, nuoruudenaikaiset sivistysihanteet ovat heille usein pelkkää korutavaraa. Alkio huomautti kuitenkin, että hän tarkoitti suuria joukkoja, ei paremmin onnistuneita yksilöitä.[122]

Edellä mainittu koski Alkion mukaan myös lasten kasvatusta. Hän kirjoitti vuonna 1908, että kuohuva elämä suunnittelee ja järjestelee vanhemmille niin paljon muita tehtäviä, että aika tulee käytetyksi, vaikka siitä ei päivittäin riittäisi minuuttiakaan lapsiamme varten. Ei ole enää aikaa kasvattaa lapsista ihmisiä, kansalaisia vain, kansalaisia, "jotka sopivat riviin yhteiskunnallisissa armeijoissa". [123]

Vuonna 1919 Alkio katsoi kirjassaan Ihminen ja kansalainen, että niin koulua käyneistä kuin koulua käymättömistäkin vähemmistön muodostavat "ne kansalaiset, jotka todella seuraavat aikaansa, ottavat osaa aikansa julkiseen elämään, yrittävät selvittää itselleen ilmiöiden syyt, eivät omista mitään muodon ja mieliteon vuoksi, eivätkä pelkkänä lainatavarana, vaan elävät elämäänsä persoonallisen itsetietoisuuden valossa". Alkion mielestä tällaiset ihmiset muodostivat

120 Ilkka 30.7.1908

121 Alkio 1919a, 70

122 Alkio 1922, 82–83 (1913)

123 Ilkka 14.11.1908

tuolloin ”hupenevan pienen vähemmistön”, mutta hallitsivat aikansa yleistä mielipidettä, käsityksiä ja tahtoa.[124]

Itsensä velvoittamiseen ja vastuullisen solidaarisuuden toteuttamiseen kykenevät Alkion mielestä niin ikään vain harvat. Alkio kirjoitti, että ”velvollisuuksiaan suuri enemmistö kaartaa, oikeuksiaan suuri enemmistö kirkastaa – onnenkuvia tavoitellen”.[125] Vuonna 1919 Alkio kirjoitti, että sittenkin voinee pitää sääntönä, että jokapäiväisessä elämässä, ihmisen tavallisina arkipäivinä, oma etu on se, joka johtaa yksilön elämäntoimintaa. Kun asia on näin, seuraa siitä Alkion mielestä itsestään, että ”yhteisyyden, kansakunnan, ihmiskunnan, ihmisyyden tarkoitusperiä syvimmässä mielessä tavoitteleva arkityö on vielä verrattain harvoilla ihmisillä itsetietoisena elämäntyönä”.[126]

Alkion mielestä ihmiset eivät ole kyenneet vapautumaan ylellisyyden ihannoinnista. Hän kirjoitti, että ylellisyyden ihannoiminen on kansainvälinen kulkutauti ja huomautti, että me kaikki saarnaamme köyhille ja talonpojille säästäväisyyden kultaista oppia, mutta yleisesti sivistynyt herrasväki – arvokkaita poikkeuksia lukuun ottamatta – asettuu yleensä näiden säästäväisyysoppien ulkopuolelle. Alkion mukaan eivät sivistyneet ole missään köyhässäkään maassa päässeet niin pitkälle, että ”olisivat ruvenneet maansa yhteiskunnallista kysymystä järjestämään omien elintapojensa muuttamisella, tarpeittensa vähentämisellä ja esimerkillisellä elämällä”. Alkio ivasi, että olisikin liian paljon vaatia, että Suomi menisi tässä suhteessa muun maailman edelle.[127]

Alkion ihmisihanteen dynaamisen voiman, tahdonvoiman, puutetta näkee Alkion mielestä ”tuskallista epäilystä herättävässä määrässä”. Alkio kysyikin: ”Kuinka monta hyvää aikomusta, kauniita aatteita, suuria suunnitelmia, mutta kuinka moni niistä sortuukaan vain sen tähden, että tahdonvoimapatterimme lasketaan tyhjiksi yrittämättäkään niitä ladata kaikkia mahdollisuuksia kestämään?”[128]

Alkion kasvatusoptimismiin nojaavan tavoitteenasettelun ja reaalimaailmaa koskevien havaintojen välillä oli suuri jännite. Alkio kirjoitti, että käytännöllisessä elämässä on alituiseen saatu nähdä esimerkkejä siitä, että jotkut ihmiset ovat voittaneet himot: viinamiehistä on tullut raittiita, jotkut ovat voittaneet tupakanhimonsa, jotkut sukupuolihimonsa.[129] Toisaalta Alkio kansalaissodan jälkeisessä tilanteessa joutui huomauttamaan, että ne hirmutyöt, mitä tehtiin, olivat yhteiskun-

124 Alkio 1919a, 103

125 Alkio 1922, 84 (1913)

126 Alkio 1919a, 8

127 Ilkka 12.9.1908

128 Alkio 1919a, 101

129 Alkio 1919a, 82

tamme himojen siittämiä syntejä, joiden täytäntöön puhkeaminen oli Jumalan varoitustuomio langenneen ihmisyyden ylitse.[130]

4.2 Ajan koulukasvatus yksilöllisyyttä latistavaa joukkokasvatusta

Alkio oli sitä mieltä, että kasvatusvastuuta oli siirretty liikaa yksityisiltä virallisille instituutioille, kodeilta lastentarhoille ja kouluille. Koulukasvatuksen avulla ei oltu Alkion mielestä voitu edistää persoonallisen, omintakeisen ihmisen kasvattamista. Koulukasvatus oli osoittautunut jopa tuhoisaksi tämän tavoitteen kannalta. Vuonna 1908 Alkio kirjoitti Ilkassa kirjoitussarjan otsikolla Aikamme sivistys. Kotia käsittelevässä kirjoituksessaan hän totesi:

> ”Lapsia ei kukaan jouda kasvattaa. Äidillä on niin paljon muuta joka on aikamme kodille välttämätöntä. Lapset lähetetään lastentarhoihin ja kouluihin. Aivan samoin kuin kaupungin herrat lähettävät jahtikoiransa yhteiseen ’koiralinnaan’ hoidettavaksi. …Ei kukaan kysy lapsen sielunhoitoa, yksilöllisen luonteen kasvatusta. Mamma ottaa lapsen joka ilta vastaan kuin miehensä kaulukset silittäjältä; tarkastelee mille se näyttää. Kaikki harrastus kohdistuu muotojen sirouteen. Näin saa koti lastentarhasta ja alkuopetuskoulusta puhuvan nuken, joka kadulla liikkuu mamman vieressä ja on niin ’hirveän soma’. Mutta kotoa katoavat luonnolliset lapset kapalojen kanssa. Hienot, lasten ja vanhempain väliset suhteet haihtuvat ja kylmenevät, kun kodin liedellä ei enää lämmittävänä elementtinä pala lapsikasvatuksen ilojen ja surujen uhrivalkeat.”[131]

Myöhemmin samana vuonna Alkio kirjoitti Ilkassa samasta asiasta toisessa kirjoitussarjassa:

> ”…Kun kaikki lapset ovat joukkokasvatuksen alaisia, ja koti kasvatusopillisten tietojen puuttuessa ei kykene asiaan ryhtymään, on järjestelmälliselle ’armeijakasvatukselle’ kaikki edellytykset olemassa. Kasvateista kehittyy: joukkoihmisiä, joiden yhteisnäyttely, yhteisliikkeet osoittavat harjaantumista ja voimaa, mutta joiden riveistä turhaan hakee eheätä persoonallisuutta.”[132]

Alkion mielestä koulutusjärjestelmä oli tehoton hänen ihmisihanteensa todellistamisen kannalta ja kansa tuhlasi ”uudenaikaisessa ylellisyysleikissään” tekemällä ”tusinaylioppilaita” kalliilla kustannuksilla, mutta maaseudun nuorisojoukoissa sortui ”kehityksen, kasvatuksen ja hoidon puuttuessa Suomen parhaita kykyjä,

130 Alkio 1919a, 72

131 Ilkka 22.8.1908

132 Ilkka 14.11.1908

neroja”.[133] Herättävän kasvatuksen puutteen lisäksi oppikoulussa oli siis se puute, että se jätti maaseudun lahjakkuusreservejä käyttämättä.

4.3 Koulutuksen pelättiin sekoittavan luokkajakoa!

Alkion elämäntyötä ja julistusta voidaan pitkälle luonnehtia vähäosaisten puolesta käytäväksi taisteluksi, jossa sivistäminen ja kasvatus olivat keskeisiä työvälineitä. Alkio tunnisti, että sivistys- ja kasvatustyö kohtasi vaikeuksia niiden taholta, joiden luokkaetuja tämä työ uhkasi. Käytännössä Alkio oli sisäistänyt Max Weberin ja hänen hengenheimolaistensa ajatuksen, että suuressa määrin kulttuuriset ja koulutukselliset tekijät määräävät ihmisen sosiaalista arvoa ja sijoittumista yhteiskunnan kerrostumarakenteisiin. Tämän ajatustradition mukaan koulutus näyttäytyy sosiaalisten ryhmien välisten jatkuvien kulttuuristen ja sosiaalisten kamppailujen areenana. Antikainen, Rinne ja Koski kiteyttävät tämän lähtökohdan toteamalla, että aivan vastaavasti kuin ihmiset ja ihmisjoukot kamppailevat koulun ulkopuolella niukasta hyvästä, he kamppailevat myös koulun (koulujärjestelmän) sisällä jaettavista luokituksista, nimikkeistä, arvosanoista ja tutkinnoista ja lopulta omanarvontunnosta. Lisäksi koulun (sosiaalisella) kentällä kamppaillaan oikeaksi määriteltävän kulttuurin sisällöstä, statuksesta ja auktoriteetista.[134]

Alkio kirjoitti 1919, että vaikka edellä kulkeneet ”kulttuurintekijäryhmät” ihanteellisesti tunnustaisivatkin sivistyksen yleishyödyn alimmillekin kerroksille ja joukoille, taistelevat he kuitenkin näiden valtaushankkeita vastaan siksi, että sivistys samalla merkitsee yhteiskunnallista valtaa ja ”he käsittävät, että vallasta syrjäytyminen merkitsee samalla etukilpailussa alakynteen jäämistä ja suorastaan alistumista entisten johdettavien johtoon”.[135]

Alkio näki vuonna 1896 tasa-arvon toteutumisen kannalta myönteisiä merkkejä siinä, että kansanopetuksen harrastus oli vilkastunut ja siinä, että ”onnellisemmassa yhteiskunnallisessa asemassa olevat” ovat alkaneet antaa tunnustusta ”ruumiillista työtä tekeväin kansalaisten vaatimuksille päästä isänmaassaan täysiin ihmis- ja kansalaisoikeuksiin”.[136] Alkio arvosteli kuitenkin myöhemmin koulua siitä, että se kovin huonosti pyrki todellistamaan hänen ihmisihanteensa sosiaalisuutta korostavaa puolta. Alkio kirjoitti Ilkassa vuonna 1908, että ”aikakauden kouluihanteelta kysytään vain loistavia ihmisiä, keinotteluneroja” ja että tässä asemassa oleva koulu kasvattaa sangen harvoin yhteiskunnallisten luokkarajojen poistajia.[137]

133 Alkio 1919c, 288–290 (1912)

134 Antikainen, Rinne & Koski 2000, 82–83

135 Alkio 1919a, 10

136 Pyrkijä 1896, 177

137 Ilkka 8.8.1908

Vuonna 1915 Alkio ironisoi ”ruumiillisen työn tekijöille sovellettavan sivistysoppisuunnitelman” luomista:

> ”…Tämä kaikki osoittaa, että oltiin yleensä sillä kannalla, että kansakoulun kautta oltiin luomassa erästä uudenaikaista, varsinaisesta herrassivistyksestä poikkeavaa yleissivistystä kansaa varten, eikä oltu vielä ollenkaan selvillä mitä sen tulisi olla. Siitä vain oltiin selvillä, ettei kansasta saanut tulla herrasväkeä! Tällaisissa oloissa luotu kansansivistämisen luokkaohjelma on meillä pääkohdiltaan vieläkin voimassa.”[138]

Oppivelvollisuuslain käsittelyn yhteydessä vuonna 1920 Alkio puhuessaan eduskunnassa huomautti siitä, että sosiaalinen ja alueellinen tasa-arvo eivät ole toteutuneet:

> ”…Kyllähän Helsinki valvoo keskikaupunkinsa väestön kasvatustarpeen. Mutta minä pelkään, kun mennään tänne syrjäseudulle Helsingissäkin, että siellä on suunnattoman paljon lapsia, jotka eivät käy kansakoulussa. Ja heistä muodostuvat ne joukot, jotka uhkaavat varmasti Helsingin onnea ja yhteiskunnallista rauhaa paljon pelottavammin kuin venäläinen bolsevismi. Ja maaseudulla: kyllähän sielläkin kirkonkylien lapset saadaan koulussa kasvatetuksi. Mutta kuka auttaa syrjäseutujen, syrjäkylien lapsia?”[139]

Yleensä ottaen näyttää siltä, että Alkion mielestä suureen enemmistöön nähden ihmisihanteen todellistuminen oli hyvin kaukana. Vain harvat olivat kyenneet lähestymään ihmisihannetta. Ihmisihanteen todellistamiseen ei yleensä ollut aitoa pyrkimystä niillä, joilla oli yhteiskunnan kerrostumajaon horjuessa jotakin menetettävää.

138 Alkio 1919b, 125 (1915)

139 Eduskunnan pöytäkirjat 1920, 1379–1381

5 Alkion käsityksiä kasvatuksen mahdollisuuksista

5.1 Perintötekijät ja ympäristö

Harvan mukaan me voimme pitää eurooppalaisen humanismin ytimenä sellaista käsitystä, jota edustaa Pestalozzi ja jonka mukaan ihminen on ensinnäkin luonnontuote ja toiseksi yhteiskunnan tuote. Tämä perustuu Harvan mielestä Aristoteleen filosofian näkemykseen, jonka mukaan ihmiselle kuuluu myös itsenäisyys, josta on käytetty nimitystä yksilöllisyys, individualiteetti, persoonallisuus, itseys jne.[140] Alkiokin omaksui tällaisen näkemyksen. Vuonna 1894 hän kirjoitti Pyrkijässä: ”Nuori ihminen on aines, josta ei koskaan tule mitä sattuu, eikä koskaan mitä tahdotaan, vaan useimmiten muodostuu hänestä ihminen, joka ominaisuuksiltaan on näiden kahden äärimmäisyyden keskivälillä. Kasvattajan, joko varsinaisten tahi satunnaisten, vaikutus ei koskaan jää kokonaan vaikuttamatta, eikä koskaan myöskään ehdottomasti vaikuta. Kasvatin persoonallisuus toiselta puolen edistää, toiselta puolen sitä vastustaa.”[141]

Ihminen luonnontuotteena, ihmisen geneettinen perimä asettaa kasvattajalle rajoituksia. Toiset ovat lahjakkaampia kuin toiset esimerkiksi älykkyytensä (Alkio käytti käsitettä ”nero”) puolesta. Silti ihminen on myös yhteiskunnan ja kasvatuksen tuote ja tämän takia kasvatuksella on suuret mahdollisuudet ihmisihanteen todellistamisessa. Vuonna 1896 Alkio kirjoitti Pyrkijässä: ”Miksi ylpeilemme rikkaudestamme, nerostamme, kauneudestamme, voimastamme? Ovathan ne kaikki lainatavaraa, joiden omistajiksi sattumus on meidät johtanut. Jos näennäisesti oma kykymme on ollut meillä apuna, on tuon kyvyn alkusyyt kuitenkin olemassa itsemme ulkopuolella, perinnöllisyydessä, kasvatuksessa, luonnonlahjoissa, tahi satunnaisessa onnettaren suosiossa.”[142] Alkio katsoi, että lahjakkaat ihmiset voivat yleensä ottaa elämän paljon keveämmältä kannalta kuin lahjattomat. ”Lahjattomien täytyy korvata kasvatetulla lujalla tahdolla sen, mikä heidän synnynnäisissä kyvyissään on jäänyt vaillinaiseksi.”[143] Ivaten vapaata kilpailua korostavia käsityksiä Alkio kirjoitti: ”Mikä jalo aate: kykenemätön, lahjaton, oppimaton työläinen sai luvan alottaa vapaan kilpailun neronlahjoilla varustetun keinottelijan kanssa!”[144]

Yhteiskunnan, ympäristön vaikutus kasvattiin oli Alkion mukaan hyvin suuri: Mahdollisuus järjestää ympäristö kasvatille suotuisaksi merkitsi samalla hyvin tärkeää kasvatuksen mahdollisuutta. Vuonna 1897 Alkio arveli Pyrkijässä, että kun nuorisoseuroja perustetaan sellaisissa paikoissa, joissa nuoriso ei ennestään ole oppinut innostumaan muusta kuin ”tansseista ja kosimapuuhista”, on luonnollista,

140 Harva 1973, 20–21

141 Pyrkijä 1904, 189

142 Pyrkijä 1896, 181

143 Pyrkijä 1905, 33; Alkio 1919a, 9

144 Alkio 1919c, 99 (1908)

että se tarvitsee vuosikausia kestävää kasvatusta isänmaallisuuden tunteen syntymiseksi. Samoin Alkion mukaan on tiedon halu nuorisossa, joka ei ole lapsuudessaan saanut siihen tähtäävää kasvatusta, harvinaista.[145] Alkio pahoitteli myös sitä, että palvelijat jäävät ”sivistyksen ensiaskelissa” jälkeen talollisnuorisosta, mikä johdattaa heidät etsimään tuttavuuksia ja viihtymystä omista piireistään ja näin kasvaa juopa palvelusväen ja isäntäväen välille.[146] Palvelusväen ”takapajulle jäämisen” suurimpana syynä on Alkion mukaan palvelusväen yhteiskunnallisen aseman alhaisuus, mikä estää heitä ”omistamasta yhtä korkeita sivistyksen alkeita kuin talollisnuoriso”.[147]

Jaakko Numminen toteaa, että Alkion kaunokirjallisessa tuotannossa on useita kohtia, jossa hän esittää, miten juuri huonot ympäristövaikutukset johtavat ihmistä harhaan. Niinpä kirjassaan Puukkojunkkarit Alkio kuvaa, miten Karhun Esasta, joka alun pitäen oli oikeudentuntoinen, tuli väkivallan harjoittaja huonon ympäristön ja väärin suunnatun kunniakäsityksen tähden. Samoin Keisaririkoksessa on Nummisen mukaan kohtia, joissa kirjailija voimakkaasti korostaa ympäristön vaikutusta nuorten ihmisten suuntautumiseen.[148] Mennyt-romaanissa Alkio kertoo, kuinka romaanin päähenkilön Laivurisen lahjojen – teräväpäisyyden, harvinaisen lukuhalun ja erinomaisen muistin – hukkaan menemistä surkuteltiin ja kuinka ihmiset päättivät häntä auttaa lahjojen käytäntöön saamiseksi.[149] Tuomari toteaa, että Alkion vuonna 1888 ilmestynyt naiskuvaus Eeva osoittaa, että Alkiolle kodin merkitys kasvatustekijänä on suuri ja että Alkion oma valoisa usko kasvatuksen uudistuvaan, parempaa tulevaisuutta luovaan voimaan heijastuu selvästi kirjan lehdiltä.[150] Alkion ihmisihanteen mukainen, tasa-arvoon pyrkivä ja vastuullista solidaarisuutta tunteva ihminen toteuttaessaan näitä periaatteita avaa uusia kasvatuksen mahdollisuuksia.

5.2 Alkion evoluutio-ajattelu

Alkion kasvatuksen mahdollisuuksia koskevien käsitysten kannalta on merkitystä hänen evoluutio-ajattelullaan. Alkio puki tämän omaksumansa kehitysopin usein kristinuskon kielelle: Jumalan luomistyö jatkuu. Hämäläinen mainitsee tätä samaa asiaa ilmaisevina Alkion nimitykset: ”luova kehityksen laki”, ”edistystä vaativa elämänpakko”, ”luova tahto, ”ikuinen luova voima” ja ”historiallinen sallimus”.[151]

145 Pyrkijä 1902, 70

146 Pyrkijä 1902, 70

147 Pyrkijä 1903, 33

148 Numminen 1961, 210

149 Alkio 1892, 114–115

150 Tuomari 1971, 34

151 Hämäläinen 1978, 39

Vuonna 1894 Alkio kirjoitti Pyrkijässä:

> ”Ajat muuttuvat, ihmiset ja katsantotavat muuttuvat, huomenna on jo moni asia toisin kuin tänään. Kymmenen vuoden perästä ovat olot jo paljon muuttuneet. Sadan vuoden kuluttua nauretaan ja pidetään rutivanhoina niitä asioita, joiden saavuttamiseksi nykyajan nuoriso taistelee. Tuo opettaa ajattelemaan, miten viisaasti Luoja on järjestänyt senkin, että Hän on ihmisen sieluun pannut yhtäjaksoisen kehityksen ja kasvamisen lain, jonka voimasta sukupolvien hautaan vaipuessa lakastumatta kehittyy ja kasvaa luomisen kruunu, jonka alamaiseksi luomakunta ijankaikkisten lakien mukaan aste asteelta joutuu. Siitäpä syystä nuorisossa jo luonnostaan on tuo eteenpäin pyrkimisen ja uusien olojen etsimisen halu.”[152]

Kymmenen vuotta myöhemmin Alkio kirjoitti: ”Ijankaikkisen järjestyksen mukaan kehittyy luominen asteettain. Ihmiskunta ei sivisty massana, vaan asteettain, yksilöt ensin, sitten kansanluokat ja vihdoin kansat ja ihmiskunta.”[153] Kasvatuksen mahdollisuuksia koskevien Alkion käsitysten kannalta on suuri merkitys juuri sillä, että kehitys lähtee Alkion mukaan yksilöstä.

Joukkoliikkeet voivat Alkion mielestä ammentaa voimansa luovan kehityksen lain asettamista tulevaisuuden päämäärien aavistuksista.[154] Alkion käsitystä evoluution lakien vaikuttamisesta yhteiskunnan tasolla kuvaa katkelma hänen kirjoituksestaan kirjassa Ihminen ja kansalainen:

> ”Ainoa edistyksen ja voiton tie on kehitys, jossa luonnonlait saavat vaikuttaa puoluepakkovallan tai itsekkäitten luokkapyyteitten kiirehtimättä tai jarruttamatta. Porvariston, joka luulee puoluetoiminnan avulla voivansa estää nousevaa kansanvaltaa toteutumasta, pitäisi toki jo oleman selvillä siitä, että itsekäs vastustus, joka perustuu omaan luokkaetuun, tosin jonkun aikaa voi estää luonnollisen yhteiskuntakehityksen kulkua, mutta se synnyttää samalla patoutumia, jotka varmasti aikanaan murtuvat, synnyttäen tulvia.”[155]

Ihmiset eivät Alkion mukaan ole kehityksen välttämättömyydestä aina tietoisia. Välinpitämättömyys estää nykyistä polvea ”tuntemasta itsekasvatuksen ehdotonta, luomisen asettamaa pakkovelvollisuutta”.[156] Tietoisuus kehityksen välttämättömyydestä puolestaan antaa kehitystä merkitseville teoille voimaa.[157]

---

152 Pyrkijä 1894, 41

153 Pyrkijä 1904, 226

154 Alkio 1919a, 9

155 Alkio 1919a, 26

156 Alkio 1919a, 84

157 Alkio 1919a, 107

Alkion omaksuma kehitysoppi koskee sekä ihmisen elinaikaa että pitkää, monien sukupolvien elämän mittaista aikaa. Vuonna 1902 Alkio kirjoitti talollisten pojille Pyrkijässä: ”Kun nuorukainen arkaluontoisesti pitää silmällä omien velvollisuuksien täyttämistä päivästä toiseen, vuodesta toiseen, tulee se vihdoin hänelle toiseksi luonteeksi. Luonne siis jalostuu ja kasvaa käytännöllisessä elämässä.”[158] Alkion mielestä ”edistysihmisten pitäisi päästä siihen, ettei sure sitä, minkä luonnollinen kehitys jättää, olkoon se vaikka hänet itsensä”.[159] Ihmiskunnan elämässä on vuosituhatkin lyhyt aika. Sen jälkeen voi tulla toinen aika, jolloin elämäämme ohjaavat jalommat vaikuttimet kuin mieliteot ja edut.[160]

Kehitysopin raamatullinen tulkinta tulee näkyviin Alkion kirjoittaman Mennyt-romaanin päähenkilön Laivurisen ajatuksissa, joiden mukaan ”ennen ilmestyneiden ja nykyään ilmestyväin uusien aatteiden syntyminen on yhä jatkuvaa luomistyötä” ja ”kymmenissä käskyissä annettiin maailmalle järjestetty laki”.[161] Siltala kiteyttää Alkion ajatuksen niin, että ”ihmiskunnan siveellinen evoluutio-hyppy materiaalisten intressien vallasta oikeuden pohjalle ei toteutunut parissa polvessa, mutta lupasi tulevaisuutta”.[162]

5.3 Fatalismin torjuminen

Kehityksessä on Alkion mukaan ihmisen omalla toiminnalla keskeinen merkitys. Alkio ei hyväksynyt fatalismia, tuudittautumista ”sallimususkoon”. Alkion ajattelussa on tältä osin nähty ristiriitaa kristinuskon lunastusopin kanssa.[163] Alkio antoi käsityksilleen kuitenkin kristinuskon tulkintaan nojautuvan perustelun. Myöhemmin tarkemmin selvitettävä Alkion omaksuma itsekasvatus-ajattelu edellyttää yksilön aktiivisuutta ja luottamista omiin kykyihin. Alkio kytki tämän kristinuskoon puhumalla ”Jumalan voimasta”. Nuorisoseurakirjassa, jonka tarkoituksena oli aktivoida nuorison itsekasvatusharrastusta, Alkio kirjoitti:

> ”Vain harvoissa, voimakkaissa, sekä syväluontoisissa ihmisissä tapaa todellisia itsensä kasvattajia. Syynä tähän harvalukuisuuteen ei suinkaan ole niinkään paljon haluttomuus kuin se, että ihmiset eivät tunne omaa voimaansa. Se, suorastaan epäsiveellinen käsitys, ettei ihminen voi omalla voimallaan aikaan saada mitään hyvää, on lukemattomia kertoja vääräksi todistettu. Mutta se on veltoille luonteille mieluisa uskonkappale, joka vie siveelliseen rappioon.

158 Pyrkijä 1902, 35

159 Pyrkijä 1904, 228

160 Alkio 1922, 40 (1907)

161 Alkio 1892, 83

162 Siltala 1999, 522, 693

163 Esim. Nokkala 1958, 251

> Jokaisella ihmisellä on osa Jumalan voimaa, jonka haltia hän on. Jos ihmisen tahto kasvatetaan käyttämään tätä voimaa, joka näin on tullut hänen omaksi voimakseen, pääsee hän jo yhdessä ihmisijässä verrattain pitkälle, riippuen tahtonsa lujuudesta ja maailmankatsomuksensa laadusta."[164]

Alkion omaksuma kehitysoppi ja usko Jumalalta saatuun, ihmisen käytössä olevaan voimaan merkitsee Alkion ajattelussa valtavan kehityspotentiaalin olemassaoloa. Kasvatukseen liittyy ainakin ajan mittaan paljon mahdollisuuksia. Onnistuminen edellyttää kuitenkin sitä, että ihmiset saadaan tietoisiksi tämän kehityspotentiaalin olemassaolosta. Jos se onnistuu, se voi korvata aikaisemman kasvatuksen – kuten kotikasvatuksen – laiminlyönnit. Alkio kirjoitti Pyrkijässä: "Mitä kotikasvatuksessa on syystä tai toisesta jäänyt vaillinaiseksi, ja koulukasvatuksessa tilaisuuden puutteessa opettamatta sitä voidaan itsekasvatuksen kautta auttaa. Omat voimat yhteen Jumalan voimien kanssa, – ja nuoren ihmisen tahto voi murtaa kaikki esteet."[165] Vajavaisen alkukasvatuksen jälkeen kuitenkin vain harvat kykenevät tähän itsenäisesti.[166] Alkion mielestä kristinuskon väärä tulkinta estää kehitysoptimismin syntymistä ja soveltamista "maallisiin asioihin". Sellainen ihminen, joka ei ymmärrä luomisen suurta ajatusta, on käsittänyt, että "ihmisluonne on ja pysyy sellaisena, miksi Jumala on sen luonut" ja että "ihminen ei voi sitä kehittää eikä muuttaa". Alkio pahoitteli sitä, että elävän uskon Kristukseen on ymmärretty edellyttävän aina maailman kieltämistä, minkä takia ei voida harrastaa maalliseen hyvään tähtäävää toimintaa.[167]

5.4 Kansan syvissä riveissä piilevät kasvatusmahdollisuudet

Alkion mukaan ihmistä ympäröivä yhteiskunta ei kasvatuksen päämäärän saavuttamiseen olennaisesti vaikuttavana tekijänä ollut tyydyttävä. Niinpä valtava kehityspotentiaali piili hänen mukaansa kansan syvissä riveissä, kansan vähäosaisissa, työläisissä ja maaseudun ihmisissä, joiden aseman parantaminen oli Alkion toiminnan keskeinen tavoite.

Vuonna 1893 Alkio herätteli nuorisoseuroja tekemään työtä kansan siveellisen mahdin ja sivistyksen kohottamisen puolesta. Oli opittava itse ymmärtämään ihmisen velvollisuuksia kansalaisena ja kristittynä, ja oli "herätettävä niiden velvollisuudentuntoa, joilla tieto ja tahto on vakkaan kätkettynä".[168] Alkio arveli, että mikään "keinotekoinen mahti" (kuten Venäjän byrokratia) ei voi sivistyksen

164 Alkio 1905, 10

165 Pyrkijä 1904, 292

166 Pyrkijä 1905, 293

167 Alkio 1919a, 80

168 Pyrkijä 1893, 86

kehitystä kukistaa. ”Nousevat, viljelemättömät kansanvoimat tuovat sivistykseen uusia elinaineksia. Siten saadun voiman avulla sivistys voi kasvattaa uusia elämän muotoja.”[169]

Vuonna 1911 Alkio uumoili, että tuntuu siltä, kuin olisi Pestalozzin aika tulossa. ”Kun kansojen keskellä kaikkialla alkaa kummuta vaatimus koulun uudistamisesta kansan tarpeita silmällä pitäen, – siinä ne soivat uuden aikakauden aamukellot!”[170]Alkio näki erityisesti kehityspotentiaalia maaseudulla. Alkio kirjoitti Ilkassa vuonna 1908, että maalaiskansalla on suurimmaksi osaksi uuden kulttuurin luomista varten vielä siveelliset voimansa tallella. Maalla on Alkion mukaan luonnontilassa olevaa uudisviljelysmaata sivistystyölle, jota ei saisi pilata ”kaupunkielämän roskalla, jota siellä ilman kritiikkiä puhutellaan sivistykseksi”.[171]

5.5 Ihmisihanteen saavutettavuus

Edellä esitetyt ihmisihanteen ominaisuudet ovat Alkion mukaan käytännössä todennettavissa. Niinpä Alkion ihmisihanteeseen kuuluva kyky ratkaista kriittisesti, itsenäisesti ja luovasti suhteensa elämän ilmiöihin oli hänen mukaan saavutettavissa. Alkio hahmotteli Pyrkijässä vuonna 1904 tilannetta, jossa ”personoitu ihmishenki laajenee ihmiskuntahengeksi”, jolloin se ei ole enää ”kunniasta ja arvoasemasta kilpaileva pikkusielu, vaan ikuisen nuoruudenlähteessä kylpevä, itsetajuntaan herännyt Luojan nerontuote”.[172] Jos opettajisto, vanhemmat ja isännät ryhtyisivät yhteiskunnalliseen yhteistoimintaan tarkoituksenaan auttaa nuorisoa löytämään itsensä ja sitten elämänuransa, se Alkion mielestä auttaisi suuria nuorisojoukkoja vapautumaan ”harhaan johtavien yleisvirtojen kahlehtivasta syleilystä ja pääsemään persoonallisen, itsetietoisen vapauden alkumakuun”.[173] Arvostelukyky kylläkin kehittyy Alkion mielestä vain ”voimakkaan, kansanvaltaisessa hengessä tehdyn valistustyön vaikutuksesta”.[174]

Sellainen tilanne, jossa ihmiset tuntevat vastuullista solidaarisuutta ja lähimmäisenrakkautta sekä pyrkivät itsensä velvoittamisen avulla toteuttamaan tasa-arvoa, kangasteli Alkion mielessä. Tällainen tilanne voitiin Alkion mukaan saavuttaa juuri kasvatuksen avulla, ei väkivaltaisen yhteiskuntarakenteen muuttamisen avulla. Vuonna 1894 Alkio kirjoitti: ”Se, että nuorempi polvi nähtävästi voi ja haluaa uhrata osan ajastaan sivistyksensä kohottamiseksi ja yhteiskunnalliseen työhön, pitäisi olla

169 Alkio 1919c, 101 (1907)

170 Alkio 1919c, 130 (1911)

171 Ilkka 22.8.1908

172 Pyrkijä 1904, 229

173 Alkio 1922, 90 (1915)

174 Alkio 1919c, 266 (1912)

kehoituksena oman etunsa katsojille kysymään: mikä on se voima, joka nuorisoa tähän pakoittaa? Jos he voisivat tätä kysymystä harkita, näkisivät he hämmästykseksseen, että se on kohoavan sivistyksen ja kansalaisrakkauden jalo, itsensäuhrautuva voima."[175]

Vuonna 1905 Alkio arveli, että jos me ryhtyisimme itsekasvattajina erityisesti selvittämään itsekkyyden ja uhrautuvaisuuden jatkuvia seurauksia, me varmaan saisimme tehdä ihmeellisiä havaintoja. Yritykset nykyisessä yhteiskunnassa noudattaa Jeesuksen elämänopetusta "meidän pieniin harjoittelijavoimiimme sovellettuina" näyttäisivät Alkion mukaan "avaavan uraa vapautumaan itsekkäisyyden pohjattomasta suosta lujapohjaisen edistyksen tielle".[176] Alkio myönsi, että ihminen, joka on tottunut elämältä vain vaatimaan valmista ilman, että hän millään erityisemmällä tavalla valmistautuu sitä ansaitsemaan, tottuu helposti pitämään tällaista itsensä velvoittamisen ihannetta "pilvien hälppimisenä, jolla ei muka ole käytännöllisessä elämässä mitään arvoa".[177]

Kun nuorisoseuroja moitittiin siitä, että tasa-arvon ja veljeyden toteuttaminen oli niissä jäänyt vain sanahelinäksi, myönsi Alkio, että vain yksilöt ja jotkin paikkakunnat ovat tässä onnistuneet. Alkion mukaan se ei ole kuitenkaan langettanut nuorisoseuraväkeä epätoivoon, vaan on opettanut, että "tämän ihanteen toteuttaminen vaatii perinpohjaista yksilöllistä itsekasvatusta kokonaan toisien periaatteiden mukaan kuin mitä nykyinen (1906) yhteiskunta pitää luonnollisena".[178] Alkion mukaan "henkevän kehitysopin suosija" näkee taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen luokkajakoon perustuvan yhteiskuntamuodon keskeneräisenä muotona, jota pitää yllä toisaalta "nerojen luova, hillitön vallanhimo", toisaalta "heikkotahtoisten ja heikkokykyisten luonnoton alistuminen".[179] Alkion mukaan "historiallinen kokemus osoittaa, että perusteellisen uudistuksen, joka takaa vähäväkisille vakavan aseman yhteiskunnassa, pitää tapahtua "kansan sivistyksen kasvamisen ja siveellisen uudestasyntymisen yhteydessä", sillä "ainoastaan vallan siirto ei takaa laajoille kansankerroksille oikeutta".[180] Alkio näki vuonna 1919, että yhteiskunnallinen omatunto, varsinkin "ihmisen jaloimmilla kirkastuksen hetkillä", pystyy työntämään joko kokonaan tai suureksi osaksi yksityisedun pyyteet syrjään tai ainakin vaientamaan niiden "kiihottavat vaatimukset".[181]

175 Pyrkijä 1894, 53

176 Alkio 1922, 25 (1905)

177 Alkio 1922, 56 (1909)

178 Pyrkijä 1906, 300

179 Pyrkijä 1906, 332

180 Alkio 1919c, 299 (1912)

181 Alkio 1919a, 8

Himoja, haluja, vihaa, kateutta, ylellisyyden kaipuuta ja ylpeyttä voidaan Alkion mukaan hallita, vaikka se vaikeaa onkin ja vaikka vain harvat ovat siinä onnistuneet. Alkio arveli, että nuoruudeniällä luonteiden huonot taipumukset eivät ole saaneet vielä ylivaltaa.[182] Huonot taipumukset kyllä valtaavat alaa kuin rikkaruoho, mutta ”itsekasvatuksen kautta on toinen maanviljelijä päässyt rikkaruohon herraksi sillä aikaa, kuin monet hänen ammattitoverinsa vielä oljentelevat rikkaruohon orjuudessa”.[183]

Vuonna 1919 Alkio kirjoitti: ”Vasta ihmisen omaan voimaan perustuvan itsekasvatustyön kautta on alettu päästä siihen selvyyteen, että luonteenominaisuudet ja voimat ovat kehityksen alaisia ominaisuuksia; että näiden voimain kehittäminen on luvallinen ja välttämätön asia, jos ihminen koskaan itsetietoisesti aikoo pyrkiä käsittämään omaa jumalallista tarkoitusperäänsä.”[184]

Alkion mielestä kasvatus tulee saamaan kilpailua aivan toisista asioista kuin nykyään (1917), jolloin ”vallan- ja rikkaudenhimojen kilpailu välittömästi estää jalompia kilpailuaiheita tulemasta tajutuiksi”.[185] Kansalaissodan jälkeisessäkin tilanteessa Alkio uskoi, että ”viha ei sen enempää kuin mikään muukaan sielunmahti ole kasvatukseen ja kehitykseen mahdoton”. Päinvastoin Alkion mielestä lukemattomien ihmisten kokemus osoittaa, että vihan intohimoa voi kasvatuksen avulla hillitä.[186]

Alkion mielestä myös kateutta voidaan hallita. Hän kirjoitti: ”Mikäli jonkun sielunelämä joutuu omistajansa itsetietoisen viljelyksen alaiseksi, sikäli sen viljelystä haittaavat routapesät kiinnittävät yhä valtaavammin huomiota itseensä. Ei enää voi tyytyä siihen, että kateus saa nousta ja hallita milloin saattaa ja hyväksi näkee. Aina, kun tämä tunne nousee ja toimii, nousee myöskin sen vastustaja ja hävittäjä. Taistelu syntyy. Ja vaikkakin se alkuaikoina käy vaihtelevalla onnella, saa pitää varmana, että kateuden vaikutusvalta vähitellen rajoittuu yhä rajoitetummalle alueelle, jos vain jaksaa taistelua jatkaa. Jo verrattain lyhyen ajan kuluttua voi riemuita hyvinkin usein tämän barbaarisen tunteen täydellisestä tappiosta.”[187]

Tahdonvoima ei Alkion mukaan ole ”vaikeampi kasvatettava kuin ruumiinvoimakaan”. On vain aluksi yksinkertaisesti totuttauduttava siihen, ettei mitään jätetä huomiseksi, mitä tänään voidaan tehdä. ”Siitä kasvaa luottamus omiin voimiin.”[188]

182 Pyrkijä 1905, 358

183 Alkio 1919a, 87–88

184 Alkio 1919a, 111

185 Alkio 1919c, 208 (1917)

186 Alkio 1919a, 113

187 Alkio1919a, 122–123

188 Alkio 1919a, 101

Ihmisihanteen, kasvatuksen päämäärän asettamista suhteessa kasvatustodellisuuteen voidaan tarkastella Harvan[189] tapaan usealta kannalta. Voidaan ajatella, että ihmisihannetta ei tule asettaa niin korkealle, että ideaalin ja realiteetin välille syntyy liiallista jännitettä, joka voi jopa synnyttää neurooseja.

Toiseksi voidaan ajatella, että nuorten kasvatusta ei pidä arvioidakaan aikuisten näkökulmasta. Nuoruusiälle ominaista ideaalisuutta voidaan ruokkia mahdollisimman ylevällä ja jalolla päämäärällä välittämättä siitä, miten sen käy myöhemmän elämän kovassa todellisuudessa. Näin ihminen on kuitenkin saanut nähdä ”ideain lumoavan maailman” ja se on kokemuksena rikastuttanut häntä.

Kolmanneksi voidaan ajatella, että kasvatus kannattaa siinäkin tapauksessa, että se tuottaa kaunista satoa vähäisenkin kasvattiparven kohdalla. Alkio halusi asettaa kasvatuksen päämäärän hyvin korkealle. Voidaan katsoa, että hän noudatti lähinnä viimeksi mainittua ajattelutapaa. Alkion mukaan kasvattajan tuli käyttää hyväksi nuoruusiälle ominainen ihanteellisuus, mutta sen avulla tuli pyrkiä pysyvään vaikutukseen, ei vain rikastuttavaan kokemukseen. Jo ensimmäisessä Pyrkijässä Alkio kirjoitti vuonna 1890: ”Nuoruus on se aika, jolloin ihanteet muodostuvat. Siitä syystä on tämä aika myöskin se, joka määrää elämän suunnitelman. Nuorisolle korkeat ihanteet! – tämä on oleva tunnuslauseemme.[190] Kaksi vuotta myöhemmin Alkio kirjoitti, että kaikissa tapauksissa on isänmaalle aina eduksi, jos sen poikiin ja tyttäriin on vapauden tunne ja vahva luottamus tulevaisuuteen leimansa painaneet.[191] Vuonna 1901 Alkio kirjoitti, että nuorten tulee uskaltaa astua taisteluun suurten asiain puolesta.[192] Samana vuonna Alkio totesi, että nuorisoliikkeeseen pannaan verrattain paljon toiveita ja että näiden toiveiden toteutuminen riippuu siitä, miten nuoriso ja nuorisojohtajat, vanhemmat ja isäntäväki, opettajat ja papit käsittävät velvollisuutensa nuorisoa kohtaan.[193]

Alkion aikana esiintyi yhteiskunnassa sellaisia purkautumistaan odottavia muutospaineita, joiden perusteella saattoi nähdä ideaalin ja kasvatustodellisuuden olevan melko lähellä toisiaan. Tällä saattoi olla vaikutusta siihen, että Alkio asetti kasvatuksen päämäärän kasvatustodellisuuteen nähden hyvin korkealle.

Sotakaan ei lannistanut Alkion kehitysoptimismia. Alkio uskoi, että jos henkilökohtaiseen itsekasvatustyöhön ”antaudutaan vilpittömin mielin, varmaankin pian suuret päämäärät ja yhteiset ponnistelut yhdistävät eri ihmisiä, joukkoja ja kansalaiskerroksia tässäkin suhteessa”. Sotakokemusten jälkeenkin Alkio kirjoitti:

189 Harva 1968, 125–126

190 Pyrkijä 1890, 3

191 Pyrkijä 1892, 2

192 Pyrkijä 1901 137

193 Pyrkijä 1901, 163

”Suomen siveellinen uudestasyntymisen innostus tempaa mukaansa. Alkaa uusi aika, jolloin sankarimieli löytää itselleen suorituksenarvoisia tehtäviä voimain mittelyssä niitä paheita vastaan, jotka rikollinen maailmansodan hyökylaine, vyöryessään Suomen ylitse tännekin työnsi.”[194]

Alkion kehitysoptimismi tuli selvästi näkyviin myös hänen valtiollisessa toiminnassaan. Alkio oli K. J. Ståhlbergin rinnalla keskeisin tasavaltaisen hallitusmuodon esitaistelija.[195] Pyrkiessään torjumaan monarkistisen hallitusmuodon käyttöönottoa Suomessa Alkio lausui eduskunnan perustuslakivaliokunnassa vuonna 1918: ”...Viime vuosien valtiollinen kasvatus on tässäkin suhteessa kutsunut esiin ylivertaisen halun saada eduskuntansa kautta määrätä laeistansa ja laitoksistansa.”[196]

Alkio taisteli innokkaasti kieltolain säätämisen ja toteuttamisen puolesta. Hän suostui menemään vuonna 1919 hallitukseen, koska hänen mukaansa kieltolaki vaati sen, että hän on sosiaaliministeri.[197] Aikaisemmin samana vuonna Alkio lausui eräässä juhlapuheessa: ”Suomen kansan tehtävänä on osoittaa muille kansoille, että kansakuntien menestys perustuu siveellisten ihanteiden toteuttamiseen ja että kansassamme on niitä voimia, joita kieltolaki edellyttää.[198] Alkion toiminta kieltolain puolesta antaisi mahdollisuuden myös sellaiseen tulkintaan, että Alkio oli kasvatuspessimisti halutessaan holhota kansalaisia alkoholin käytön suhteen. Hänhän ei tässä asiassa luottanut kansalaisten omiin voimiinsa itsekasvatustyössä. Ennen pitkälle meneviä yleistyksiä on ehkä syytä tehdä rinnastus myöhempiin aikoihin: Alkion ajoista paljon liberaaleimmiksi muuttuneet yhteiskunnat suhtautuvat edelleen erittäin torjuvasti alkoholia voimakkaampiin huumeisiin kriminalisoiden niiden käytön ja välityksen. Alkoholin vaikutukset saattoivat Alkion näkökulmasta näyttäytyä jokseenkin samanlaisilta kuin voimakkaampien huumeiden nykyään.

Hyvin suurta kasvatusoptimismia osoittavat Alkion käsitykset siitä, miten kansalaissota olisi voitu estää. Vuonna 1918 Alkio kirjoitti Pyrkijässä nuoriso-seuraliikkeen roolista: ”Käsityksemme on se, että jos tämä kasvatusliike olisi saanut pitää työmaallaan viimeisenä kymmenenä vuotena edes kymmenkunta vakinaista työmiestä, punaista kapinaa ei olisi ikinä ollut siinä mielessä kuin se

194 Alkio 1919a, 59

195 Alanen 1976, 499

196 Alanen 1976, 528

197 Alanen 1976, 548

198 Alanen 1976, 138

nyt tapahtui."[199] Eduskuntapuheessaan oppivelvollisuuslain käsittelyn yhteydessä vuonna 1920 Alkio totesi[200] mm.:

> "Kun keväällä 1917 Nikolainkirkon portailla alkoivat kuuluisat Jean Boldtin kokoukset, olin pakotettu joka päivä vaeltamaan siitä ohitse ja tein silloin sen huomion, että siinä kokoontui sivistymättömiä ihmisiä, joilla ei ollut yhteiskunnasta sitä tajuntaa, jonka voivat saada ne, jotka saavat ajanmukaisen nuoruuskasvatuksen. Sinä päivänä, jolloin kapina puhkesi, kun pistäysin ulos asunnostani ja tulin Säätytalon edustalle, näin siinä marssivan punakaartilaisia, jotka minut saivat vavahtamaan siitä, että tässä on aseisiin tarttunut yhteiskuntaa vastaan sellaiset ihmiset, joille yhteiskunta ei ole koskaan hymyillyt. Minulla oli varma vakaumus, että he eivät olleet koskaan käyneet koulun katon alla. He olivat eläneet kaupungin syrjäseuduissa, elämän pimennoissa, oloissa, joihin nykyisen yhteiskunnan voimakeinot, mitä niiden siveelliseen ja sivistykselliseen kasvatusvaikutukseen tulee, eivät ulotu."

Alkio jatkoi, että "se vakaumus, että jos täällä olisi pantu jonkullainen oppivelvollisuus toimeen silloin, kun kansakouluasetus vuonna 1866 ilmestyi, tässä maassa olisi sekä taloudellinen että sivistyksellinen elämä ja asema toinen kuin nyt". Alkion mielestä oli "ryhdyttävä taistelemaan tämän yhteiskunnan säilyttämisen puolesta nostamalla kansan sivistystä, tekemällä kansasta itsehallintokykyinen kansa, jolla on riittävät määrät tietoja, niin riittävät määrät kuin meikäläinen valtio ja kunnat voivat antaa".

Alkio säilytti kasvatusoptimisminsa elämänsä loppuun saakka. Vuonna 1927 (kolme vuotta ennen kuolemaansa) hän kirjoitti: "Siellä tulevaisuudessa häämöttää jo uusi parempi aika. Ihminen on kovissa koettelemuksissa viisastunut. Se tuntee suuren merkityksensä historian kehityksessä ja arvioi oman tehtävänsä paljon korkeammalle kuin sellaisina aikoina, jolloin häntä johtivat vain kaikkein alkeellisimmat vaistot."[201]

Alkio itse oli erinomainen esimerkki siitä, mihin itsekasvatuksen avulla voidaan päästä. Luja luottamus kasvatuksen mahdollisuuksiin lienee luonnollista sellaiselle ihmiselle, joka nautti kouluopetusta vain viisi vuotta ja kohosi kuitenkin tunnustetuksi kirjailijaksi, maanlaajuisen nuorisoliikkeen ja huomattavan puolueen johtajaksi, kansanedustajaksi ja ministeriksi.

---

199 Pyrkijä 1918, 138

200 Eduskunnan pöytäkirjat 1920, 1378–1379

201 Pyrkijä 1927, 69

6 Kasvatustoiminnan intensiivisyys ja herättävä luonne

Koska Alkio asetti kasvatuksen päämäärän hyvin korkealle ja etäälle kasvatustodellisuudesta ja koska Alkio suhtautui optimistisesti kasvatuksen mahdollisuuksiin, seurasi siitä luonnostaan, että hän korosti kasvatusharrastuksen intensiteetin merkitystä. Kasvatusmahdollisuuksien olemassaolo ja toisaalta ihmis- ja yhteiskuntaihanteen toteutumattomuus velvoittivat hänen ajattelussaan sekä kasvattajia että kasvatteja ponnistelemaan tarmokkaasti kasvatuksen ja itsekasvatuksen puolesta.

Vaikka Alkio ajatteli, että on olemassa tahattomia kasvatustekijöitä[202], jotka vaikuttavat tarkoitettuun suuntaan ja että kehitystä tapahtuu ”luonnonlain välttämättömyydellä”, hän silti teroitti kasvatuksen jatkuvan, intensiivisen harrastamisen merkitystä ja moitti niin yksittäisiä ihmisiä kuin kasvatustehtävää suorittamaan uskottuja yhteiskunnan instituutioitakin välinpitämättömästä suhtautumisesta kasvatustehtävää kohtaan.

Kasvatuksen tuli Alkion mielestä olla paitsi jatkuvaa ja herpaantumatonta myös herättävää toimintaa. Alkio kirjoitti nuorisoseuralaisille: ”Itsekasvatuselämässä on lähdettävä joka päivä alusta. Jos näin on tehtävä, kuinka paljon suuremmat syyt onkaan niin tehdä joukkoliikkeissä, joissa, kuten esim. nuorisoseuraliikkeessä, joka vuosi tulee uusia jäseniä.”[203] Kirjassaan Ihminen ja kansalainen Alkio kirjoitti:

> ”Lähdemme siitä väitteestä, että kaikkien ihmisten, kaikkien ikäluokkien on aina ja lakkaamatta tehtävä työtä itsensä kasvattamiseksi tiedossa, taidossa ja hyveissä. Jokainen, ken tästä velvollisuudesta yrittää vapautua, olkoon tietorikkauden, uskonvanhurskauden tai minkä muun syyn varjolla tahansa, koettaa siten varata itselleen etuoikeuksia lyödäkseen laimin tärkeimpiä velvollisuuksia. Kristillinen opetusohje määrää: joka päivä pitää nouseman ylös uusi ihminen, ja vanha suomalainen sanontatapa: oppia ikä kaikki.”[204]

Itsekasvatus, aktiivinen itsensä tarkkaileminen, on Alkion mukaan tie heräämiseen, uusien elämänarvojen löytämiseen. Toisaalta ihmisen mahdollisuuksiin uskova idealisti halusi opettaa itsekasvatustyön lähtökohtana myös nöyrää itsensä raadollisuuden tutkimista. Alkio kirjoitti Pyrkijässä vuonna 1923:

> ”Tämä (henkinen herääminen) ei tapahdu muuten kuin siten, että ihminen hieman hellittää huomiotaan yhteiskunnan ja muiden ihmisten puutteista, virheistä ja avuista ja kiintyy tarkkailemaan omaa itseänsä. Yhteiskunnallisten uudistusharrastusten ihminen tapaa silloin itsessään pienoiskoossa kaikki ne ristiriidat, mitkä hänen ulkopuolellaan synnyttävät luokkajaot,

202 Vrt. Harva 1968, 121

203 Alkio 1922, 55 (1909)

204 Alkio 1919a, 76

köyhyyden ja rikkauden kiroukset, maailman sodat, kansainväliset riidat, y.m. Tämä havainto pudottaa hänet alas tuomarin jalustalta, mistä hän teoreetikkona jakoi oikeutta, ja harrasti vain muiden valistamista, sekä tuo hänet lukemattomain kanssaveljiensä keskuuteen heikkona syntisenä. Ja nyt käy niin, että hänen itsetutkimuksensa voivat johtaa uusille elämänlähteille mitkä kumpuavat hänelle omasta, ennen tutkimattomasta sisäisten voimien erämaasta. Ihminen löytää yhteiskunnasta oman itsensä, ei enää suurena arvostelijana vain, vaan mielenkiintoisena erikoisolentona, jonka tutkiminen, muovaileminen ja inhimillistä elämää varten kasvattaminen tarjoo aivan uusia aineksia, arvoja ja mahdollisuuksia."[205]

Vaikka Alkio ankarasti arvosteli aikansa oloja, tämä edellisestä sitaatista heijastuva asenne on psykoanalyyttiseltä kannalta ilmeisen merkittävä ja terve. Suositellessaan oman raadollisuutensa peilaamista ja havaitsemista toisten kautta Alkio itse asiassa toteutti ainakin Norberto R. Keppen ideaa: "Saavuttaaksemme eheyden meidän on oltava tietoisia rikkonaisuudestamme"[206].

Alkio arveli Ilkassa, että "meitä viehättää usein enempi porsaan ja turnipsien kasvatuskysymykset kuin lastemme kasvatuskysymys" ja että tälle antaa näennäisen oikeuden "leipätaistelun yhä kärjistyvä polttavuus".[207] Alkion mielestä haluttomuus kasvatusta koskevan tietämyksen lisäämiseen poistaa kasvatukselta uudistumiskyvyn. Koulu- ja kotikasvatuksen urautuminen sai Alkiolta ankaran tuomion:

"Koulukasvatus on tullut niin lujasti järjestelmälliseksi, että se kulkee jokseenkin yhtä täsmällisesti kuin vaunu ratakiskoilla, – saapuen määräminuutilla perille. Tämä ratakiskoilla kulkeminen tekee monesta opettajasta tunnollisen konduktöörin, joka oivallisesti vie junansa aina oikeaan aikaan asemalle. Mutta minkäänlaisiin syrjähavaintojen tekemiseen ei hänen aikansa riitä eikä halunsa kiihota. Ja vanhemmat: Kun lapset on junaan saatu, palaavat he kotiin ansaitsemaan leipää. Mutta kuka tekee havaintoja, kuka tutkii kasvavan ihmisen uudistuvia kasvatuskysymyksiä? Isä luottaa siihen, että koulu tekee parasta mitä nykyään on mahdollista, uskoo lapsensa opettajalle – samoin kun oman sielunsa papille – tässä hyvin järjestetyssä yhteiskunnassa, jossa kaikki voidaan suorittaa rahalla. Opettajalle raiteilla kulkeminen on niin vanhaa tuttua, että uusi havainto on monelle enemmän omituinen ilmiö kuin harrastusta synnyttävä, uusiin kokeiluihin velvoittava sysäys."[208]

205 Pyrkijä 1923, 177

206 Keppe 1991, 120

207 Ilkka 14.11.1908

208 Alkio 1922, 10–11 (1906)

Alkion mielestä vanhemmat olisi voitu ottaa enemmän mukaan kansakoulujen toimintaan ja palauttaa kasvatusvastuuta enemmän kodille.[209] Tämän takia olisi Alkion mielestä ollut kasvatusopillisten tietojen ja harrastuksen elvyttämiseksi pantava toimeen iltakursseja vanhemmille.[210]

Inhimillisen pääoman intensiivisen kasvattamisen ajatus ilmenee selkeänä Alkion oppivelvollisuuslain käsittelyn yhteydessä eduskunnassa vuonna 1920 pitämästä puheesta:

> ”Minulla on se käsitys, että elämme ajassa, jolloin kansakuntien täytyy ottaa jokainen syntyvä lapsi, miten hän lieneekin syntynyt, köyhässä mökissä, mahtavassa palatsissa, porvarin tahi proletaarin asunnossa, se täytyy ottaa kansallispääomana. Jokainen syntyvä lapsi on kultakappale, joka on kasvatettava, josta on tehtävä kansallista pääomaa, ei ainoastaan kansallisen tuotannon lisäämiseksi, vaan kansallisen elinkyvyn vahvistamiseksi.”[211]

209 Ilkka 22.8.1908

210 Ilkka 3.12.1908

211 Eduskunnan pöytäkirjat 1920, 1378–1379

7 Kasvatuksen keinot

Seuraavassa pyritään suhteellisen runsaiden lainausten avulla selvittämään kasvatuksen keinoihin liittyviä Alkion ajatuksenkulkuja. Alkion näkökulma kasvatuksen keinoja koskeviin kysymyksiin oli ensisijaisesti kansanvalistajan ja nuorisoseuramiehen näkökulma, mutta myös Alkion käsitykset koulukasvatusta koskevista keinoista olivat kiteytyneet melko yksityiskohtaisiksi.

7.1 Itsekasvatus

Alkio kirjoitti jo vuonna 1896 Pyrkijässä kirjoitussarjan ”Nuoriso taisteluun omaa sisäistä vanhoillisuuttaan vastaan”.[212] Siinä Alkio varsin monipuolisesti selitti itsekasvatusajatusta mainiten ensimmäisessä kirjoituksessaan, että ”nykyään panevat kasvatuksen harrastajat hyvin suurta huomiota itsekasvatukseen”. Hän katsoo tässä siis itse olevansa ”kasvatuksen harrastajien” ajatusten täytäntöön panija omalla työsarallaan.

Nokkala[213] kiinnittää erityistä huomiota Alkion Tolstoista kertovaan artikkeliin Pyrkijässä. Siinä Alkio kirjoittaa: ”Sovinnon ja veljeyden etsiminen ihmisten välillä itsekasvatuksen kautta Kristuksen hengessä, siinä mielestämme Tolstoin ajatustavan ydin.”[214] Kuten myöhemmin todetaan, Alkio edusti muutenkin Pyrkijän toimittajana pitkälle tolstoilaista elämänkatsomusta.

Nokkala toteaa, että Alkio näki tarpeelliseksi ottaa itsekasvatuksen nuorisoseuratyön tärkeimmäksi työmuodoksi.[215] Myös Numminen toteaa, että vähitellen itsekasvatus tuli Alkiolle tärkeimmäksi periaatteeksi kaikessa nuorisoseuratyössä.[216]

Jo vuonna 1896 Alkio mainitsi, että itsekasvatuksen merkitys on suuri siinä mielessä, että ihminen oppii arvostelemaan omia mielipiteitänsä, itseänsä, tuntemaan itsensä.[217] Vaikka itsekasvatuksen merkitys varsinaisen kouluopetuksen kompensoijanakin oli Alkiolle tärkeä kasvatuskeino, on Numminen ilmeisen oikeassa, kun hän toteaa: ”...Näin Alkio näki itsekasvatuksen ennen kaikkea luonteen kasvattamisena ja heräämisenä hyville harrastuksille. Sen sijaan hän ei erityisesti korostanut sitä, että itsekasvatuksen pitäisi liittyä varsinaisten opillisten tietojen hankkimiseen, vaikka hän tosin katsoi tämänkin erääksi itsekasvatuksen osaksi.”[218] On kyllä huomattava, että Alkio arveli itsekasvatuksen institutionaalista

212 Pyrkijä 1896, 145–150, 163–167, 179–183

213 Nokkala 1958, 252

214 Pyrkijä 1908, 257–261

215 Nokkala 1958, 252

216 Numminen 1961, 210

217 Pyrkijä 1896, 146

218 Numminen 1961, 212

kasvatusta kompensoivan merkityksen kasvavan tulevaisuudessa ja että se koskisi myös tiedollista kasvatusta. Alkio kirjoitti:

> ”Sikäli kuin taistelu leivästä käy kulttuuritaisteluksi, tulee tietopuolisen sivistyksen tarve ja sen yksityistietä tyydyttäminen muodostumaan yhä polttavammaksi niille kansankerroksille, jotka eivät tätä tarvetta voi tyydyttää oppilaitoksissa. Kansan sivistystason noustessa kasvaa näiden lukumäärä sangen nopeasti. Kulttuuri-ihmisen edellytykset ja tarpeet ilmestyvät yhä useammissa ja etsivät toteutumismahdollisuuksia. Ellei nyt näille voida yhteiskunnan puolesta valmistavaa opastavaa johtoa ja käytännöllisiä tilaisuuksia tyydyttää luontaista opin nälkäänsä järkiperäisten kasvatusohjeiden mukaan, tyydyttävät he sitä tilapäisesti tarjoutuvilla keinoilla. Järjestetylle kansalaiskasvatukselle nämä tilapäiset itsekasvatuskeinot voivat usein olla sangen turmiollisia. Herännyt hengennälkä tyydytetään sillä, mikä ulottuville sattuu. Se voi olla useassa tapauksessa laadultaan aivan toisiin, kuin arvokkaisiin sivistystarkoitusperiin johtavaa.”[219]

Viimeisen lainauksen sisältö on erittäin merkityksellinen. Kaikesta itsekasvatustyöhön vetoavasta julistuksestaan ja kouluopetuksen urautumista kohtaan esittämästään kritiikistä huolimatta Alkio painotti institutionaalisen kasvatuksen merkitystä, eikä pitänyt hyvänä sitä, että sen kehittämistä laiminlyötäisiin itsekasvatukseen vedoten.

Harva huomauttaa, että kasvatusopeissa on uhrattu paljon enemmän huomiota vieraskasvatukseen kuin itsekasvatukseen ja että siksi ei ole vakiintunut kovinkaan selvää näkemystä siitä, mitä itsekasvatus-sanan etuliite oikein merkitsee, esimerkiksi ilmaiseeko se kasvatin vai kasvattajan. Harva toteaa, että voidaan kenties sanoa, että kasvattajana on itse elämä. ”Se vaikuttaa moninaisin tavoin kasvattiin, mutta itsekasvattajaksi kasvatti tulee silloin, kun hän herää huomaamaan tämän vaikutuksen ja tulee tietoiseksi siitä, että se muovaa sekä hyvään että pahaan suuntaan.”[220] Nummisen edellä mainittu ilmaisu ”herääminen hyville harrastuksille” viittaa tällaisen ajattelutavan omaksumiseen. Kuten edellä esitetyistä näytteistä käy ilmi, Alkion itsekasvatus ei ollut kuitenkaan pelkästään asettumista hyville vaikutuksille alttiiksi. Itsekasvatus oli Alkiolle toimintaa, jossa ihminen subjektina tarttui aktiivisesti itsensä kehittämisen mahdollisuuksiin. Siltala toteaa, että henkilökohtainen itsekasvatus yhdistyi Alkion mielessä saumattomasti kansannuorison kehitysprojektiin.[221] Suotuisan kasvatusympäristön

219 Alkio 1922, 65–66 (1913)

220 Harva 1968, 90

221 Siltala 1999, 519

puute velvoittaa Alkion kuvaamaa itsekasvattajaa ponnistelemaan entistäkin enemmän.

Alkion itsekasvatus-ajattelu sopi hyvin yhteen hänen omaksumansa individualistisen ihmiskäsityksen kanssa. Poliittisessa mielessä siitä tuli tärkeä vedenjakaja marxilaiseen ajatteluun. Alkio moitti sellaista vasemmistolaista tulkintaa, joka ”tahtoo ensin tehdä hyvän yhteiskunnan, joka sitten vasta tuottaisi hyviä ihmisiä”. Alkion mukaan tämä on kuitenkin suuri erehdys, sillä ”ensin pitää kaikkien arvonnauttimiseen pyrkiväin yhteiskunnan jäsenten olla hyviä ihmisiä, ennen kuin voi edellyttää, että yhteiskunta heidän käsissään paranisi”.[222] Ja hyviksi ihmisiksi voitiin tulla itsekasvatuksen avulla. Kuten edellä on käynyt ilmi, Alkio ajoi kyllä voimakkaasti yhteiskunnallisia reformeja, kuten oppivelvollisuutta, siinä tarkoituksessa, että yhteiskunta näin instituutioidensa kautta vaikuttaisi yksilöiden kasvumahdollisuuksiin ja kehittymiseen suotuisasti. Alkion yksinkertaistava retoriikka täytynee ymmärtää yhteiskunnan kumouksellisen ja sivistyksen kautta tapahtuvan kehittämisen erojen korostamisena.

Koska itsekasvatusta ei tarvitse sitoa koulutusinstituutioihin tai siihen aikaan, kun lapset ovat vanhempien kasvatettavina, liittyy itsekasvatus-ajatteluun jatkuvan kasvatuksen periaatteen toteuttaminen.

Alkio kirjoitti vuonna 1914 Ilkassa: ”Millä järkisyillä voivat nuoruusiän selkänsä taakse jättäneet vapauttaa itsensä velvollisuudesta persoonallisesti kasvattaa itseään? Ei millään! Koko vapauden otto jää puhtaasti itsekkään laiminlyömisen tai otaksutun erikoisoikeuden tilille.”[223] Vuonna 1919 Alkio kirjoitti kirjassaan Ihminen ja kansalainen: ”Lähdemme siitä väitteestä, että kaikkien ihmisten, kaikkien ikäluokkien on aina ja lakkaamatta tehtävä työtä itsensä kasvattamiseksi tiedossa, taidossa ja hyveissä.”[224] Samassa kirjassa hän totesi myöhemmin: ”Jumalan tarkoituksen ja tahdon toteuttaminen ihmisen kautta on vakavaa työtä. Lapsikasvatus, oppi ja usko eivät siihen riitä. Tarvitaan täysikasvuisen ihmisen jokapäiväistä taistelua ihmishengen herruuden puolesta. Se on itsekasvatusta.”[225] Näin itsekasvatus liittyy myös Alkion evoluutio-oppiin, oppiin Jumalan luomistyön jatkumisesta. Vuonna 1923 Alkio kirjoitti: ”Ihminen ei ole valmis milloinkaan. Itsekasvatustyö, vaikutteiden ja kokemusten vastaanottaminen, muovaileminen ja sovelluttaminen jatkuu pitkin elämää.”[226]

222 Alkio 1919a, 71

223 Ilkka 27.8.1914

224 Alkio 1919a, 76

225 Alkio 1919a, 112

226 Alkio 1923

Itsekasvatusharrastuksessa täytyisi vanhempien, isäntäväen ja opettajien näyttää hyvää esimerkkiä: ”Ensiksikin on tällainen velvollisuus vanhempain ja isäntäväen, joiden valvonnassa nuori on. Toiseksi, vaikka tärkeimmässä merkityksessä, on tämä velvollisuus opettajiston, maalla kansakoulunopettajiston, kaupungeissa myöskin muiden koulujen opettajisto lukuun otettuna.”[227] Alkion ajattelun mukaan siis oppineetkaan eivät saaneet vapauttaa itseään elinikäisestä oppimisesta.

7.2 Luonnonläheisyys ja työkasvatus

Alkion vuonna 1908 Ilkkaan kirjoittama kirjoitussarja otsikolla ”Vapaita kansakouluja” antaa tärkeitä tietoja siitä, millä tavalla ja millaisten menetelmien varaan Alkio olisi halunnut koulukasvatuksen järjestää. Alkion kannanottojen taustalla oli ilmeisesti paljon omintakeista pohdintaa, koska hän aloitti ensimmäisen kirjoituksensa: ”Liitelevä ajatukseni etsii sopusointua mielikuvituksissani leijailevan aatteen ja käytännöllisen kansantarpeen välillä. Se on vasta hatara kaaos, joka etsii kiteytymisvoimaa.” Heti alkuun Alkio mainitsi ”kaksi suurta pääasiaa, jotka vaativat kaiken muun noudattamaan niitä vaatimuksia, joita niiden toteuttamismahdollisuudet asettavat”. Toinen näistä pääasioista on se, että ”lapsia ei saa kouluaikanaan pitkiksi ajoiksi kokonaan erottaa ruumiillisesta työstä, sillä se vierottaa heitä siitä”.[228]

Työkoulu-ajatus ja luonnonläheisyyden vaatimus kasvatuksessa tulevat usein esiin Alkion kirjoituksissa. Vuonna 1911 Alkio kirjoitti, että ”viime aikoina on ollut sangen mieltäkiinnittävää havaita, miten eri tahoilla maailmaa uudenaikaiset kasvatusvirtaukset pyrkivät tietopuolisen yleissivistyksen kaaoksesta käytännölliseen, todelliseen elämään”.[229] Vuonna 1915 Alkio mainitsi ”siitä huomiota ansaitsevasta harrastuksesta, jota eräissä ulkomaalaisissa kaupunkien kansakouluissa on ruvettu kiinnittämään ns. työkouluun”, jonka tarkoituksena on ”sovelluttaa työopetusta kansakouluihin ja siten aikaan saada vastapainoa yksipuoliselle kiertokouluopetukselle, joka harrastajain vakaumuksen mukaan vierottaa ruumiillisesta työstä”.

Alkion mukaan kysymys maatalousopetuksen saamisesta kansakoulun oppiaineeksi oli noussut ajankohtaiseksi, ja sen tarve ammattikehityksen kannalta tunnustettiin Alkion mielestä verrattain yleisesti. Alkio kuitenkin arveli, että jos sen toteuttamista odotetaan niin kauan, kun ”pedagogian johtajat suvaitsevat ruveta sitä toteuttamaan”, saataisiin sitä odottaa varmaan useita vuosikymmeniä.[230] Jo

227 Alkio 1922, 89 (1915)

228 Ilkka 28.11.1908

229 Alkio 1919c, 128 (1911)

230 Alkio 1919b, 125–126 (1915)

vuonna 1902 Alkio ihasteli tanskalaista käytäntöä, että ”talollisen pojat ja tyttäret, olkoonpa että ovat käyneet korkeampien tyttökoulujen ja maanviljelyskoulujen läpi, menevät vieraitten luokse noin vuodeksi palvelukseen” saadakseen uusia havaintoja ja kokemuksia sekä ”vierasten käskijäin käskyjen alaisina oppiakseen käytännöllistä työtä sekä ymmärtämään palvelijain asemaa”.[231] Kun Takala[232] on moittinut Alkiota siitä, että hän ei ole halunnut nähdä ja tunnustaa maaseudun väestön sisäistä luokkajakoa, osoittaa edellä mainittu, että Alkio pyrki ainakin lisäämään kiinnostusta ja ymmärrystä palvelijoiden asemaa kohtaan. Yhteinen kokemus ruumiillisesta työstä ja tässä esimerkkitapauksessa vielä vieraan palveluksessa toimisi tämän ajattelun mukaan sosiaalisen kasvatuksen työvälineenä.

Alkio pahoitteli vuonna 1908 sitä, että kansakoulussa lapsi tulee kokonaan erotetuksi kodin käytännöllisistä askareista ja ajatuspiiristä.[233] Viisi vuotta myöhemmin hän kirjoitti: ”Saada suorittaa sivistysopintonsa pääasiassa kotoisesta elämästä eroamatta ja sovittaa luonnollisessa, jokapäiväisessä elämässä ruumiin ja hengen työskentely keskinäiseen vuorovaikutukseen, – kas siinä pitäisi olla mahdollisuuksia löytää uusi kasvatusmenetelmä.”[234] Alkio moitti lyhytnäköiseksi sitä, että usein säästäväisyyssyistä oli luovuttu maatilan hankkimisesta kansakoulun yhteyteen.[235] Maatilat olisivat mahdollistaneet paitsi opettajan palkkauksen järjestämisen myös opettajien ja oppilaiden tutustumisen käytännössä maan- ja kasvitarhaviljelykseen.[236]

Alkio antoi myös puhdetöille tärkeän kasvattavan merkityksen. Hän kirjoitti vuonna 1913: ”Puhdetyön varsinaisena synnyttäjänä Suomen maaseutujen talonpoikaiselämässä on ollut ilmeisesti kaksi varsin tärkeätä syytä: toinen käytännöllinen taloustarve, toinen saada puhdetyön avulla tapetuksi ja lyhennetyksi pitkät talviset puhteet. Nämä molemmat tarkoitusperät saavutettiinkin välittömästi. Mutta ikään kuin sivutuotteena seurasi kasvatuksellinen tulos. Samalla kun siten vältyttiin vajoamasta auttamattomaan laiskuuden ja saamattomuuden tottumusten valtaan, kehittyi puhdetöiden avulla taito, itseluottamus ja ahkeruus.”[237] Takala kiteyttää oman analyysinsä Alkion puhdetöille antamasta merkityksestä niin, että ”Alkion erittely puhdetöistä on siis enemmän nostalgiaa kuin realistista ohjelmaa”.[238] Tämä pitää varmasti tietyssä määrin paikkansa, kun puhutaan puhdetöistä

231 Pyrkijä 1902, 104

232 Takala 1980, 38–43

233 Ilkka 12.11.1908

234 Alkio 1922, 70 (1913)

235 Alkio 1919c, 208 (1917)

236 Ilkka 3.12.1908

237 Alkio 1919c, 350–351 (1913)

238 Takala 1980, 109

omatarvekotiteollisuutena. Alkion puhdetöille antamaa kasvatuksellista merkitystä ei tarvinne kuitenkaan vähätellä, jos ajatellaan esimerkiksi sitä, miten kansalais- ja työväenopistojen käsityöpiirit täyttyvät edelleen tai miten tänäänkin pidetään arvokkaina eri sukupolvia yhdistäviä vapaa-ajan aktiviteetteja.

Vuonna 1901 Alkio varoitti Pyrkijässä maalaisnuorisoa ihailemasta ”loistoa, ylöllisyyttä ja kaupunkilaisuutta”. Hän kirjoitti: ”Kaiken tämän sijaan tarjoo luontoperäinen maalaiselämä kodikasta rauhaa. Siellä välttää niin monet viettelykset, kiusaukset, lankeemukset. Maalaiselämässä on lähempänä luontoa ja sen välityksellä lähempänä Jumalaa. Henki-ihmiselle on maalaiselämä kuin kirkko verrattuna kaupunkielämään.”[239] Kymmenen vuotta myöhemmin Alkio kirjoitti: ”Kaikkien aikojen kasvatuskokemus johtaa siihen, että opetus on annettava niin paljon kuin mahdollista luonnollisen elämän yhteydessä, koska se silloin terävimmin sattuu. Ajattelemme sen vuoksi, että nuorisoseurojen olisi otettava ohjelmasuunnitelmia tehdessään monasti jo puheena ollut askel eteenpäin voidaksensa avata jäsenten sulettujen sielujen ovia luonnonvaikutuksille. Sellaisena uudistuksena olisivat yhteiset retkeilyt luontoon talvella ja keväällä varmaan onnistuneimpia. Näillä retkeilyillä olisi pidettävä puheita niistä aiheista, joiden tutkimista retkeily kullakin kertaa tarkoittaa. Retkeilyiltä palattua olisi tarjottava keskustelua.”

Alkion mukaan ”olisi syytä koettaa päästä niin pitkälle, että nuoret voisivat puhua elämänhavaintojaan”. Tämän Alkio ei arvellut olevan vaikeaa, jos vain ensin löydetään sopivia keinoja, joilla nuorten mielenkiinto kohdistetaan tekemään havaintoja elävästä elämästä. Alkio mainitsi Helsingin Sanomissa tehdyn selkoa Boy Scout -liikkeestä, jonka tarkoituksena on ”liittää koulunuoriso yhteisiä retkeilyjä varten harrastuksiin luonnonelämän tutkimiseen”. Alkio totesi siinä olevan jotakin, jota nuorisoseurojen jäsenten sopisi ottaa varteen.[240]

Harva jakaa tahattomat kasvattajat luonnon, sosiaalisen ja kulttuuriympäristön vaikutuksiin todeten, että todellisuudessa ne eivät kuitenkaan läheskään aina vaikuta yksitellen, toisistaan erillään.[241] Edellä esitetyn perusteella voidaan todeta, että luonto ja agraarinen kulttuuri olivat Alkion ajattelussa tärkeitä myötäkasvattajia. Harva toteaa, että työ on sellainen tahaton kasvattaja, jossa ihminen joutuu kosketuksiin kulttuurin, mutta usein myös sosiaalisen ympäristön ja luonnon kanssa.[242] Edellä esitetyn perusteella varsinkin ruumiillisen työn voidaan katsoa olevan Alkiolle tärkeä myötäkasvattaja.

---

239 Pyrkijä 1901, 324

240 Alkio 1922, 29–31 (1911); Kysymys on partioliikkeestä.

241 Harva 1968, 121

242 Harva 1968,123

Ruumiillisen työn suosiminen koulun työmuotona sopi taktisesti hyvin torjumaan niitä ainakin Alkion lapsuuden aikana vielä Laihiallakin hyvin yleisiä väitteitä, että lapset kansakoulusta päästyään ”ylönkatsovat maanviljelystyön”.[243] Alkion kasvatus- ja yhteiskuntapoliittinen toiminta tähtäsi maalaisten ja maanviljelysväestön elinehtojen parantamineen. Ajatus, että työkasvatus on omiaan kohentamaan muiden yhteiskuntaryhmien maanviljelysväestön elinolosuhteisiin kohdistuvaa tuntemusta ja arvostusta, saattoi olla Alkion mielessä.

7.3 Koti- ja koulukasvatuksen vuorovaikutus

Toisena ”suurena pääasiana” Alkio ”vapaiden kansakoulujen” suunnitelmaa hahmotellessaan esitti, että ”vanhempia ei saa vapauttaa ottamasta osaa ajanmukaiseen lasten opetukseen ja kasvatukseen, sillä he vieraantuvat lapsistaan, eivätkä ymmärrä heitä”. Alkio kirjoitti, että ”vanhempain ja lasten keskinäinen toistensa ymmärtäminen, toistensa harrastuksiin syventyminen ja kiintyminen on epäilemättä kaiken yhteiskunnan tervettä kehitystä silmälläpitävän kasvatuksen tärkein ehto”. Alkio ilmoitti lähtevänsä siitä, että yhteistoiminta kodin ja kansakoulun välillä on välttämätöntä, koska ”vain siten voidaan vanhempia vetää koulukasvatustyön piiriin ja opettajia kodin käytännöllisen elämän piiriin”. Näiden ”kasvatustekijäin” tuli Alkion mielestä osittain vaihtaa tehtäviään. Tämän toteuttamiseksi tuli vanhempien – ensin äidin, myöhemmin isänkin – saada välttämättömimpiä kasvatusopillisia tietoja ja taitoja. Opettajan tuli saada tilaisuus elää itse mukana ”maanviljelystoiminnassa” itsenäisesti hoitaen koulutilojaan ja tehden niissä ruumiillista työtä.[244]

Alkio hahmotteli vapaiden kansakoulujen toimintaa seuraavanlaiseksi:

> ”Koulukurssin suorittaminen kestäisi kuusi tai seitsemän vuotta. Ensimmäisen luokan lukukausi alkaisi lokakuun alussa, muiden luokkien vasta marraskuussa. Kaikkien luokkien luvut lopetettaisiin huhtikuun lopussa, jolloin opettajat ja oppilaat pääsisivät kesätöihin. Lasten äidit olisivat lokakuussa vuorotellen opettajan apuna muutaman päivän. Sen jälkeen opettaja antaisi äidille työsuunnitelman koko talveksi ja ensimmäinen luokka siirtyisi koteihin. Opettajalle varattaisiin muutama vapaapäivä, jolloin hän kävisi tarkastamassa, miten opetus kodeissa edistyy. Toinen, kolmas ja neljäs luokka olisivat koulussa neljä päivää viikossa. Kahtena päivänä oppilaat olisivat kotona töissä, ne merkittäisiin päiväkirjaan ja vanhemmat antaisivat niiden suorittamisesta arvolauseet. Kaksi korkeinta luokkaa olisi

243 Seppälä 1921, 98

244 Ilkka 3.12.1908

koulussa vain kaksi päivää viikossa, nimittäin niinä päivinä, jolloin alemmat luokat olisivat kotitöissä. Neljänä päivänä viikossa nämä osastot olisivat vanhempien valvomina ja ohjaamina kotitöissä. Vanhempia varten järjestettäisiin iltakursseja, joissa keskusteluilla olisi luentojen ohessa tärkeä merkitys. Toisina vuosina iltakurssit voisivat rajoittua vain vanhempien ja opettajien väliseen yhteistoimintaan harrastuksen herättämiseksi ja taitojen laajentamiseksi, mutta esim. joka kolmas vuosi olisi tarpeellista saada laajemmat kurssit, jolloin järjestettäisiin useampia kasvatusoppiaineitten luentoja, joissa selvitettäisiin varsinkin lasten sielunelämän lakeja ja ilmiöitä. Koululla olisi pienenpuoleinen maatila, joka olisi opettajan palkkatila ja pienviljelyksen mallitila, jossa olisi kasvitarha."[245]

Sarjan seuraavassa kirjoituksessa Alkio totesi:

"Nostaisimme hänen (äidin) katseensa ja sielunsa ylös, omiin lapsiinsa. Osoittaisimme äidille paikkansa, – aluksi vain vaatimattoman paikkansa – aikamme kasvattajain riveissä. He saisivat näin takaisin osan omaa tehtäväänsä, minkä väärä kehitys on heiltä ryöstänyt. He saisivat takaisin äänioikeutensa lapsimaailmassa, jonka yhteiskunta on heiltä anastanut. Yhteistoiminta kodin ja koulun välillä ei näin enää olisi haparoiva unelma vain, vaan tosiasia: äidit opettajien kanssa yhdessä ohjaamassa lapsia elämänymmärryksen alkulähteille."[246]

Vuonna 1908 Alkio kirjoitti Ilkassa myös kirjoitussarjan otsikolla "Kansakoulujärjestelmän uudistamistarpeesta". Siinä hän totesi muun muassa: "On saatava syntymään uusi ajanhenki, joka yhdistää kodin ja koulun kasvatustarkoitukset, antaa niille yhteiset päämäärät ja ohjaa vanhemmat ja opettajat yhteistyöhön."[247] Vanhempien vaikutusmahdollisuuksia lapsen persoonallisuuden kasvattamisessa olisi Alkion mielestä pitänyt käyttää enemmän hyväksi: "Silloin kun vanhemmat itse antavat lapsilleen edes aikaisemman alkuopetuksen, antavat he samalla jotakin muutakin: lapsi saa ammentaa välittömästi opettavan vanhempansa persoonallisuuden aarrevarastoista. Silloin valavat vanhemmat lapsiinsa tietämättään, tahtomattaan luontoperäisten, parhaitten maailmankatsomustensa perussuunnat. Se on ihmisen arvokkain luomistehtävä sen jälkeen kuin lapsi on syntynyt."[248]

245 Ilkka 3.12.1908

246 Ilkka 5.12.1908

247 Ilkka 12.11.1908

248 Ilkka 14.11.1908

Pyrkimys ”pehmentää” koulukasvatusta sopi hyvin yhteen Alkion individualismia korostavan ihmisihanteensa kanssa. Alkion ajattelun mukaan joukkokasvatuksen tuloksena on joukkoihminen. Huolehtimalla persoonallisemmasta kasvatuksesta voidaan varmemmin odottaa tuloksena olevan ihmisen, ”joka kyntää oman vakonsa elämän sarkaan”. On huomattava, että Alkion edellä esittämä koulutusjärjestelmän kritiikki koski vain sitä tapaa, jonka mukaan yhteiskunnan järjestämä kasvatus toteutettiin. Alkio ajoi voimakkaasti oppivelvollisuusasiaa. Hän valitti ennen oppivelvollisuuslain säätämistä sitä, että yhteiskunta on pitänyt koulujen perustamista ja kannattamista rasituksenaan ja etujensa vastaisena. Vuonna 1917 Alkio muistutti, että kasvatustarve edellyttää kasvatuksen tekemistä yhteiskunnalliseksi velvollisuudeksi. Hän kyllä uumoili, että ”yhteiskunta tulee suhtautumaan kaikkiin jäseniinsä ”kuin vanhin perheväkeensä”.[249]

Oppivelvollisuuslain käsittelyn yhteydessä vuonna 1920 Alkio huomautti, että hänen mielestään oppivelvollisuuslaista olisi pitänyt ”tulla toisenlainen”, mutta hän silti ajoi voimakkaasti sen hyväksymistä.[250] Näin Alkio toisaalta ajoi voimakkaasti sitä, että yhteiskunta koululaitoksensa avulla huolehtisi kansalaistensa kasvatuksesta, ja toisaalta kritisoi sitä tapaa, jolla koulukasvatuksesta huolehdittiin. Erityisesti hän moitti sitä, että koulukasvatuksen toteuttamistapa merkitsi kotien kasvatusvastuun sekä kodin ja koulun yhteistyön väheksymistä. Alkion kansakoulujen järjestämistä koskeva hahmotelma on osoitus siitä, että Alkion kasvatusoptimismi ulottui aikuisiin oppijoina ja vastuunkantajina kasvatusasioissa.

7.4 Millaista opettajuutta Alkio kannatti?

Jo edellä kuvatusta käy ilmi, millaista kasvattajan ja kasvatin suhdetta Alkio kasvatusajattelussaan piti tärkeänä ja millainen kasvattajien ja kasvattien suhteen piti olla itse opittaviin asioihin. Nuorisoseuraliikkeen henkisenä ja käytännöllisenä johtajana ja aikaansa seuraavana kansanopetuksen tarkkailijana Alkio otti verrattain yksityiskohtaisestikin kantaa kasvatustilanteiden luonteeseen, opettajien ja oppilaiden suhteeseen ja kasvatustilanteiden käytännön järjestelyihin.

Patrikainen[251] on kokoavasti kuvannut opettajan pedagogisen ajattelun dimensionaalista käsitejärjestelmää päätyen neljään toisistaan poikkeavaan opettajuustyyppiin. Yksinkertaistaen ja hieman painotuksia tulkiten nämä voidaan esittää seuraavasti:

249 Alkio 1919c, 204–207 (1917)

250 Eduskunnan pöytäkirjat 1920, 1378

251 Patrikainen 1999, 117–141

Opetuksen suorittaja -opettajuuden eettisessä ulottuvuudessa korostuu etäinen, välttelevä ja mekaaninen suhtautuminen oppilaisiin. Tämä ilmenee autoritaarisuutena ja oppilaiden vastuunkanto- ja arviointikyvyn vähättelynä. Kollegiaalinen yhteistoiminta on vähäistä ja opettajan suhde vanhempiin etäinen ja muodollinen. Tiedon merkitys jää oppilaille ulkoiseksi ja usein yksittäisten tietojen opetteluksi. Oppimistilanteissa korostuu opettajakeskeisyys.

Tiedonsiirtäjä ja oppimisen kontrolloija -opettajuuden piirteisiin kuuluu mm. toisaalta halu ottaa eettistä ja moraalista vastuuta oppilaiden selviytymisestä, toisaalta autoritaarisuutta, innottomuutta ja kielteissävyistä suhtautumista oppilaisiin. Myös tiedon merkitys yksittäisten, määrällisesti ilmaistavien tietojen opetteluna, oppimisen ulkoinen motivaatio ja opettajakeskeinen oppimismotivaatio kuuluvat tämän opettajuustyypin ominaisuuksiin.

Oppimaan ja kasvamaan saattaja -opettajuus ilmenee mm. oppilaiden oppimiseen liittyvänä vastuuna, oppilaan tuntemiseen panostamisena ja tarpeena luoda myönteinen ja aktiivinen opiskeluilmapiiri. Tavoitteena on tietojen sisäistäminen, mutta toisaalta niiden omaksumisen varmistaminen. Tässä opettajuustyypissä korostuu hyvä yhteistyö sekä opettajakollegojen että oppilaiden vanhempien kanssa. Humaani ihmiskäsitys näkyy luottamuksellisena suhteena oppilaisiin. Toisaalta pyrkimyksenä on oppilaiden itseluottamuksen kasvattaminen, toisaalta kilpailuttaminen.

Kasvu- ja oppimisprosessin ohjaaja -opettajuudessa korostuu läheinen eettinen suhde oppilaisiin ja korkea oma työmoraali. Pyrkimys on oppilaiden oikeudenmukaiseen kohteluun ja demokraattisiin päätöksiin sekä kasvatus sosiaalisuuteen ja keskinäiseen vastuuseen. Tässä opettajuustyypissä korostuu myös oppilaiden ihmisenä kasvamisen tukeminen, oppilaiden oman arvomaailman kunnioittaminen sekä oppilaiden yksilöllisyyden ja itsetunnon tietoinen vahvistaminen. Tällaiset opettajat ovat oman työnsä tutkijoita ja kehittäjiä, ja heidän suhdettaan opettaja-kollegoihin, oppilaisiin ja oppilaiden vanhempiin leimaa yhteistoiminnallisuus. Tietojen käytössä korostuu myös tietojen integrointi ja soveltaminen myös koulun ulkopuolisen elämän tilanteissa sekä pyrkiminen muutoksen hallintaan. Oppimisen edellytyksenä tämän tyypin opettaja pitää oppijoiden omaa, itseohjautuvaa ja yhteistoiminnallista tiedonhankintaa ja tiedon prosessointia.

Alkion nuorisoseuratyössä omaksuma itsekasvatusajattelu nojaa pitkälti juuri ajatukseen kasvamaan saattamisesta ja siitä, että kasvattajien ja kasvattien suhteen piti olla toverillinen, yhteiseen etsimiseen ja löytämiseen perustuva suhde. Se edellytti kasvattien omaa ponnistelua oman persoonallisen tiensä löytämiseksi. Nuorisoseuratyön lisäksi myös kotikasvatuksessa ja koulukasvatuksessa tuli

kasvattajan ja kasvatin suhteen Alkion mielestä rakentua tälle pohjalle. Alkion kasvatusajattelussa siis painottuvat kaksi viimeksi mainittua opettajuustyyppiä.

Alkion mukaan koti ja koulukasvatuksesta löytyy karmaisevia esimerkkejä siitä, mitä oltiin valmiit tekemään autoritaarisuutta korostavan opettajatyypin (ks. ed. ensin mainittu opettajuustyyppi) tukemiseksi. Se oli Alkion mukaan turmiollista erityisesti eettistä ja sosiaalista kasvatusta ajatellen. Alkio kirjoitti Pyrkijässä:

> ”Löydämme ihmisiä, jotka ovat kasvaneet aikaihmisiksi ankaran kurin alla ja tottuneet omistamaan vanhempainsa ehdottomat mielipiteet. Usein ovat he kokonaan itsenäisyyttä vailla, liian nöyriä, liian taipuvaisia, että toisinaan on heidän kanssaan oikein kiusallista seurustella. Usein tapaa jäykkiä luonteita, jotka tällaisen kasvatuksen tuloksena ovat särkyneet, tulleet itsepäisiksi ja epäluuloisiksi.”[252]

Seuraavana vuonna Alkio kommentoi Pyrkijässä Kajaanin seminaarissa sattunutta tapausta, jossa opettajan ja oppilaan suhde oli ”käynyt katkeraksi” ja opettajatoverit ja kouluylihallitus olivat siunanneet pojalle annetun tuomion. Alkio kyseli:

> ”Vai sellaisiako nuoria miehiä koulu suosii, jotka aina alistuvat, aina näyttävät, aina vastaavat opettajan mieliksi? Onko opettaja sellainen täydellisyyden mittari, jolla kaikessa, myöskin hänen erikoisalaansa kuulumattomissa kysymyksissä on oikein. Tuntuupa melkein siltä, kuin inkvisitioni olisi uudestaan alkanut kummitella täällä Suomessa. Kysymme, tapahtuuko tämä nyt, 20:llä vuosisadalla, silmällä pitäen ihmisten vaiko Jumalan etuja, isänmaan vaiko ihmiskunnan hyvää. Vai onko koko puuha vain yritys opettaja-auktoriteetin tukeamiseksi. …Opettajako nyt harjoittamaan ajatusten diktatuuria, sivistynyt, virkaansa kasvatettu opettaja! Eikö se olisi Jumalan pilkkaa?”[253]

Seuraavana vuonna Alkio kirjoitti:

> ”Opettajaa pidetään hyvänä koulumiehenä, kun hänen luokallaan vallitsee sellainen järjestys, että oppilaat istuvat kuin vahakuvat ja pelokkain, levottomin silmin seuraavat ankaran kurinpitäjän vihaisia silmänluonteja. Mutta kun silmä välttyy ja nuo kiltit lapset pääsevät ulos, puhkee heidän luonnottomasti hillitty luonteensa esiin. …Ankara, monimutkainen kurinpito koulussa saa usein peittää opettajan kyvyttömyyden ja haluttomuuden tuottamia puutteita. Tästä voi johtua suuria siveellisiä vaaroja: lapset oppivat teeskentelemään ja valehtelemaan. Tunnilla pukeutuvat farisealaisuuden

252 Pyrkijä 1904, 290

253 Pyrkijä 1905, 169–171

kaapuun – urheillakseen välitunnilla sen riisumisella. ...Mutta niin kauan kuin rangaistusta käytetään korvaamaan oppimisen miellyttäväksi tekemisen velvollisuutta, niin kauan pysytään vanhallaan. Se on siveellisen sielunelämän vapaus, joka nykyaikaisessa tehdasmaisessa kasvatuksessa kokonaan lyödään laimin. Vaan mitähän jos opettajat ja vanhemmat oikein tosissaan alkaisivat kokeilla, mitä he voivat sellaiseen nuorisoon, jota ei heillä ole oikeutta rankaisemalla pakoittaa kuulemaan itseään ja noudattamaan käskyjään? Sellainen tilaisuus on nuorisoseuroissa."[254]

Alkio siis ankarasti kritisoi autoritaarisuutta korostavaa opettajatyyppiä ja vaati opettajia omaksumaan kasvu- ja oppimisprosessien demokraattiseen, oppilaita kunnioittavaan ja oppilaiden omaa vastuunottoa tukevaan opettajuuteen (ks. ed.) kuuluvia piirteitä. Se ei missään tapauksessa merkinnyt opettajan passiivisuutta ja välinpitämättömyyttä kasvatteja kohtaan. Alkion kannattama opettajatyyppi ei saanut laiminlyödä kontrolliakaan, jos siihen oli tarvetta. Alkion vuonna 1905 ilmestyneessä Nuorisoseurakirjassa järjestyksen ja kurin pitämisestä antamia ohjeita voidaan pitää hyvin harkittuina:

"Suurena syynä monien nuorisoseurojen epäonnistumiseen on epäilemättä kurin ja järjestyksen puute. Kun jäsenet ja varsinkin ulkopuoliset tottuvat siihen käsitykseen, että seuran tilaisuuksissa saa olla jokainen niin kuin itseä huvittaa, johtuu se siitä, että hyvin monet huonosti kasvatetut sekä myöskin pahantahtoiset nuoret saavat voittamattoman halun urheilla ilkeyksillään seuran tilaisuuksissa. Kun tällainen pääsee alkuun, tarttuu se helposti muihin. Seuran kokouksissa ei voi saada aikaan siivoa hiljaisuutta enää. ...järjestystä ei ole mahdoton saavuttaa, jos esimies ennen kokouksen alkua, samaten jokaisen välitunnin loputtua kutsuu kokoussaliin kaikki. Jos jotkut uppiniskaisuudessaan eivät sitä ota noudattaakseen, on ennen kokouksen jatkamista heti päätettävä, mitä on uppiniskaisten kanssa tehtävä. Useimmissa tapauksissa lie sopiva rangaistus tästä, että uppiniskainen ajetaan pois kokouksesta tällä kertaa. ..Ennen kuin tuntuvampiin rangaistustoimiin ryhdytään, on kuitenkin koetettava kaikki mitä ystävällisyydellä voi saada aikaan. Monessa tapauksessa johtuu uppiniskaisuus hetkellisestä kevytmielisyydestä. Mutta jos siitä saa ystävällisen muistutuksen esimieheltä ja häntä jotkut muut tarpeen vaatiessa kannattavat, jo se usein auttaa. Järjestyskysymyksissä onkin välttämätöntä, että järjestyksenpitäjä saa kannatusta muilta. ...Maltillinen, oikeudellinen, kaunis järjestyksenpito voi näyttää hetkellisesti tehottomalta, mutta pitkänpäälle se varmaan masentaa vastustushalun. Kun muutamatkin vakavaluontoisemmat jäsenet yhdessä esimiehen kanssa yhtyvät tukemaan

254 Alkio 1922, 11–13 (1906)

ja noudattamaan tätä järjestelmää, saadaan levottominkin nuoriso pian totutetuksi järjestykseen seuran tilaisuuksissa.”[255]

Tarpeellisesta tiukkuudesta huolimatta vaikeatkin tilanteet tuli siis pyrkiä ratkaisemaan demokraattisesti ja oikeudenmukaisesti, sosiaaliseen vastuuseen vedoten (ks. ed.). Oikea nuorisoseura vapauttaa Alkion mielestä nuoret henkisen kasvun ja yhteisvastuun kantamisen uralle toisella tavalla kuin ahdistava koti- ja koulukasvatus:

”...Se vallanalaisuuden tila, joka koulussa ja kotona pitää nuoret suljettuna ja vaikenevina, poistuu oikeassa nuorisoseurassa, jossa he tuntevat olevansa omalla alueellaan. Ahdistava kielto ja varoitus ei ole täällä joka taholla edessä ja nuorukainen näyttää kuin toiselta ihmiseltä. Monesti tämä vapaus voi loukata ensi katsannossa, mutta sitä kohtaan kasvaa kunnioitus, mikäli syventyy tähän elämään ja näkee yhden ja toisen tässä lukuisassa taimitarhassa kohoavan todellisen henkisen vapauden makuun ikäänkuin valittuna aseena ja tulkkina ajamaan ensin omaansa, ikätoveriensa ja vihdoin yleensä ihmisen vapauden asiaa. Yritä heitä ’johtaa’! Sitä voit tehdä, onnistuneestikin, mutta silloin tulee olla ehdottomasti heidän ystävänsä teossa, eikä ainoastaan suupuheessa. Sillä he tutkivat sydämiä.”[256]

Esimerkin vaikutukseen perustuva toverikasvatus – Alkion sovellus mallioppimisen ideasta – oli Alkion kasvatusajattelussa tärkeällä sijalla. Kasvattajan tuli panna persoonansa likoon täydellisesti. Alkio huomautti, että ”kasvattaja vaikuttaa tieten ja tietämättään”. ”Itsetietoisesti vaikuttaa hän suoranaisella opetuksella, tiedottomasti jokapäiväisen elämänesimerkin kautta.”[257] Nuorisoseurakirjassaan Alkio huomautti: ”Hyvä esimerkki on tässä parhain kannustaja: johtavissa asemissa olevain pitää aina koettaa täyttää velvollisuutensa niin, että heillä ei ole itsellään laiminlyöntejä omallatunnollaan. Silloin kyllä toiset pian seuraavat esimerkkiä.” Alkion mukaan tieto hyvästä ja hyvän esimerkin siveellinen voima ovat toverillisen nuorukaiskasvatuksen päätekijät.[258] Erityisesti itsekkyyden alistamiseen tähtäävässä kasvatuksessa on Alkion mukaan tärkeää, että kasvattajalla itsellään on korkea työmoraali:

”Kaiken kasvatuksen tulisi tarkoittaa ihmisen tekemistä paremmaksi kuin mitä hän lähempänä luonnontilaa ollessaan on. Riippuu kuitenkin lukemattomista asianhaaroista, ettei kasvatuskaan voi toimia aina tämän tarkoituksen mukaisesti. Jo lapsi- ja koulukasvatuksessa vaikuttaa tätä tarkoitusta

255 Alkio 1905, 192–194

256 Alkio 1922, 14–15 (1906)

257 Pyrkijä 1904, 289

258 Alkio 1905, 194–195

> vastustavassa hengessä se, että kasvattajat eivät voi antautua kasvatustoimeensa vilpittömässä kasvatin etua tarkoittavassa hengessä. Kasvattajilla on usein toimintansa ohjeena itsekäs maailmankuva, joka luonnonlain välttämättömyydellä siirtyy kasvattiin. Opetus voi olla hyvä, mutta esimerkki ja menettelytavat, jotka aina ovat välittömimpänä sielunkuvastimena, ne voivat kokonaan kieltää opetuksen arvon."[259]

Viimeksi lainattu ilmaisee Alkion oivaltaneen, mikä on myöhemmin piilo-opetussuunnitelmaksi nimetyn käsitteen sisältö. Koulussa opitaan systemaattisesti paljon sellaista, mitä ei ole asetettu kouluopetuksen ja -oppimisen tavoitteeksi ja joka voi olla jyrkässäkin ristiriidassa kouluopetuksen varsinaisten tavoitteiden kanssa.[260]

Alkion käsityksestä, jonka mukaan ympäristöllä on verrattain suuri vaikutus ihmisen henkiseen kehitykseen, seuraa luonnollisena esimerkin ja mallin vaikutukseen perustuvan sosiaalisen kasvatuksen korostuminen hänen ajattelussaan. Tämä oli myös pragmaattista, koska nuorisoseurojen johtajat olivat käytännössä usein vertaisjohtajia. Toisaalta esimerkin ja mallin vaikutukseen perustuvan kasvatuksen suositteleminen myös koulukasvatukseen osoittaa, että kysymyksessä oli arkitarpeet ylittävä Alkion omaksuma kasvatusperiaate.

7.5 Lukuharrastuksen herättäminen, esitelmät ja keskustelut

Vuonna 1903 Alkio kirjoitti Pyrkijässä: "Lukea, puhua ja keskustella, se on tarkoituksemme."[261] Hän suunnitteli nuorisoseuroja varten eräänlaista lukupakko-järjestelmää. "Pitemmälle menevän lukupakon aikaansaamista jäsentensä keskuudessa tulee nuorisoseurojen ryhtyä toteuttamaan! Täytyy saada jokainen jäsen nuorisoseuran silmälläpidon alaisena lukemaan ja tekemään luetustaan selvää seuralle. Vasta silloin kuin se toteutuu, voidaan sanoa seurojen toiminnan tässä suhteessa olevan tyydyttävällä kannalla. Mukavimmin otaksuisimme tämän tapahtuvan siten, että seura velvoittaisi jokaisen jäsenensä pitämään aina itsellään kirjan luettavana. Jokaisessa piirin, tahi seuran kokouksessa tulisi kunkin jäsenen ilmoittaa, mikä kirja hänellä kulloinkin on kotonaan lukupuolissa ja se merkittäisiin muistikirjaan. Toiseksi olisi vaadittava niitä jäseniä, joilla siihen on suinkin jonkullaisia edellytyksiä, kertomaan lukemainsa kirjain sisällöstä piirien tahi seurain kokouksissa. Tähän tehtävään ei luonnollisesti voi kaikkia pakoittaa, se kun vaatii jo jonkullaista kehitystä. Mutta harjoitusta varten on niin monta kuin mahdollista siihen velvoitettava."[262]

---

259 Alkio 1919a, 124

260 Ks. esim. Antikainen, Rinne & Koski 2000, 224–230

261 Pyrkijä 1903, 131

262 Pyrkijä 1903, 258

Seuraavana vuonna Alkio vakuutti, että ”ei ole mitään muuta keinoa saada nuorisoa arvostelemaan tottumuksiaan kuin saada heidät enempi lukemaan, enempi näkemään, enempi keskustelemaan elämänkysymyksistä”. ”Heidät pitää saada harrastumaan lukemaan sellaista kirjallisuutta, joka vaikuttaa järkeen, synnyttää ajatuksia, kartuttaa tietoja, opettaa elämää”.[263]

Vuonna 1897 Alkio teroitti, että kansallistunnon heräämisen ensiehto on, että kansalainen tuntee kansansa ja isänmaansa historian. Tässä tarkoituksessa Alkio suositteli: ”Ensi tehtävänä olisi hankkia kirjastoihin mikäli mahdollista kaikki tätä aihetta valaiseva kirjallisuus. Sitten velvoitettaisiin jäseniä pitämään esitelmiä historiasta ja kehoitukseksi maksettaisiin toisinaan pieniä palkintoja parhaista sellaisista. Jospa nämä esitelmät eivät aina tulisikaan niin mallikelpoisia, luulemme kuitenkin, että niiden kautta voitaisiin herättää mielen kiintoa tähän aiheeseen.”[264] Alkio korosti, että nuorisoseuroissa tulisi panna painoa keskusteluille sellaisista kysymyksistä, jotka välittömästi koskevat kaikkia seuran jäseniä, jopa kaikkia ihmisiä.[265]

Lukupakko tuntuu jopa ankaralta metodilta. Se perustuu optimistiseen käsitykseen siitä, että lukuharrastus itsessään palkitsee kasvattia ja antaa hänelle sisäistä motivaatiota itsensä sivistämiseen. Siinä yhdistyy myös yksilön omakohtainen oppimisponnistus sosiaaliseen kasvatustilanteeseen.

Pyrkimys lukuharrastuksen herättämiseen ei Alkion kasvatusajattelussa saanut korvata opittavan havainnollistamisen vaatimusta luonnollisissa tilanteissa. Ihanteena ei siis ollut uppoaminen kokonaan kirjojen maailmaan. Pyrkimys elämänläheisyyteen näkyy Alkion kasvatusajattelussa myös oppikirjaopetuksen kritiikissä: ”Oppikirja-opetus antaa määrätyn, valmiin mielikuvan, jolle oppikirjan tekijä on antanut varmat muodot; havanto-opetus jättää oppilaan omaksi tehtäväksi muodostaa mielikuva ja käsite itse luonnossa tekemänsä havannon mukaan.”[266]

Lukuharrastuksen omakohtainen herääminen, ”itsetehdyt” esitelmät ja elämänläheiset keskustelut toverikasvatuksen hengessä, samoin kuin havainto-opetus ja aikaisemmin kuvattu työkasvatus voidaan nähdä Alkion kasvatusajattelussa luonnollisina keinoina pyrittäessä kehittämään ihmisessä aktiivisuutta, omintakeisuutta, vastuullisuutta ja kriittisyyttä.

263 Pyrkijä 1904, 260

264 Pyrkijä 1897, 141

265 Mm. Pyrkijä 1906, 218

266 Pyrkijä 1909, 164

8 Tiedollinen ja luonteen sekä käytännön kasvatus

Alkio esitti usein rinnakkain tiedollisen ja luonteen kasvatuksen sekä tiedollisen ja käytännön elämän yhteydessä annettavan kasvatuksen. Tätä problematiikkaa voitaisiin käsitellä monelta näkökannalta. Kysymys voitaisiin nähdä oppijan persoonallisuutta ajatellen tiedollisen kasvatuksen, taitojen kasvattamisen ja asennekasvatuksen (tai sosiaalisen kasvatuksen) kolmijaon pohjalta. Kysymystä voitaisiin tarkastella myös metodiselta kannalta toisaalta kirjaviisauteen perustuvana oppimisena, toisaalta aktiivisuus-pedagogiseen lähestymistapaan (vrt. ed. työkasvatus) perustuvana oppimisena. Oppimisen sisällön kannalta katsottuna voitaisiin tässä nähdä toisaalta ns. yleissivistykseen, toisaalta ammattisivistykseen liittyviä painotuksia. Problematiikkaan liittyy vielä ainakin kysymys suhtautumisesta elinikäisen kasvatuksen ideaan. Alkio ei työkouluinnostuksestaan ja sosiaalisen toverikasvatuksen puolustamisestaan huolimatta halunnut painottaa näitä luokitteluja toisiaan poissulkevina.

Alkio kirjoitti talollisen pojille Pyrkijässä, että luonne jalostuu ja kasvaa käytännöllisessä elämässä ja että ”siinä ei kysytä niin paljon koulutietoa kuin hyvää tahtoa”.[267] Toisaalta hän kirjoitti: ”Sivistyneemmissä kansanluokissa on tietojen jakaminen jo vuosisatoja katsottu niin tarpeelliseksi, että nuorisoakin varten on perustettu oppilaitoksia. Ruumiillisen työn tekijöiden tiedollinen opetus on rajoittunut kotona tai mestarin luona eli palveluspaikassa käytännöllisessä työssä saatuun harjoitukseen. Viime aikoina on kuitenkin alettu vähitellen tästä vaatimattomuudesta luopua. Mikäli ruumiillisen työn tekijäin itsetietoisuus herää, elämisen mahdollisuus käy monimutkaisemmaksi (moninaisemmaksi) ja työn siveellinen arvo kohoaa, sikäli käy syvien rivien tietojen tarve yhä tuntuvammaksi.”[268]

Vuonna 1906 Alkio kirjoitti Pyrkijässä herätyskirjoituksen otsikolla ”Tietämättömyyden ihannoiminen”[269]. Siinä Alkio ruoski, että ”tietämättömyyden ja taitamattomuuden ihannoiminen johtuu pelkästä laiskuudesta ja velttoudesta”. Niinpä vain ani harvat viitsivät hankkia itselleen huomattavan määrän tietoja ja taitoja koulun ulkopuolella. Yksinkertaisiin elämäntapoihin tottunut tavallinen syvien rivien ihminen on Alkion mukaan harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta hidas lukemaan. Lukeminen vaatii ajatusten ponnistamista ja se on Alkion mukaan raskasta, minkä takia on mukavampi olla ponnistamatta.

Alkioon sopii erittäin hyvin se Siltalan huomautus, että kehittämällä yksilöllisyyttään 1800-luvun valistuskansalainen koki luovansa taivasta maan päälle ja että edistysuskoiset tunsivat palvelevansa Jumalaa maallista reformityötä tehdessään, missä vanhemmat herännäisyyden pietistit taas olivat nähneet omavoimaista

267 Pyrkijä 1902, 35

268 Pyrkijä 1904, 291

269 Pyrkijä 1906, 261–263

jumaluhmaa.[270] Alkio piti jälkimmäistä suhtautumistapaa yhtenä syynä tietämättömyyden ihannointiin ivaten Siltalan mainitsemia pietistejä: ”Kun yksinkertaisten ja tietämättömäin on taivas, niin miksi me hankkisimme joutavia maallisia tietoja, jotka vaikeuttavat taivaaseen pääsyä ja kun niiden hankkiminen käy niin vaivalloiseksi ja rasittavaksi.”

Alkio näki tarvetta herrasväenkin kohdalla elinikäisen koulutuksen idean toteuttamiseen niin yleissivistyksen kuin ammatillisen osaamisen kannalta:

> ”Monet ovat sivistyneitä vain ammatin puolesta ja tyytyvät niihin tietoihin, mitä ovat koulussa saaneet. Suurin osa herrasväestämme ei vapaaehtoisesti kartuta tietojaan ollenkaan. He käyvät tietoihmisistä, sivistyneistä sillä, että ovat pari-, kolmekymmentä vuotta takaperin suorittaneet joitakin tutkinnoita. Mutta nyt ovat tutkintotiedot jo niin vanhentuneita, että niitä saattaa tosisyyllä pitää kuolleena tahi museoon sopivina. Ajan kysymyksiä eivät he seuraa, eivät edes tiedä niistä mitään. Porvari ja virkamies, – rouvineen kumpainenkin – nojaavat mukavasti leposohvan nurkkaan ja mieluimmin lepäävät tietämättömyyden unessa kuin rimpuilevat seuratakseen aikaansa ja persoonallisesti omalta kohdaltaan helpottaisivat yhteiskunnan uudesta syntymistä yksilöjen persoonallista kehitystä noudattamalla.”

Alkio totesi vielä samassa kirjoituksessa, että merkit viittasivat jo parempaan ja hänen mielestään tarvitsi ensin päästä siihen, että ”syvät rivit nousevat sen verran yksinkertaisuudestaan, että ymmärtävät raskaimman työtaakan makaavan heidän hartioillaan oman tietämättömyytensä ja taitamattomuutensa vuoksi”.

Ammattitaidon hankkimisen kannalta Alkio halusi antaa tietopuoliselle kasvatukselle oikean arvon: hän ei korostanut eikä väheksynyt sen merkitystä. Hän kirjoitti:

> ”On epäilemättä totta, että kamariviisautta agronomien maanviljelysopissa on runsas annos. Mutta pitäisi muistaa, että ei löydy mitään käytännöllistä ammattia, johon voisi täysin pysyväksi harjaantua vain pelkän tietopuolisen oppimisen kautta. Opettele maalarin ammattia ’Kotimaalarin’ avulla, tahi puusepän ammattia ’Nikkarin kirjan’ avulla. Luettuasi ne ulkoa ja ryhdyttyäsi ’tekemään’ huomaat, ettet osaa maalata, et nikkaroida, et ollenkaan. Vaan jos käytännöllisesti nämä ammatit opittuasi, lisäksi hankit sitten tietopuolista opetusta etevämmiltä mestareilta ja oppikirjan kautta, varmaan hyvinkin pian jätät jälkeesi vanhat kotikyläiset ammattitoverisi, joilla ei ole muuta

270 Siltala 1999, 693

ammattioppia kuin se, minkä käytännön kautta ovat saaneet. Sama on laita kaikissa ammateissa."[271]

Kymmenen vuotta myöhemmin Alkio kehitti ajatuksissaan maaseudun ammattikasvatuskysymyksen järjestämistä niin, että tietopuolinen ja käytännön kasvatus olisivat hänen näkemyksensä mukaisessa sopusoinnussa: "Joka kuntaan on perustettava maanviljelys- ja karjanhoitokoulu. Niiden opettajiston palkkaus on järjestettävä puustellikannalle siten, että kukin opettaja saa palkkatilakseen maatilan viljeltäväkseen. Tämä on ainoa keino päästä siihen, että tietopuolinen ja käytännöllinen ammattitaito joutuvat sellaiseen suhteeseen, että niiden on pakko täydentää toinen toistaan."[272]

Koulukasvatuksessa Alkio katsoi tietopuolisen kasvatuksen riistäneen liiaksi alaa luonteen kasvatukselta, ihmisyyden kasvatukselta. Tämän takia hän ankarasti arvosteli koulun ylläpitäjiä, opettajia ja vanhempia, jotka hänen mielestään kohdistivat koulukasvatukseen vääränlaisia odotuksia. Alkio valitteli sitä, että ihmisyyskasvatus ei ole edes kouluissa erikoisaineena, vaan "ihmisyys saa syntyä muiden, porvarillisten oppiaineiden sivutuotteena, – jos syntyy".[273]

Alkio arveli "kielillä puhumisen" olevan kouluissamme oppiaineena vain sen vuoksi, että kielet kuuluvat "vanhaan kurssiin". Hän kyllä myönsi, että varsinkin muutamilla elämänaloilla on arvoa kielten osaamisella. Tämän kannanoton taustalla lienee Alkion suomenmielisyys ja Alkion suomalaisuutta puolustava näkemys, jota mm. Valkama[274] on selvittänyt.

Alkio moitti koulua "paosta aineisiin" ja kasvattien sielunelämän tutkimisen laiminlyömisestä: "Täytyy tavoitella vain ennätyksiä, joiden arvoa saattaa määrätyillä mitoilla laskea. Kuitenkin lienee verrattain yleisesti myönnetty, että kasvatin sielunelämän ja taipumusten tunteminen on kasvatuksen onnistumisen ensimmäinen ehto."[275] Vuonna 1908 Alkio kirjoitti Ilkassa:

"Koulu pitää päätarkoituksenaan, että lapset oppivat ne tiedot, mitkä hallitus on määrännyt kurssimitaksi, todistuksen saamiseen ja virkoihin. Alimmasta ylimpään käsitetään kaikkien koulujen tehtävä aivan samalla tavalla. Eri asteisilla kouluilla on vain eriasteisia A. B. C. -kirjoja. Kuinka moni sivistyneitten ihmisten omasta luokasta nykyään tosissaan kysyy: miten voitaisiin lapsista kasvattaa hyviä ihmisiä? Tunnolliset opettajat sitä joskus kysyvät

271 Pyrkijä 1902, 103

272 Alkio 1919c, 290–291 (1912)

273 Alkio 1919a, 70

274 Valkama 1978, 128–143

275 Alkio 1922, 11 (1906)

> – mutta aikakausi ei tarvitse sellaista tavaraa. Heidänkin sielunsa tuska vaikenee yleiseen humuun. Vanhemmat harvoin kysyvät ja vaativat koululta muuta kuin miten A. B. C. luistaa? Saako Bertta 7 vai 8 venäjästä? Ovat ratketa kiitollisuudesta Jumalaa ja maisteria kohtaan, jos Bertta saa 9. Luonne, sielun arvo, ne ovat niin pieniä asioita aikamme ahneelle, porvarilliselle sivistykselle, ettei niitä muisteta edes kysyä."

Vanhemmat sallivat Alkion mielestä kyllä sen, että lapsi saa olla epärehellinen puheissaan, "katsoa ylös" huonommin menestyviä, olla "häjynkurinen" ja "juonittelija", kunhan vaan hankkii hyviä numeroita. "Numeroilla merkitään tiedot, numeroilla yhteiskunnallinen arvo, taloudellinen arvo, siveellinen arvo. Mutta siveellinen arvo on vähimmästä merkityksestä."[276] Myöhemmin samana vuonna Alkio kirjoitti, että kansakoulumme melkein liian hitaasti vaikuttaa "siveellisten maailmankatsomusten uudistamiseksi" ja kysyi: "Mistä se johtuu, emme tiedä. Siitäkö, että aineitten paljous ja luottamus ulkoluvun ihmeitä tekevään voimaan tappaa opettajan ja oppilaiden harrastuksen?"[277] Kun Alkio suunnitteli "vapaita kansakouluja", joissa olisi huomattava määrä työopetusta, hän myönsi, että on kyllä totta, että jos kaikki nykyiset (1908) ennätykset tahdottaisiin saavuttaa, aika kävisi niukaksi, mutta "useissa oppiaineissa olisi varmaan paljonkin varaa kurssien sopivampaan järjestämiseen".[278]

Alkio ei siis kasvatusohjelmassaan kyseenalaistanut tiedollisen kasvatuksen merkitystä, mutta vaati siltä ajankohtaisuutta ja sopivaa tasapainoa käytännöllisen ja kokemusperäisen kasvatuksen välillä. Pahimmin laiminlyöty työsarka Alkion mukaan oli luonteen kasvattaminen.

276 Ilkka 8.8.1908

277 Ilkka 10.11.1908

278 Ilkka 5.12.1908

9 Alkion kasvatusajatusten suhde eräiden edeltäjien ja aikalaisten kasvatusajatuksiin

Nokkala huomauttaa, että Alkio on ollut hyvin niukkasanainen puhumaan muilta saamistaan vaikutteista. Hän arvelee, että Alkiolle ovat kenties aatteet olleet niiden lipunkantajia tärkeämmät.[279]

Alkio oli ensisijaisesti itseoppinut – vain kansa- ja rippikoulun käynyt – julistaja, aatteellinen herättäjä sekä valistusliikkeen ja yhteiskunnallisen liikkeen johtaja, ei tiedemies. Aikaansa seuraavana henkilönä Alkio epäilemättä luki myös maailmalla jalansijaa saaneista kasvatusopillisista virtauksista. Hänhän itsekin kirjoitti mm.: ”Nykyaikana panevat kasvatuksen harrastajat hyvin suurta huomiota itsekasvatukseen”[280] ja ”...Tämän yhteydessä on mainittava se huomiota ansaitseva harrastus, jota eräissä ulkomaalaisissa kaupunkien kansakouluissa on ruvettu kiinnittämään n.s. työkouluun”[281] Alkion argumentointi ei ollut tiedemiesmäistä eikä tarkoitettu tieteellisille areenoille. Alkio kirjoitti ensisijaisesti hyvin vähän koulusivistystä saaneelle kansalle. Ilman, että pyrittäisiin aukottomasti osoittamaan Alkion kasvatusajatusten alkuperä, verrataan niitä seuraavassa eräiden Alkion edeltäjien ja aikalaisten kasvatusajatuksiin.

9.1 Leo Tolstoi ja Alkio

Nokkalan mukaan Alkio on Pyrkijän toimittajana edustanut osittain täysin tolstoilaista, mutta kokonaisuudessaan katsoen maltillisesti tolstoilaista elämänkatsomusta ja hän on tässä hengessä kasvattanut Suomen nuorisoseuraväkeä vuosikymmenien ajan. Nokkala on jopa osoittanut, että romaanissa Mennyt ilmenevä tolstoilaisuus on peräisin Vapaita Aatteita -nimisessä lehdessä 1889–1890 julkaistuista Tolstoin Mikä on uskoni -teoksen käännöskatkelmista.[282] Miten tuo tolstoilainen henki sitten ilmeni Alkion kasvatusajatuksissa ja kuinka tolstoilaisia olivat Alkion käytännön kasvatusohjeet?

Leo Tolstoi (1828–1910) oli venäläinen kirjailija ja pedagogi. Hän omaksui vapauspedagogisen ajattelun ja päätti soveltaa jyrkästi käytäntöön vapauden periaatetta. Sen mukaan tuli mm. lapsille antaa täysi vapaus tulla kouluun milloin itse halusivat. Kolmekymmentäneljä vuotta ennen Alkiota syntynyt Tolstoi liittyi vapauspedagogiseen virtaukseen, jota aikaisemmin olivat edustaneet mm. Jean Jacques Rousseau (1712–1778) ja ruotsalainen Ellen Key (1849–1926).[283]

Alkio yritti Pyrkijän lukijoille tiivistää tolstoilaista ajattelutapaa seuraavasti: ”Sovinnon ja veljeyden etsiminen ihmisten välillä itsekasvatuksen kautta, siinä

279 Nokkala 1958, 249

280 Pyrkijä 1896, 146

281 Alkio 1919b, 125

282 Nokkala 1958, 249

283 Bruhn 1966, 210–337

mielestämme Tolstoin ajattelutavan ydin."[284] Kasvatuksen päämäärä hahmottui Tolstoin ja Alkion ajattelussa pitkälti samalta pohjalta.

Tätä kuvaa mm. Nokkalan havainto, jonka mukaan "Tolstoi määritteli aikansa uskonnollisen vakaumuksen sisällöksi vakaumuksen kaikkien ihmisten veljeydestä ja siitä, että he ainoastaan yhdistymällä keskenään voivat saavuttaa todellisen onnen" ja jonka mukaan Alkio ilmaisi saman asian seuraavasti: "Haluan vain kiinnittää huomiota siihen, että Jeesuksen evankeliumista on jäänyt nykyaikana suureksi osaksi viljelemättä ihmisten maallista vaellusta koskeva opetus ja velvoitus, joka sisältyy pääasiassa Vuorisaarnaan. Juuri sen yhteiskunnallisen puolen käytäntöön ottamisen tarvetta nykyaika tuntee."[285]

Tolstoin suositteleman ja hänen itsensä tavoitteleman elämäntavan – yksinkertainen vaatetus, kasvisravinto, pidättyminen nautintoaineista – takia häntä pidetään askeettina.[286] Alkion ylellisyyden ja materialismin ihannoimisesta varoittavien ja himojen hallitsemista korostavien ajatusten voidaan katsoa noudattavan tolstoilaista perusorientaatiota.

Myös Alkion individualismia ja "oppimisen miellyttäväksi tekemisen velvollisuutta korostavien vaatimusten"[287] ja Tolstoin vapauspedagogiikan välillä on samanlaisuutta. Molemmat pitivät koulun työtapoja ja päämääriä elämälle vieraina ja molemmat ymmärsivät "kansan syvien rivien" kokeman vastenmielisyyden koulua kohtaan johtuvan juuri tästä. Tolstoi näki aikansa koulun tappavan oppilaissa elämänilon ja tiedonhalun ja tekevän heistä piinattuja, pelokkaita ja ikävystyneitä yksilöitä.[288] Myös Alkio moitti sitä, että "ankara ja monimutkainen kurinpito koulussa saa usein peittää opettajan kyvyttömyyden ja haluttomuuden tuottamia puutteita".[289]

Sekä Tolstoi että Alkio pitivät ruumiillisen työn tekemistä tärkeänä metodina ja myötäkasvattajana. Tolstoi pahoitteli sitä, että lapset tempaistaan päivittäin liian pitkäksi ajaksi pois aikuisten työn ääreltä pelloilta, metsistä ja verstaista, sillä aktiivinen osallistuminen näihin töihin olisi Tolstoin mielestä paras koulu kehityksen ja tiedonhankinnan kannalta.[290] Alkion hahmottelemien "vapaiden kansakoulujen" toinen pääperiaatehan oli samanlainen: ..."lapsia ei saa

284 Pyrkijä 1908, 257–261

285 Nokkala 1958, 253

286 Nokkala 1958, 23

287 Alkio 1922, 11–13 (1906)

288 Mm. Laurent 1915, 49

289 Alkio 1922, 11–12 (1906)

290 Laurent 1915, 50

kouluaikanaan pitkiksi ajoiksi kokonaan eroittaa ruumiillisesta työstä, sillä se vierottaa heitä siitä" (ks. ed.).[291]

Tolstoi vaati vanhempien totaalisen kasvatusoikeuden tunnustamista ja näki aikansa koulukasvatuksen loukkaavan vanhempien oikeuksia.[292] Samansuuntainen ajattelutapa heijastuu Alkion "vapaiden kansakoulujen" toisesta pääperiaatteesta, jonka mukaan "vanhempia ei saa vapauttaa ottamasta osaa ajanmukaiseen lasten opetukseen ja kasvatukseen, sillä he vieraantuvat lapsistaan, eivätkä ymmärrä heitä" (ks. ed.).[293]

Alkion kasvatusajattelussa on siis tolstoilaista henkeä ja yhtäläisyyksiä Tolstoin ajattelun kanssa, mutta Alkion ja Tolstoin kasvatusajatuksista löytyy myös erilaisuutta. Alkio ei ollut Tolstoin äärimmäisen vapauspedagogiikan kannattaja. Nuorisoseuratyössään Alkio joutui huomaamaan, että täydellisen vapauden antaminen ei johda toivottuun tulokseen. Lukuisista varoituksista ja vetoomuksista huolimatta tahtoi tanssimisesta muodostua monessa nuorisoseurassa pääasia. Innokkaasta raittiustyöstä huolimatta osa nuorisoseuralaisistakin käytti alkoholia, kaikki vanhemmat eivät vapaaehtoisesti lähettäneet lapsiaan kouluun jne. Tolstoilaisen vapauden ja vapaaehtoisuuden korostamisen sijasta Alkio oli valmis turvautumaan myös sellaisiin yksilönvapauden rajoituksiin, jotka palvelivat hänen mielestään tärkeitä päämääriä. Että nuorisoseurat olisivat omaksuneet myös henkevämpiä työmuotoja, suunnitteli Alkio niille lukupakkojärjestelmää ja esitteli sen Pyrkijässä (ks. ed.).[294] Tavoitteena oli saada – vaikka lieviä pakkokeinoja käyttäen – jokainen jäsen "nuorisoseuran silmälläpidon alaisena lukemaan ja tekemään luetustaan selvää seuralle".

Väkijuomien käytön takia Alkio päätyi ajamaan kieltolain säätämistä yhteiskuntapoliittisena toimenpiteenä. Samoin Alkio ajoi innokkaasti oppivelvollisuuslain säätämistä, vaikka sen sisältöön liittyvät kaavailut eivät täysin vastanneetkaan hänen vaatimuksiaan. Alkio katsoi, että "uppiniskaisia kohtaan täytyy käyttää jopa pakkovaltaa".[295] Ainakin lyhyellä tähtäyksellä – ennen kuin ihmiset itse ymmärtäisivät, mikä heidän kannaltaan olisi parasta – Alkio oli valmis tinkimään tolstoilaisesta totaalisen vapauden korostamisesta.

Tolstoi edusti siis äärimmäisen individualistista, vapaata kasvatusta. Sosiaalinen elementti hänen suosimassaan kasvatusprosessissa oli alisteisessa asemassa.[296]

---

291 Ilkka 28.11.1908

292 Laurent 1915, 50, 53

293 Ilkka 28.11.1908

294 Pyrkijä 1903, 257–261

295 Alkio 1919c, 207 (1917)

296 Lahdes 1961, 8; Laurent 1915, 50, 155–157

Alkion ajattelussa sosiaalisuus saa Tolstoin käsityksiin verrattuna painavamman merkityksen. Jo käytännöllisistä syistä Alkio korosti ”hyvän esimerkin voimaan perustuvan toverillisen nuorukaiskasvatuksen” merkitystä nuorisoseuratyössä. Nuorisoseuroissahan oli puutetta ”ammattitaitoisista” ohjaajista, sillä Alkion opettajiin ja pappeihin kohdistuvat vetoomukset tuottivat vain vähäisiä tuloksia. Toisaalta Alkio toivoikin, että nuorisoseurojen johtajat pyrittäisiin löytämään kansannuorison omasta keskuudesta.[297]

Sen sijaan, että Tolstoi vaati kasvattajaa tekemään kasvatuksen ja opetuksen niin mielenkiintoiseksi, että kasvatti saattoi siihen vapaaehtoisesti osallistua[298], painotti Alkio usein itsekasvatusta, jonka tärkeä elementti on kasvatin oman tahdonvoiman käyttö. Itsekasvatus edellyttää itsensä velvoittamista, itsekuria. Alkion kasvatustavoitteiden mukainen ihminen ei lakkaa koko elämänsä aikana kehittämästä itseään ja harjoittamasta tahtonsa terästämistä. Koska tahdonvoimaa voidaan kehittää ja koska vain harvat siinä olivat onnistuneet, tarvittiin nuorisoseuroissa tapahtuvaa sosiaalista kasvatusta. Niinpä nuorisoseuralaisten tuli tehdä toisilleen selkoa lukemistaan kirjoista, esittää toisilleen yhteisillä luontoretkillä tekemiään havaintoja, keskustella asioista, osallistua näytelmiin, kirjoittaa seuralehtiin, hoitaa yhteisiä rahavaroja jne. Ylipäätään tuli nuorisoseuroissa suosia työmuotoja, jotka antoivat tilaisuuden mahdollisimman monen jäsenen yhteiseen osallistumiseen.[299] Näin individualismia korostava itsekasvatuksen vaatimus saa Alkion kasvatusajattelussa rinnalleen sosiaalisuutta painottavan toverikasvatuksen vaatimuksen.

Tarkoitettaessa nimenomaan Alkion kasvatusajattelua joudutaan Alkion tolstoilaisuuteen liittämään vähintään yhtä suuri varaus kuin mitä Nokkala tekee tarkoittaessaan yleisemmin Alkion elämänkatsomusta. Ottaen huomioon Alkion ajan kasvatustodellisuuden ja sen, että mm. Alkion ikätoveri ja Alkion kanssa samoihin aikoihin kansanedustajana ja ministerinä toiminut Mikael Soininen päätyi kannattamaan toisenlaisia käsityksiä (ks. myöh.), on Alkion vapauspedagogiikan suuntaan meneviä painotuksia pidettävä merkittävinä. Tolstoin käsityksiin verrattuna ne jäävät kuitenkin puolitiehen ja painottuvat enemmän sosiaalipedagogisesti.

297 Numminen 1961, 218–219; Alkio 1905, 194

298 Laurent 1915, 48–57

299 Alkio 1905, 60, 114–127; Numminen 1961, 214–219

9.2 Alkion kasvatusajatusten suhde Snellmanin, Pestalozzin ja Cygnaeuksen kasvatusajatuksiin

Alkio toi julki ihailunsa puoli vuosisataa aiemmin syntynyttä J. V. Snellmania (1806–1881) kohtaan. Kehottaessaan Pyrkijässä nuorisoseuralaisia viettämään Snellmanin päivää hän liitti Snellmaniin attribuutit: suurin suomalainen ja suuri kansalainen.[300] Epäilemättä Alkion ihailu kohdistui Snellmanin suomalaisuusohjelmaan. Miten sitten Alkion kasvatusajattelu sopi yhteen Snellmanin ajattelun kanssa?

Snellmanin ja hänen ikätoverinsa Uno Cygnaeuksen (1810–1888) sekä Alkion kasvatusajattelua koskevan suuren linjan mukaan kasvatuksen ja koululaitoksen tehtävänä on kuroa umpeen sivistyneistön ja rahvaan välillä olevaa sivistyksellistä kuilua. He kaikki ajoivat järjestelmällistä kansanopetusta ja olivat tavalla tai toisella tässä hankkeessa mukana. Koulujärjestelmän ja koulukasvatuksen yksityiskohtien osalta Cygnaeuksen ja Alkion ajattelu poikkesi eräiltä merkittäviltä osiltaan Snellmanin ajattelusta. Tämä ei tietenkään vähennä Snellmanin kansanopetuksen puolesta toteuttamien ponnistelujen yleistä merkitystä.[301]

Alkion pedagoginen ajattelu sekä näkemys alempien kansankerrosten koulukasvatuksen suhteesta muuhun koulutukseen seurasi pitkälle Cygnaeuksen ja hänen sveitsiläisen esikuvansa, Johan Heinrich Pestalozzin (1746–1827) ajattelua ja näkemystä. Pyrkimys parantaa erityisesti alimpien kansankerrosten asemaa oli Pestalozzille, Cygnaeukselle ja Alkiolle yhteinen.[302] Kaikki he taistelivat kiivaasti yleisen kansanopetuksen järjestämisen puolesta. Kaikilla heillä oli lisäksi se käsitys, että alempien kansankerrosten kasvatusta ei tullut järjestää muusta kasvatuksesta ja koulutuksesta erillään. Niinpä Pestalozzin mielessä väikkyi jo eräänlainen yhtenäiskoulu.[303] Cygnaeuskaan ei vielä vuonna 1857 esittäessään mietteitä Suomeen aiotusta kansakoulusta ajatellut kansakoulua yleiseksi pohjakouluksi, vaan lähinnä alempien säätyjen kouluksi, mutta palattuaan ulkomaille suuntautuneelta opintomatkaltaan pari vuotta myöhemmin hänen suhtautumisensa tähän kysymykseen oli muuttunut. Senaatille jättämässään kansakoulutoimen järjestämistä koskevan ehdotuksen mukaan kansakoulu on yleinen pohjakoulu, joka on tarkoitettu kaikille säädyille, ”mutta etenkin varsinaiselle työluokalle”.[304]

300 Pyrkijä 1903, 97–98

301 Iisalo 1968, 115–116; Isosaari 1973, 32–33; Junnila 1986, 148–149

302 Lönnbeck 1890, 94, 128; Hirsijärvi 1976, 46

303 Bruhn 1966, 269

304 Lönnbeck 1890, 74–77, 94, 101; Isosaari 1973, 33

Alkio tuomitsi pyrkimykset luoda ”varsinaisesta herrassivistyksestä poikkeavaa yleissivistystä kansaa varten, minkä taustalla oli Alkion mukaan ajatus, ”ettei kansasta saanut tulla herrasväkeä”.[305] Alkio olisi kyllä mielellään nähnyt kehitettävän maaseutua varten erilaisia kouluja, mutta siinä ideana ei ollut eri sosiaalisten kerrosten erottaminen toisistaan. Vaikka siis Snellmaninkin mukaan koululaitoksen tärkeänä tehtävänä oli kaventaa sivistyneistön ja rahvaan välistä kuilua, hänen mielestään korkeampiin opintoihin valmistautuvia oli opetettava toisin kuin kansaa. Ala-alkeiskoulut tuli korvata valmistavilla kouluilla.[306] Näin ns. pohjakoulukysymys erotti Cygnaeuksen muuttunutta ja Alkion ajattelua Snellmanin ajattelusta.

Alkio painotti myös koulukasvatuksen sisällöllisiä tavoitteita samoin kuin Pestalozzi ja Cygnaeus. Yksipuolinen tiedollinen kasvatus sai heiltä kaikilta tuomion. Pestalozzi kritisoi alkeistietojen päähän pänttäämistä ja vaati lapsen luonteen ja kehitystason huomioon ottamista. Cygnaeuksen mukaan kansakoulu ei saanut olla ”paljas läksyjen lukulaitos, jossa lyhyt määrä muutamia ulkoläksyjä sekä jäykkä taito ajattelemattomassa sisäluvussa oppilaisiin tyrkytetään, vaan päinvastoin kasvatuslaitos”. Sekä Pestalozzi että Cygnaeus korostivat myös taitojen kehittämistä. Molemmat uskoivat käsityön opetuksen ja ruumiillisen työn kasvattavaan ja henkisesti kehittävään vaikutukseen.[307] Alkionkin hahmottelemissa ”vapaissa kansakouluissa” oli työkasvatuksella tärkeä sija.[308] Myös puhdetöillä oli hänen mielestään tietty kasvattava merkityksensä.[309] Snellman edustaa myös tässä asiassa erilaista käsitystä: cygnaeuslaisen ”ihmisyyskoulun sijasta hän olisi halunnut kansakoulun olevan enemmän tietoja jakavan koulun.[310]

Myös Pestalozzin, Cygnaeuksen ja Alkion koti- ja koulukasvatuksen suhdetta sekä luonnetta koskevilla käsityksillä on sukulaisuutta. Pestalozzi painotti kotikasvatuksen merkitystä ja antoi koululle kotikasvatuksen tukemistehtävän. Koulukasvatuksessa tuli ottaa esikuvaksi kotikasvatuksen luonnolliset olosuhteet. ”Puhdassydäminen ja selväjärkinen” nainen kasvattajana saa Pestalozzin kunnioituksen. Cygnaeuksen mukaan kristillisellä kotikasvatuksella oli ensisijainen merkitys maan kansansivistystä järjestettäessä. Kotikasvatus puolestaan Cygnaeuksen mukaan riippuu pääasiassa äidistä ja siksi hänen mukaan tuli pitää huolta naisväen kasvatuksesta. Jo esittäessään ”erinäisiä ajatuksia aiotusta kansakoulusta Suomessa” vuonna 1857 Cygnaeus piti varmana, että useimmat

305 Alkio 1919c, 125

306 Isosaari 1973, 32

307 Lönnbeck 1890, 94–101, 108–109

308 Ilkka 28.11.1908

309 Alkio 1919c, 350–351 (1913)

310 Iisalo 1969, 119

naiset suoritettuaan seminaarin oppimäärän ”sopisivat vastaisen tyttökoulun, jopa poikakoulunkin opettajiksi paremmin kuin miesopettajat milloinkaan”. Lisäksi Cygnaeus totesi: ”Mutta kaikkein tarpeellisimmaksi katson, että naissukupuoli, jonka Jumalalta määrätty kutsumus on hoitaa suvun hennoimpia taimia, saisi jonkun opetuksen ja hoidon ensimmäisessä ruumiillisessa ja sielullisessa lastenhoidossa ja yleisessä terveysopissa.” Cygnaeus katsoi, että jos taloudellisten syiden takia ei voida perustaa samanaikaisesti sekä tyttö- että poikakouluja, on tyttökoulujen perustaminen tärkeämpää.[311]

Myös Alkio antoi kotikasvatukselle hyvin suuren merkityksen. ”Vapaita kansakouluja” suunnitellessaan hän lähti siitä, että vanhemmat opettajan valvomina huolehtivat suurelta osalta suunnitelmallisesta opetuksesta ja kasvatuksesta ja hankkivat siihen valmiutta jokavuotisilla iltakursseilla, joilla pidettäisiin kasvatusopillisia luentoja ja keskusteluja.[312] Alkio edellytti, että ensisijaisesti äidin – myöhemmin myös isän – tuli saada välttämättömimpiä kasvatusopillisia tietoja.[313] Äideille tulee Alkion mukaan osoittaa oma paikkansa kasvattajain joukossa[314] ja opettajien tulee pyrkiä välttämään ”raiteilla kulkemista” ja heitä tulee vetää kodin käytännöllisen elämän piiriin.[315]

Tässäkin asiassa Snellman edusti edellisistä poikkeavaa kantaa korostaessaan, että koulun keskeisenä tehtävänä tuli olla tiedollinen kasvattaminen, kun toisaalta kodin tuli huolehtia siveellisestä ja fyysisestä kasvattamisesta.[316]

Näyttää siis siltä, että Alkio – vaikka ihailikin Snellmania suurena suomalaisena ja suomalaisuuden asian ajajana – eräissä kasvatusasioissa edusti varsin toisenlaisia näkemyksiä kuin Snellman. Merkittävien reformien ja murrosten aikana ja yleisen mielipiteenkin nopeasti muuttuessa historialliset kontekstitekijät voivat selittää yksilöiden erilaista suhtautumista asioihin. Neljä vuotta Snellmania myöhemmin syntynyt Cygnaeus muutti mielipidettään pohjakoulukysymyksessä tasa-arvoa korostavaan suuntaan. Snellman jäi tässä tärkeässä kysymyksessä toiselle kannalle.

9.3 Mikael Soininen ja Alkio

Alkio edusti nuorisoseuraliikkeen aatteellisena ja käytännöllisenä johtajana lähinnä vapaata kansansivistystyötä sekä nuoriso- ja aikuiskasvatusta. Varsinaisen kansanopetuksen puolella oli Alkion aikana merkittävä asema Alkion ikätoverilla

311 Lönnbeck 1890, 50–51, 95, 102

312 Ilkka 3.12.1908

313 Ilkka 28.11.1908

314 Ilkka 5.12.1908

315 Ilkka 3.12.1908

316 Iisalo 1968, 116

Mikael Soinisella (1860–1924). Hän toimi mm. Heinolan seminaarin johtajana, kasvatusopin professorina ja kouluylihallituksen ylijohtajana.

Soinisen kansanopetusta koskevat kannanotot ovat luonnollisesti huomattavasti yksityiskohtaisempia kuin Alkion ”harrastelijamaiset” kannanotot, joita hän esitti mm. Ilkassa vuonna 1908. Yleinen havainto on, että Alkion ja Soinisen kasvatusajatukset poikkeavat huomattavasti toisistaan. Ilmeisesti näistä eroista vain osa selittyy miesten toisistaan poikkeavilla työsaroilla.

Soinisen suorittamassa oppiaineiden merkityksen arvioinnissa käytännöllinen hyöty jäi vähemmälle huomiolle kuin niiden herättämä harrastus.[317] Alkio puolestaan vaati ammatillisen näkökohdan huomioon ottamista myös kansakoulussa. Oppikoulun Alkio katsoi noudattavan tätä periaatetta paremmin, sillä se kasvatti virkamiehiä.

Alkion ja Soinisen erilainen ajattelu näkyi selvästi myös siinä, millaisia metodeja ja ulkoisia puitteita he kansakoulua varten suosittelivat. Soininen piti muodollisten asteiden noudattamista eli metodista kokonaiskäsittelyä ainoana oikeana alkeismetodina ja hänen käsityksensä mukaan kaikki oppiaineet soveltuivat metodisen kokonaiskäsittelyn mukaan opetettaviksi. Nämä Soinisen muokkaamat Herbartin ja Zillerin kehittämät opetuksen muodolliset asteet vaikuttivat kansakoulujen opetukseen Suomessa vuosikymmenien ajan.[318]

Herbart-zilleriläis-soinislaisuuden opettajakeskeisyyden ja oppilaiden vähäisen toiminnan täytyi Alkion johtamassa nuorisoseuratoiminnassa jo käytännöllisistä syistä väistyä kasvatin omaa aktiivisuutta edellyttävän itsekasvatuksen ja sosiaalisuutta edellyttävän toverikasvatuksen tieltä. Alkio lähtikin kokonaan toiselta pohjalta. Hänen mukaansa koulujen yhteydessä olisi tullut olla maatila opetustarkoituksessa, ei vain opettajan palkkausta varten. Opettaja ja oppilaat olisivat työskennelleet tällä tilalla perehtyen kasvitarhaviljelykseen ja käytännölliseen maataloustoimintaan. Työnteossa olisi aina pidetty mielessä luonnetta kasvattava puoli. Lisäksi oppilaat olisivat työskennelleet kodeissa opettajan tekemän työsuunnitelman mukaisesti.[319]

Alkion hahmottelema vapaa kansakoulu olisi siis ollut lähinnä työkoulu. Selvää on, että Soinisen suosittelema kaavamainen metodi ei olisi sopinut Alkion suunnitteleman kansakoulun työtavaksi. Työkoululle vieraan lähtökohtansa mukaisesti Soininen puolestaan näki koulun puutarhojen ja muiden viljelysten merkityksen lähinnä vain siinä, että niiden avulla voitiin houkutella opettajia paikkakunnalle.

317 Lahdes 1961, 29

318 Karttunen 1983, 46; Lahdes 1961, 30

319 Ilkka 3.12.1908

Kuvaavaa on, että Soininen suositteli koulun ulkopuolisen puutarhurin kutsumista suunnittelemaan koulun puutarhaa.[320]

Soinisen opettajakeskeisyys, oppilaiden vähäinen toiminta sekä kaavamainen metodi ja Alkion vaatimus kotikasvatuksen ja -opetuksen huomattavaksi lisäämiseksi olivat vieraita toisilleen. Soininen etäännytti opetusta luonnollisesta elämästä metodisen kokonaiskäsittelynsä kaavamaisuuden takia. Alkio puolestaan vaati elämänläheisyyttä. Soinisen puheenjohdolla toiminut oppivelvollisuuskomitea korosti, että kansakouluissa oli lapsiin istutettava tiedollista ja siveellistä ryhtiä.[321] Alkio ei puolestaan hyväksynyt tiedollisen kasvatuksen tavoitteiden ylivaltaa.

Eräissä tärkeissä kohdissaan Soinisen ja Alkion ajatukset siis poikkeavat toisistaan. Alkio kirjoitti kansakouluja koskevan artikkelisarjan vuonna 1908, jolloin Kerschensteiner Pestalozzin muistojuhlassa ensi kertaa ilmaisi työkouluajatuksensa[322] Alkio oli jo aiemminkin (1902) kiinnostunut esimerkiksi tanskalaisesta käytännöstä, jonka mukaan talollisen tyttäret ja pojat osallistuvat eräänlaiseen työharjoitteluun vieraan palveluksessa.[323] Soinisen kasvatusajattelu ja pedagoginen kehittely puolestaan liittyy toisenlaisia kasvatusmenetelmiä painottavaan traditioon. Yhteisenä korostuksena voidaan nähdä herbartilaiseen perinteeseen ja Alkion ajatteluun kuuluvan moraalisen luonteen lujuuden ja voimakkaan tahdon korostaminen[324].

Eräänä syynä Soinisen ja Alkion kasvatusta koskevien ajatusten painotusten erilaisuuteen saattavat olla erot heidän opillisessa sivistyksessään ja sen hankkimistavassa. Laajan muodollisen sivistyksen saaneelle henkilölle lienee muodollisuuden korostaminen yhtä luonnollista kuin itseoppineelle valistajalle muodollisuuden torjuminen ja halu nähdä koko elämä itsekasvatusprojektina.

320 Soininen 1914, 97–99

321 Lahdes 1961, 28–29

322 Lahdes 1961, 32

323 Pyrkijä 1902, 104

324 Bruhn 1966, 283

10 Sadan vuoden aikamatka

Mitä ajatuksia noin sadan vuoden aikamatka Alkion ja hänen aikalaistensa elämään ja sivistyksellisiin kehityspyrkimyksiin uuden vuosituhannen alussa herättää? Onko aikanaan kasvatuksen tavoitteeksi asetettua ihmisihannetta kohti edetty? Löytyykö siltaa tuon ajan ja tämän päivän kasvatuskysymysten välille? Antaako avautuva aikaperspektiivi mahdollisuuden uusiin yleistyksiin ja oivalluksiin vai ovatko tuon ajan toimijat – tässä tapauksessa erityisesti Santeri Alkio – aikansa tuotteita ja oman historiallisen kontekstinsa ainutkertaisia toimijoita, joista ei juuri ole tämän ajan opettajiksi? Pyrittäessä osittainkin vastaamaan näihin kysymyksiin on huomautettava, että tässä siirrytään alueelle, jossa arvioijan oma tähtäyspaikka ja toimintaympäristö vaikuttavat arviointiin.

Tekninen kehitys on sadan vuoden aikana ollut huimaa. Tietotekniikka ja viestintätekniikka eräänlaisena ihmisen keskushermoston jatkeena on teknisesti parantanut elämänilmiöiden tiedollisen hallinnan mahdollisuuksia. Tekniikasta on tullut sekä uhka että mahdollisuus. Se on mullistanut työnjaon ja yhteiskuntaelämän. Kehitys on ollut ihmislajin erityisyyttä entisestään korostavaa. Voitaisiin katsoa, että on tapahtunut kehityshyppy rajoitetulla alueella.

Kuinka ihminen sitten on kehittynyt sosiaalisena olentona, yhteisvastuun kantajana, lajitovereistaan huolehtivana olentona? Siltalan vastaus on synkkä. Kuvattuaan sadan vuoden takaisten Alkion ajatusten sisältöä hän huokaa: ”Uskottavalta vaikuttavaa puhetta inhimillisestä kasvusta aktiivisille kansalaisille vuoden 1900 tienoilla, mutta ’jeesustelua’ niille, jotka vuoden 2000 tienoilla tunnustavat osakkeenomistajien voiton kasvun ainoaksi todelliseksi arvoksi.”[325] Siltalan mukaan vakaumuksen korostus estää pitämästä viime vuosisadan vaihteen itsekasvatusliikettä nykyisen ”tietoyhteiskunnan” edelläkävijänä. Hänen tulkintansa mukaan materiaan ja ihmisen taloudelliseen hyödynnettävyyteen tähtäävän tietoyhteiskunnan sijasta itsekasvatusliikkeessä pidettiin kehitysihanteena omakohtaista synteesiä, ei sirpaletiedon kitkatonta vastaanottamista, ja henkisen tilan luominen vapaan valinnan mahdollistamiseksi oli Alkion ajattelussa vähintäänkin yhtä korostunutta kuin yliopistosivistyksen saaneilla vanha- ja nuorsuomalaisillakin. Siltalan mielestä on siis tässä suhteessa menty taaksepäin. 1800-luvun jälkipuoliskoa voidaan hänen mukaan kutsua Suomen historian unohdetuksi risteyskohdaksi, josta kehitys olisi saattanut johtaa muuallekin kuin tavoiterationaalisuuden ylivaltaan ja ihmisten taloudellisena hyödynnettävyytenä määritellyn tuloskunnon korostamiseen. Siltalan mukaan asetelma onkin nyt niin päin, että sadan vuoden takainen aika antaa nykypäivän ihmiselle edes haaveen paremmasta.[326]

325 Siltala 1999, 524

326 Siltala 1999, 524–525, 706–707

Onko Siltalan tulkintaa mukaillen ajateltava, että ihminen sosiaalisena olentona onkin tehnyt evoluutiohypyn taaksepäin vai mahtuuko tämä sadan vuoden ajanjakso normaaliin vaihteluväliin? Alkiohan katsoi, että ihmiskunnan elämässä on vuosituhatkin lyhyt aika ja sen jälkeen voi tulla toinen aika, jolloin elämäämme ohjaavat jalommat vaikuttimet kuin mieliteot ja edut[327].

Siltalan synkän tulkinnan rinnalla voidaan esittää vaihtoehtoisiakin tulkintoja. Hyvinvointivaltion idealla on sittenkin edelleen melkoisesti kannatusta, mikä voitaisiin tulkita kansallisella tasolla yhteisöllisyyden merkittäväksi arvostukseksi. Pulman eettisessä mielessä pikemminkin muodostaa koko ihmiskuntaa koskevan vastuun vähäisyys. Lähimmäinen ei ole tullut lähelle, vaikka tekninen kehitys on sadassa vuodessa kutistanut maapallon jokaisen televisioruutuun mahtuvaksi. Optimistinkaan on vaikea nähdä siveellisen evoluution edenneen maailmanlaajuisen vastuun kantamisen suuntaan. Lisäksi tahdon toiminnaksi muuntava kansanvallan prosessi on kohdannut jatkuvasti vaikeuksia. Suurin niiden aiheuttaja taitaa edelleen olla sama kuin Alkion aikana: Ihminen uinailee välinpitämättömyyden, itsekylläisyyden ja itsekkyyden unessa. Kasvatustyön toteuttajilla on tässä mielessä heppoisesti kerskumisen aihetta.

Alkion omaksuman, itsekasvatuksen kautta tapahtuvan yhteiskunnallisen kehittymisen kilpaileva ratkaisu oli marxilaisittain vallankumouksella luotu yhteiskuntarakenne, joka sitten tekisi ihmisistä parempia. Alkion luokkatietoisuus ei marxilaisen kritiikin mukaan ulottunut ainakaan maaseudun väestön sisäisten luokkien tunnistamiseen.[328] Reaalisosialismin haaksirikon jälkeen olisi helppo näsäviisaasti huomauttaa, että tiedostamatonta kerrostumarakennetta on löytynyt sosialisminkin jäljiltä. Alkio tuskin arvostelemansa sosialismin kaatumista silti jälkiviisaasti ilkkuisi, sillä hänen tulkintansa itsekasvatuksen kautta tapahtuvan yhteisen hyvän ja yhteisen vastuun läpimurtautumisen mahdollisuuksista saattaisi olla yhtä synkkä kuin edellä mainittu Siltalan tulkinta. Voisi olla, että Alkiolle näyttäytyisi 1900-luvusta kaksi savuavaa polkua – toisaalta sosialismin, toisaalta itsekasvatuksen odotuksen kautta kulkeva – ja ihmisen siveellinen ja sosiaalinen evoluutiohyppy etsisi ehkä vieläkin hänen ajatuksissaan uomaansa.

Alkion kasvatusajatteluun liittyvä yksilöllisyyden ja sosiaalisuuden, individualismin ja kommunitarismin yhteensovittamisen kysymys vaatii kasvatuksen ja yhteiskunnan kehittäjiltä jatkuvaa työtä. Siltalan toteaa, että kehittämällä yksilöllisyyttään 1800-luvun valistuskansalainen koki luovansa taivasta maan päälle ja että edistysuskoiset tunsivat palvelevansa Jumalaa maallista reformityötä

327 Alkio 1922, 40 (1907)

328 Takala, 45

tehdessään. Tämä sopii mitä parhaiten kuvaamaan Alkion ajattelua. Siltala katsoo, että hänen tutkimuksensa panos systemaattiseen ihmiskuvakeskusteluun on kiinteän minuuden ja relationaalisen tunnevaihdon havaitseminen toistensa ehdoiksi. Mitä enemmän ihmiset haluavat kannattelevaa yhteyttä toisiltaan, sitä enemmän heidän tulee vahvistaa toistensa erillistä persoonaa. Siltalan mukaan nyt – sata vuotta myöhemmin – ”itsensä toteuttaminen muuten kuin tulosta tehden/kuluttaen näyttää ohitetulta mahdollisuudelta, sillä ainutkertaisuuteen ei määrien maailmassa ole varaa”.[329] Tämän mukaan olisimme siis menettäneet mahdollisuuksia sekä ainutkertaisuuteen että yhteisvastuun tuntemiseen.

Edellä mainittu vapauttaa ainakin osittain minut arvioimasta sitä, painottuiko Alkion kasvatusajattelussa yksilöllisyys vai sosiaalisuus, sillä 1800-luvun kasvatusidealisti todella korosti molempia. Eräs jakoyritys, joka saattaisi menestyä, voisi perustua sellaiseen erittelyyn, että Alkio oli kasvatusmenetelmien suhteen individualisti, yksilöllisyyden korostaja, mutta kasvatustavoitetta ajatellen itsekkyyden alistamiseen tähtäävän sosiaalisen kasvatuksen kannalla.

Mitä Alkion ajatteluun kuuluva samanaikainen individualismin ja sosiaalisen tasa-arvon korostus edellyttäisi koulujärjestelmältä? Oppilaiden alistaminen kritiikittömiksi ja passiivisiksi vastaanottajiksi sai Alkiolta ankaran tuomion. Koulukasvatusta ja kotikasvatusta ei tullut erottaa toisistaan jyrkästi. Myöskään koulukasvatusta ja työtä ei tullut jyrkästi erottaa toisistaan. Uusia asioita piti opiskella luonnollisella tavalla. Mikael Soinisen omaksumat opetuksen muodolliset asteet olivat kuin eri maailmasta. Toisaalta omasta historiallisesta kontekstistaan käsin Alkio hyvin selkeästi ymmärsi koulun merkityksen myös kansalaisten sosiaalisen liikkuvuuden ja tasa-arvon kannalta. Hän tunnisti herrasväen pyrkimyksen estää koulun käytön sosiaalisen nousun välineenä ja ivasi sitä kommentoidessaan vuonna 1915 kansakoulun avulla luotua kansansivistämisohjelmaa. Hän katsoi, että juuri muusta ei oltu selvillä kuin että kansasta ei saanut tulla herrasväkeä.[330]

Viimeksi mainittu koulujärjestelmää koskeva kysymys on erittäin merkittävä ja kiinnostava. Yhteiskunnassa on aina voimia, joiden intressejä palvelevat kansalaisia erottelevien koulutusjärjestelmärakenteiden puolustaminen, elitismin varjeleminen ja sosiaalisen liikkuvuuden jarruttaminen. Toisaalta esiintyy aina voimia, jotka haluavat koulujärjestelmän tarjoavan sosiaalisen kerrostuneisuuden uusintamisen sijasta sosiaalisen liikkuvuuden mahdollisuuksia ja tasa-arvoa. Sadan vuoden aikana eteen tulleet kysymykset siitä, kelpaako kansakoulu oppikoulun

329 Siltala 1999, 693, 699, 707. Siltalan tutkimus käsittelee yksilöitymisen ja yhteenkuulumisen ristiriitaa ja sen ratkaisuja Suomessa kansallisesta herätyksestä ensimmäiseen maailmansotaan.

330 Alkio 1919c, 125 (1915)

pohjakouluksi vai tuleeko niitä varten ylläpitää erillisiä valmistavia kouluja, tuleeko peruskoulutus rakentaa rinnakkaiskoulu- (kansakoulu/oppikoulu) vai yhtenäiskouluperiaatteelle ja tuleeko perusopetuksen jälkeinen koulujärjestelmä rakentaa yhtenäiseksi vai kaksipalkkisen duaalimallin varaan, liittyvät tähän problematiikkaan. Kysymysten ratkaisemiseen liittyy myös käsitys ihmisen koulutettavuudesta ja kehitysmahdollisuuksista siten, että erillisyyden puolustajat suhtautuvat siihen pessimistisemmin kuin yhtenäisyyden ajajat.

Yhteistä edellä mainittujen, reilun sadan vuoden aikana esille tulleiden, koulutusjärjestelmää koskevien kysymysten ratkaisemisyrityksille on, että aina on esiintynyt – joskin eri tavoin formuloitujen perusteiden taakse piilotettuna – Alkion mainitsema pyrkimys: kansasta ei saa tulla herrasväkeä. Kansakoulun hyväksyminen oppikoulun pohjakouluksi merkitsi jo hieman aikaisempaa tasa-arvoisempia kouluttautumismahdollisuuksia yhteiskunnan alempienkin kerrostumien lapsille. Vaikka Snellmankin ajoi massojen koulutusta ja säätykierron edistämistä koulutuksen avulla, hän pohjakouluasiassa oli Cygnaeuksen kanssa tämän vedenjakajan vastakkaisilla puolilla. Seuraava suuri kamppailu tämän kysymyksen äärellä oli yhtenäiskoulujärjestelmään perustuvan peruskoulun luominen. Peruskoulun vastustajat pelottelivat tasapäistämisen mielikuvilla. Nykyään koulutustavoitteiden asettamista liian korkealle halutaan estää korostamalla uhkakuvaa, jonka mukaan Suomesta loppuvat suorittavan tason työntekijät, ja ulkomaalaiset valtaavat suorittavan työn markkinat, kun suomalaiset korkeasti koulutettuina eivät halua tarttua yksinkertaiseen suorittavaan työhön. Alkion mainitsema pyrkimys on siis sadassa vuodessa siirtynyt ensimmäisistä kansakouluista toisen ja korkean asteen koulutukseen. Mutta tämä pyrkimys on todella ollut olemassa ja sen kannattajat ovat aina valpastuneet, kun koulujärjestelmän rakenteita on pyritty uudelleenarvioimaan. Weberin ja hänen seuraajiensa teoria, jonka mukaan koulutus on jatkuvasti sosiaalisten ryhmien kulttuuristen ja sosiaalisten kamppailujen areenana,[331] on todella saanut suomalaisessa kasvatustodellisuudessa viimeisen reilun sadan vuoden aikana lisää todistusvoimaa taakseen.

Jokainen aikakausi näyttää ylevistä koulukasvatuksen tavoitteista huolimatta siis tarvitsevan myös koulutuksellisen alaluokan. Se liittyy koulutuksen luokittelu-, valikointi- ja sijoittamistehtäviin.[332] Suomalainenkin koulutusjärjestelmä on kuitenkin tässä suhteessa ollut koko ajan liikkeessä. Luokittelu-, valikoimis- ja sijoittamistehtävä on siirtynyt yhä myöhäisempään ikäkauteen. Yksilöiden koulutettavuus on jouduttu arvioimaan uudelleen ja uudelleen. Voi olla mahdotonta ja hyödytöntä arvioida, mikä tässä ajassa olisi alkiolaista koulutuspolitiikkaa. Pidän

331 Ks. mm. Antikainen, Rinne & Koski 2000, 82–83

332 Ks. esim. Lehtisalo & Raivola 1999, 55–58

kuitenkin melko johdonmukaisena ja perusteltuna sellaista näkemystä, että Alkio kummastelisi yleissivistyksen ja ammattisivistyksen jyrkkää erottamista toisistaan suomalaisessa 2000-luvun alun koulujärjestelmässä. Se tuntuisi sopivan huonosti Alkion kasvatusajatteluun. Tiedollisen kasvatuksen ja elämänläheisyyden lomittuminen, aikaansa seuraavan, ammattinsa osaavan ja vastuullisen kansalaisen hahmottuminen kasvatustavoitteeksi ja koulutukselle annettu kansaa yhdistävä tehtävä Alkion kasvatusajattelussa puhuisivat tämän näkemyksen puolesta.

Entä voisivatko Alkio ja hänen hengenheimolaisensa puhutella tämän päivän kouluihmisiä koulutukselliseen tasa-arvoon ja siihen liittyen koulutuspalvelujen tuottamiseen ja kuluttamiseen sovellettavaan markkina-ajatteluun liittyvissä kysymyksissä? Suomalaisia kouluihmisiä keskustelutti 1900-luvun viimeisinä vuosina koululainsäädännön kokonaisuudistuksen yhteydessä koulunvalinta-oikeuden ulottaminen perusopetukseen. Peruskoulun jälkeisiin oppilaitoksiin oli jo aiemmin saanut hakeutua vapaasti. Oikeus valita koulu, jonka palveluksia hyväkseen käyttää, liittyy julkisen valinnan teoriaan, joka on puolestaan sitoutunut liberalismiin. Julkisen valinnan teorian perustana on ajatus yksilön vapaudesta, jota ei voida kovinkaan paljon rajoittaa tuottamatta samalla haittoja esimerkiksi toiminnan innovatiivisuudelle, luovuudelle, tehokkuudelle ja tuloksellisuudelle.[333] Ideana on, että markkinatilanteessa palvelunantaja toimii oman etunsa mukaisesti. Siinä, missä perinteinen julkinen sektori on usein tehoton oman edun tavoittelun kannalta, markkinaohjautuva julkinen sektori on samasta syystä tehokas.[334] Koulun valintaoikeuden voitaisiin nähdä myös tasapainottavan koulun ja kotien suhdetta, kun kodeilla asiakkaina olisi vaihtoehdottomuuden sijasta myös vaihtoehtoja käytettävissään.[335] Edellä mainitussa keskustelussa kuultiin paljon eriarvoisuudesta varoittavia sanoja ja eduskuntakin päätti, että lainsäädännön toteutumista tältä osin seurataan.

Alkion ja 1800-luvun lopun valistuskansalaisten panos tämän kysymyksen ratkaisuun voisi mielestäni olla sen oivaltaminen, että ihminen tarvitsee sekä henkistä liikkumavaraa että itsenäisten ihmisten keskinäistä kannattelua (vrt. Siltala ed.). Julkisen koulujärjestelmän täysin vaihtoehdoton pakkoasiakkuus ei käsittääkseni voisi Alkion mielestä olla oikea kansalaisen ja julkisen järjestelmän suhteen määre. Niinkin privaatilla alueella kuin omien jälkeläistensä kasvatuksessa ihminen on tällaisessa järjestelmässä julkisen vallan armoilla ja voi luottaa vain julkisesti formuloituihin kauniisiin tavoitteisiin ja korkeaan virkamiesmoraaliin. Toisaalta Alkiota on mahdotonta kuvitella uusliberalististen arvojen puolustajana.

333 Anttiroiko 1994, 27

334 Saminen & Niskanen 1996, 31–33

335 Laitila 1999, 188, 193–194

Alkiohan kritisoi koulua: ”Numeroilla merkitään tiedot, numeroilla yhteiskunnallinen arvo, taloudellinen arvo, siveellinen arvo. Mutta siveellinen arvo vähimmästä merkityksestä”. Alkion mielestä tunnolliset opettajat joskus kysyvät, miten lapsista voitaisiin kasvattaa hyviä ihmisiä, mutta heidänkin sielunsa tuska vaikenee yleiseen humuun.[336]

Käsittääkseni 2000-luvun alun koulusuunnittelijat ja koulupoliitikot eivät voi vapauttaa itseään siltä individualismin kunnioittamisen ja sosiaalisen yhteisvastuun kantamisen tuskallisen vaikealta yhteensovitustyöltä, jota 1800-luvun lopun kansallisidealistit ja reformaattoritkin joutuivat tekemään. Kansalaisten kannalta vaihtoehdoton järjestelmä vaatii liberaalimpaa ratkaisua, mutta – kun tasa-arvon toteutumisesta ollaan kiinnostuneita – ei uusliberaalia ihmisen alistamista ja riisumista pelkäksi tuotantokoneiston osaksi ja taloudellisen hyödyn tavoittelun välikappaleeksi. Suomalainen ratkaisu, joka ei salli kyseenalaistaa koulutuksen maksuttomuuden ideaa, osaltaan takaa, että koulutusmarkkinat eivät aivan heti hulvattomiksi alimpien kerrosten uloslyöntipeliksi ryöstäydy. Olettaisin alkiolaisen ratkaisun olevan, että ihmisten valinnoille on tehtävä tilaa ja kansalainen on vapautettava julkisen järjestelmän vaihtoehdottomasta pakkoasiakkuudesta, mutta markkinamekanismien vaikutuksia on kriittisesti vahdittava ja reagoitava, jos julkisen valinnan toteuttamisessa uusliberalistinen sovellus uhkaa päästä valloilleen.

Vapaan sivistystyön perusidean mukaan siinä ei voi koskaan olla kysymys pakkoasiakkuudesta. Se voi toimia vain vapaaehtoisuuden pohjalta. Alkion kasvatusajattelun uskon välittömimmin puhuttelevan nykyaikanakin vapaan sivistystyön edustajia. Uurastihan Alkio itse koko elämänsä tällä saralla. Sadan vuoden takaisten koulu- ja muiden julkisten palvelujen kehittymättömyyden takia vapaan sivistystyön uranuurtajat joutuivat ottamaan kantaakseen sellaisiakin tehtäviä, jotka vähitellen ovat siirtyneet suureksi osaksi julkisen sektorin ja sen instituutioiden tehtäviksi. Kehitys on Alkion ajoista ollut monessa suhteessa suotuisaa. Tämä kehitys on vaatinut ja vaatii vapaan sivistystyön toimijoilta jatkuvaa perustehtävän uudelleenarviointia. Vapaan sivistystyön näkökulmasta yhteiskunta ei tule koskaan valmiiksi. Eräässä Alkio-seminaarissa korviini jäi soimaan Kyösti Pulliaisen esittämä alkiolaisen ajattelun yksi lähtökohta: ”Aina löytyy jostakin upottava tie, vuotava katto, vaatteeton lapsi ja aatteeton aikuinen. Kyllä meille työtä riittää.” Vapaan sivistystyön tekijät tulevat varmasti löytämään alati vaihtuvassa toimintaympäristössä paikkansa. Herättelyn, kyseenalaistamisen, ennakkoluulottomuuden ja luovuuden tulisi kuitenkin aina liittyä sen metodeihin. Onko 2000-luvun alun ihminen valmis vapaaehtoisuuden pohjalta todella velvoittamaan myös

336 Ilkka 8.8.1908

itseään muiden hyväksi, kuten sadan vuoden takaiset idealistit tekivät ja ajattelivat muidenkin voivan tehdä? En heti heittäisi kirvestä kaivoon. Se toki täytyy myöntää, että sellainen ihmisen evoluutiohyppy, joka on tapahtunut teknisellä puolella, ei sadan vuoden kokemuksen perusteella näytä alkuunkaan olevan mahdollista sosiaalisen ja yhteisvastuun puolella. Ei edes kasvatuksen avulla.

Lähteet

Lehdet

Ilkka 1906, 1908, 1909, 1914

Pyrkijä 1890, 1892, 1893, 1894, 1896, 1897, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1908, 1909, 1915, 1918, 1920, 1923, 1926, 1927

Kirjallisuus

Alanen, A. J. 1976. Santeri Alkio. Porvoo: WSOY.

Alkio, S. 1892. Mennyt. Kuopio: W.S.

Alkio, S. 1905. Nuorisoseurakirja. Kirjoitelmia nuorisoseura-asiasta. Porvoo: WSOY.

Alkio, S. 1919a. Ihminen ja kansalainen. Helsinki: Edistysseurojen kustannusosakeyhtiö.

Alkio, S. 1919b. Maalaispolitiikkaa I–II. Lahti: Etelä-Suomen Sanomain Kirjapaino-Osakeyhtiö.

Alkio, S. 1919c. Yhteiskunnallista ja valtiollista. Valikoima sanomalehtikirjoitelmia vuosilta 1906–1918. Helsinki: Edistysseurojen kustannusosakeyhtiö.

Alkio, S. 1922. Nuoriso ja elämä. Helsinki: Helsingin uusi kirjapaino-osakeyhtiö.

Alkio, S. 1923. Velvollisuus ja vapaus. Vaasa: Ilkan kirjapaino.

Allardt, E. 1966. Kansakoulu yhteiskunnallisena kehitystekijänä. Teoksessa Kansakoulu 1866–1966. Helsinki: Otava, 130–137.

Antikainen, A., Rinne, R. & Koski, L. 2000. Kasvatussosiologia. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Anttiroiko, A.-V. 1994. Julkisen valinnan teoria. Teoksessa Anttiroiko, A.-V. (toim.) Kunnallishallinto & politiikan taloustiede. Uusi poliittinen taloustiede kuntien hallinnon, talouden ja ympäristösuhteiden analyysikehyksenä. Tampereen yliopisto. Kunnallistieteiden laitos.

Julkaisusarja 1/1994. KT-tietokeskus. Tampere: Tampereen yliopisto, Jäljennepalvelu.

Bruhn, K. 1966. Kasvatusopin historian kehityslinjoja. (2.painos) Helsinki: Otava.

Eduskunnan pöytäkirjat 1920.

Harva, U. 1968. Systemaattinen kasvatustiede. (4. painos) Helsinki: Otava.

Harva, U. 1973. Kasvatustiede ja filosofia. Tampere: Tampereen yliopisto.

Harva, U. 1975. Moraalin ongelmia. Helsinki: Otava.

Harva, U. 1976. Maailmankatsomuksen ongelmia. Helsinki: Otava.

Harva, U. 1978. Hyvä ja paha. Praktisen etiikan ongelmia. Helsinki: Otava.

Hirsijärvi, S., Löfman, R. & Tahvanainen, I. 1976. Arvot ja aatteet kasvatuksessa ja eräillä kulttuurin pääaloilla I. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen laitos.

Hollo, J. A. 1967. Santeri Alkio. Teoksessa Santeri Alkio: Valitut teokset. (5. painos) Porvoo: WSOY.

Hämäläinen, P. 1977. Santeri Alkio poliitikkona. Helsinki: Monio.

Hämäläinen, P. 1978. Henkinen kasvu ja itsekasvatus Alkion ajattelussa. Teoksessa Santeri Alkion maailma. Maaseudun sivistysliiton opintokurssi Santeri Alkiosta. Helsinki: Kiriprintti, 37–47.

Iisalo, T. 1968. Suomen koulujen uskonnonopetus 1843–1883. Uusikaupunki: Uudenkaupungin kirjapaino.

Isolauri, H. 1973. Kansakoulunkäynti Etelä-Pohjanmaalla 1875–1921. Helsinki: Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitos.

Isosaari, J. 1973. Suomen koululaitoksen rakenne ja kehitys. Helsinki: Otava.

Keppe, N. R. 1991. Vapautus. Suomentaja M. K. Lyyra. Lissabon: Proton Publishing House, Inc.

Kulmala, L. 1962. Alkio aikalaistensa muistelemana. Teoksessa Heräävä maaseutu VII. Lappeenranta: Maalaisliitto, 97–118.

Kyöstiö, O. K. 1974. Suomen koululaitos muutosvaiheessa. Oulu: Oulun yliopiston käyttäytymistieteiden laitos.

Laamanen, H. 2000. Kenen koulu, sen kansa. Lehdistökeskustelu kansakoulun muodosta ja sisällöstä kansakouluasetuksesta piirijakoasetukseen (1866–1898). Suomen Kouluhistoriallisen Seuran julkaisuja 2000. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.

Lahdes, E. 1961. Uuden koulun vaikutus Suomen kansakouluun. Helsinki: Otava.

Laitila, T. 1999. Siirtoja koulutuksen ohjauskentällä. Suomen yleissivistävän koulutuksen ohjaus 1980- ja 1990-luvuilla. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C 146. Turku: Painosalama.

Laurent, K. A. 1915. Leo Tolstoj och skolan. Helsingfors: Lindbergs Tryckeri Aktiebolag.

Lehtisalo, L. & Raivola, R. 1999. Koulutus ja koulutuspolitiikka 2000-luvulle. Juva: WSOY.

Liakka, N. 1930. Suuren miehen mentyä. Teoksessa Leinonen, A. (toim.) Hän meni. Santeri alkion muistolle. Vaasa: Ilkan kirjapaino, 13–14.

Lönnbech, G. F. 1890. Uno Cygnaeus. Helsinki: W & G.

Mäki, M. E. 1948. Santeri Alkio. Hänen johtavat aatteensa ja toimintansa niiden toteuttajana. Helsinki: Pellervo-Seura.

Niemi, O. 1969. Pohjakoulukysymys yhteiskunnallisena ongelmana Suomessa I. Autonomian aika. Kokemäki: Satakunnan maakunta.

Nokkala, A. 1958. Tolstoilaisuus Suomessa. Helsinki: Tammi.

Numminen, J. 1961. Suomen nuorisoseuraliikkeen historia I. Helsinki: Otava.

Patrikainen, R. 1999. Opettajuuden laatu. Ihmiskäsitys, tiedonkäsitys ja oppimiskäsitys opettajan pedagogisessa ajattelussa ja toiminnassa. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Pulliainen, K. & Laitinen, V. 1975. Toimittajien alkusanat. Teoksessa Santeri Alkio – Maalaispolitiikkaa. Rauma: Kirjayhtymä.

Rantala, I. 1946. Santeri Alkion nuoruudenajan ihanteista. Teoksessa Kytösavut. Etelä-Pohjanmaan maakuntaliiton julkaisu. Osa II. Vaasa: Ilkan kirjapaino.

Rauhala, K. N. 1930. Piirrelmiä Santeri Alkiosta. Teoksessa Leinonen, A. (toim.) Hän meni. Santeri Alkion muistolle. Vaasa: Ilkan kirjapaino, 32–34.

Salminen, A. & Niskanen, J. 1996. Markkinoiden ehdoilla. Arvioita markkinaohjautuvuudesta julkisessa sektorissa. Valtiovarainministeriö. Hallinnon kehittämisosasto. Vaasan yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Helsinki: Oy Edita Ab.

Seppälä, S. 1921. Kansanopetus Laihialla. Helsinki: Keskuskirjapaino.

Siltala. J. 1999. Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa. Helsinki: Otava.

Soininen, M. 1908. Yleinen kasvatusoppi. (3. painos) Helsinki: Helsingin uusi kirjapaino.

Takala, J.-P. 1980. Santeri Alkion yhteiskunnallinen ajattelu. Tutkijaliiton julkaisusarja 11. Helsinki: Helsingin yliopiston monistuspalvelu.

Tarkiainen, V. 1904. Kansalliskirjailijoita katsomassa. Porvoo: WSOY.

Tuomari, P. 1971. Santeri Alkion yhteiskunnalliset aatteet. (3. uusittu painos) Kokemäki: Satakunnan maakunta.

Valkama, L. 1978. Alkion ja Koskenniemen kirjeenvaihtoa. Sananjalka. Suomen kirjallisuuden seuran vuosikirja n:o 19, 128–143.

Waris, H. 1974. Muuttuva suomalainen yhteiskunta. (2. uusittu painos). Porvoo: WSOY.

Kansalaisfoorumi 2023